

COVID-19 PANDEMİSİ SÜRECİNDE TOPLUMSAL CİNSİYET ÇALIŞMALARI İZLEME RAPORU

Aslı Aygüneş

Oğuz Can Ok

Künye

Yazarlar

Aslı Aygüneş
Oğuz Can Ok

İzleme Ekibi

Aslı Aygüneş
Begüm Acar
Elif Erol
Fulya Kama
İlayda Ece Ova
Oğuz Can Ok
Yusuf Tıraşçı
Zeynep Gülru Göker

Yayına Hazırlayanlar

Begüm Acar
Fulya Kama

Tasarım

Duygu Serin

İstanbul, Aralık 2020

ISBN: 978-605-70139-3-4

SU GENDER

Sabancı Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Mükemmeliyet Merkezi

2010 yılında Gender Forum adıyla kurulan ve 2015 yılında bir araştırma merkezi olarak yeniden yapılandırılan SU Gender, toplumsal cinsiyet ve kadın araştırmaları alanlarında araştırma, eğitim ve farkındalık çalışmaları düzenlemekte; özellikle akademide toplumsal cinsiyet eşitliği, eğitim, edebiyat, hafıza, şehir, cinsellik, beden, sağlık, göç, cinsel şiddet, iklim, tiyatro ve performans konularına odaklanmaktadır. Merkezin amacı her türlü ayrımcılığın ortadan kalkması; çoğulculuğu, yaratıcılığı, eşitliği ve dayanışmayı destekleyen tartışma ve paylaşım ortamlarının yaratılması; akademik bilginin herkese açık kılınması; akademi, sivil toplum, sanat, siyaset ve gündelik hayat arasındaki bilgi akışının ve etkileşimin güçlendirilmesidir. SU Gender bu doğrultuda Mor Sertifika, Cinsiyet Eşitliği, Cins Adımlar ve Dönüştürücü Aktivizm gibi ana programlarına ek olarak, Dicle Koğacıoğlu Makale ve Şirin Tekeli Araştırma Ödülleri gibi faaliyetleriyle de alandaki birikimin taşıyıcılığını üstlenmekte, birçok alana dokunan uluslararası konferans, panel, söyleşi, yetişkin eğitimi gibi etkinliklerle de toplumda bu alanda ihtiyaç duyulan dönüşüme destek olmaktadır.

Web: <http://sugender.sabanciuniv.edu/>

LinkTree: <https://linktr.ee/sugender>

Facebook: <http://www.facebook.com/SUGender>

LinkedIn: <http://www.linkedin.com/company/sugender>

Instagram: <http://instagram.com/sugendercenter>

Twitter: <http://www.twitter.com/SUGenderCenter>

YouTube: <https://www.youtube.com/c/SUGender>

Kısaltmalar

- bianet:** Bağımsız İletişim Ağı
- BM:** Birleşmiş Milletler
- CSÜS:** Cinsel sağlık ve üreme sağlığı
- DIW:** Alman Ekonomi Araştırma Enstitüsü
- EBA:** Eğitim Bilişim Ağı
- ERG:** Eğitim Reformu Girişimi
- EŞİTİZ:** Eşitlik İzleme Kadın Grubu
- HSK:** Hakimler Savcılar Kurulu
- İBB:** İstanbul Büyükşehir Belediyesi
- ILGA:** Uluslararası Lezbiyen, Gay, Biseksüel, Trans ve İnterseks Derneği
- ILO:** Uluslararası Çalışma Örgütü
- IMF:** Uluslararası Para Fonu
- KADES:** Emniyet Genel Müdürlüğü Kadın Acil Yardım İhbar Uygulaması
- KAGİDER:** Türkiye Kadın Girişimciler Derneği
- KAMER:** Kadın Merkezi Vakfı
- KASAUM:** Ankara Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi
- KCDP:** Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu
- KEİG:** Kadın Emeği ve İstihdamı Girişimi Platformu
- KİH-YÇ Derneği:** Kadının İnsan Hakları – Yeni Çözümler Derneği
- LGBTİ+:** Lezbiyen, gey, biseksüel, trans, interseks ve diğer kimlik ve yönelimlerden bireyler
- MEB:** Milli Eğitim Bakanlığı
- OECD:** Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
- SAHA:** Sosyo Politik Saha Araştırmaları Merkezi
- SPoD:** Sosyal Politika, Cinsiyet Kimliği ve Cinsel Yönelim Çalışmaları Derneği
- STGM:** Sivil Toplum Geliştirme Merkezi Derneği
- SU Gender:** Sabancı Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Mükemmeliyet Merkezi
- ŞÖNİM:** Şiddet Önleme ve İzleme Merkezi
- TEGV:** Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı
- TKDF:** Türkiye Kadın Dernekleri Federasyonu
- TÜİK:** Türkiye İstatistik Kurumu
- TÜSEV:** Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı
- UN Global Compact:** Birleşmiş Milletler Küresel İlkeler Sözleşmesi
- UN Women:** Birleşmiş Milletler Kadın Birimi
- UNAIDS:** Birleşmiş Milletler HIV/AIDS Programı
- UNDP:** Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
- UNESCO:** Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
- UNFPA:** Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu
- UNICEF:** Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
- YÖK:** Yükseköğretim Kurulu

İçindekiler

4 Kısaltmalar

6 Yazarlar Hakkında

7 Sunuş

8 Giriş

1. Pandemi Gölgesinde Toplumsal Cinsiyet Temelli Eşitsizlikler

11 a. Bakış

15 b. Deneyim

18 c. Savunuculuk

2. Toplumsal Cinsiyet Temelli Şiddet ve Pandemi

24 a. Veri Toplama ve Raporlama Çalışmaları

27 b. Önleme ve Koruma Çalışmaları

3. Haklara Erişim ve Pandemi

30 a. Sağlık Hakkına Erişim

33 b. Eğitim Hakkına Erişim

35 c. Engeli Olanların Haklarına Erişimi

4. Ekonomik Özgürlükler ve Pandemi

38 a. Ev İçi Ücretsiz Emek

41 b. İstihdama Katılım ve Ekonomik Eşitsizlikler

43 Sonuç Yerine

44 Kaynaklar

Yazarlar Hakkında

Aslı Aygüneş

Doktora öğrencisi olarak çalışmalarını Sabancı Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Doktora Programı'nda sürdürüyor. Aynı zamanda, 2018 yılı Eylül ayından bu yana Kültürel Çalışmalar Programı'nda Araştırma Görevlisi olarak çalışıyor. Lisans eğitimini 2015 yılında Bilkent Üniversitesi Amerikan Kültür ve Edebiyatı Bölümü'nde, yüksek lisans eğitimini ise 2017 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde University of South Florida'da Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları alanında tamamladı. Doktora araştırmasında Türkiye'deki kadın örgütlerinde gönüllülük yapan ya da sivil toplum kuruluşlarında örgütlenmeden aktivizm yürüten kadınların deneyimlerini, feminist kimlik inşası ve feminist dayanışma çerçevesinde inceliyor. SU Gender ile 2017 yılında tanıştıktan sonra halen merkezin çalışmalarında ve etkinliklerinde aktif olarak yer almakta. Güncel olarak, "*Shifting Subjectivities, Cultivating Safe Spaces: Mothers' Perspectives on Virginity in Contemporary Turkey*" isimli makalesi Research on Women and Gender Dergisi'nde yayınlanmıştır.

Oğuz Can Ok

2011 yılında Bilkent Üniversitesi'nde başladığı Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi lisans eğitimini 2016 yılında tamamladı. 2018 yılında ise Bilkent Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü yüksek lisans programını "*Türkiye'de Devlet ve Sivil Toplum İlişkilerini Yeniden Düşünmek: Göçmen Sağlığı Üzerine Bir Analiz*" başlıklı teziyle tamamladı ve aynı sene Sabancı Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Doktora Programı'na başladı. Lisans ve lisansüstü öğrenimi boyunca göç, sivil toplum ve sağlık alanlarında yürütülen çeşitli akademik araştırmalarda ve sivil toplum örgütlerinin projelerinde yer aldı. Doktora araştırmalarını erkeklik çalışmaları ekseninde yemek ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkiler üzerine sürdürüyor. 2018 yılından bu yana SU Gender'in çeşitli çalışmalarına ve dijital içerik üretim süreçlerine yardım ediyor.

Sunuş

SU Gender olarak yıllardır üzerinde çalıştığımız konulara deneysel ve özgün yöntemlerle yaklaşarak, kendi formüllerimizi kendimiz yarattığımız, hazır cevapları olmayan incelemeler ve değerlendirmelerle yayınlar, raporlar, edebiyat ve tiyatro eserleri, animasyonlar ve filmler ürettik. Çalıştığımız konuların çok disiplinli olması, akademiyle aktivizmi bir araya getirmesi, araştırmayla pedagojiyi bir bütün olarak değerlendirmesi yıllardır Mor Sertifika, Mor Dosya, Cins Adımlar, Dönüştürücü Aktivizm, Cinsiyet Eşitliği Programı, Yetişkin Eğitimleri ve uluslararasılaşma hedeflerimizin yönünü belirledi. COVID-19 pandemisi başladığında kendimizi deneyimimiz olan bir durumun içinde değil belki ama varoluş yöntemlerimizi kendimiz yarattığımız bir süreç içinde bulduk. Merkez içi iletişimi ve değişen dünya düzeninden kendi hayatlarımızdaki değişikliklere kadar bizi etkileyen tüm etkenleri paylaştığımız toplantı ve sohbetleri artırdık, aramızdaki iletişimi güçlendirmeyi en temel hedeflerden biri olarak belirledik.

COVID-19 döneminde raporlardan ve gözlemlediğimiz örneklerden biliyoruz ve görüyoruz ki evlere çekildiğimiz dönemlerde kadına yönelik şiddet, cinsiyete dayalı şiddet ve taciz katlanarak artmış durumda. SU Gender olarak da böylesi bir dönemde bu duruma dikkatleri çekmek istedik ve ilk olarak cinsel tacizle mücadelenin araştırma ve uygulanma biçimlerine yönelik seminerler dizisi hazırlamaya yöneldik, ki Sabancı Üniversitesi 2007 yılında Türkiye içinde ilk cinsel taciz yönergesinin yazılmasına ve ilk Cinsel Taciz Komitesi'nin kurulmasına ev sahipliği yapmış kurumlardan da biridir.

Ayrıca içinde bulunduğumuz durumu tüm paydaşlarımızla birlikte kavramsallaştırabilmek için "Pandemi, Dayanışma ve Toplumsal Cinsiyet" üzerine konuşmalar ve webinar serileri düzenlemeye başladık. Her bir programımızın paydaşlarıyla (öğretmenler, öğretim üyeleri, öğrenciler, sivil toplum alanında çalışanlar, özel sektör ve kamu çalışanları, araştırmacılar, sanatçılar) bir araya gelerek

deneyim paylaştığımız çok sayıda buluşma gerçekleştirdik. Fiziksel mekânlarda bir arada olamamak bizi çok etkiliyor, evet. Yine de online toplantılar ve etkinliklerle yeni bir döneme geçeceğimizi düşünüyoruz. Mekân odaklı etkinliklere katılamayan grupların bizlere online platformlarda katılabileceklerini, uluslararası veya İstanbul dışından katılmak isteyen konuşmacı ve eğitimcileri daha kolaylıkla davet edebileceğimizi, uluslararası ortaklarımızla daha sık ortak etkinlikler düzenleyebileceğimizi, kayıt yaptığımız etkinliklerle daha fazla dayanışma ağı kurabileceğimizi, bu dönem çıkabilecek mağduriyetler üzerinde ise tüm çalıştığımız kuruluşlarla birlikte çözümler üretebileceğimizi düşünüyoruz.

SU Gender olarak içinden geçtiğimiz bu zor günlerde pandemi konusunu toplumsal cinsiyet ekseninde tartışma ihtiyacı duyduk/duyuyoruz. Bu sebeple hem konuya dair yayın ve etkinlikleri derlemek hem de güncel duyuruları paylaşmak amacıyla bir sayfa oluşturduk. Sosyal medya hesaplarımızdan konuyla ilgili düzenli paylaşımları #GenderPandemic etiketiyle yapmaya devam ediyoruz. Bu süreçte pandemi konusunu toplumsal cinsiyet ekseninde tartışan araştırmalar, fikir yazıları, raporlar, savunuculuk aktiviteleri gibi birçok alanda hem Türkiye'yi hem de uluslararası alanı kapsayan bir izleme faaliyeti sürdürdük. Size ulaşan bu izleme raporu ise Mart-Eylül arasında altı ay boyunca yaptığımız izleme çalışmasının hasadı niteliğinde. Bu raporla pandemi sürecinde yaşanan deneyimleri, sorunlara karşı üretilen çözümleri ve hali hazırda çözüm/dayanışma bekleyen alanları incelemeye çalıştık.

Sizleri de bize katılmaya, umut ve dayanışmayı birlikte çoğaltmaya çağırıyoruz!

Hülya Adak SU Gender Direktörü

GİRİŞ

2019'un son aylarında başlayıp, 2020 yılında bir pandemi haline gelen COVID-19 salgını tüm dünyayı etkisi altına aldı. Birçok kişi ve kurumun uzun süredir planladıkları gündemler ansızın değişti ve tüm dünya COVID-19 pandemisine odaklandı. Bu süreçte "sosyal mesafeyi koru" ve "EvdeKal" gibi çeşitli çağrılar küresel olarak dillendirildi. "Evler herkes için 'güvenli alan' mıydı?", "Ev içi şiddete maruz kalan kişiler için evler en sağlıklı seçenekler miydi?", "Gelir adaletsizliğini yaşayan kişilerin evde kalmaları mümkün müydü?", "Pandemi öncesinde de haklarına erişmekte güçlük yaşayan kişiler acaba pandemiyle birlikte ne gibi yeni sorunlarla karşılaştılar?" gibi birçok soru ve sorun (yeniden) gündeme geldi. Bu gibi soru ve sorunların dile getirilmesi, sorunlara yönelik çözüm önerilerinin üretilmesi ve bu önerilerin hızlıca eyleme geçirilmesi pandemi döneminde önemliydi. Özellikle pandemi öncesinde de var olan toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklerin pandemiyle birlikte daha da derinleşmesi riski, toplumsal cinsiyet odaklı çalışmaların önemini arttırdı.

SU Gender olarak bizler de içinden geçtiğimiz bu zor günlerde pandemi konusunu toplumsal cinsiyet ekseninde tartışma ihtiyacı duyduk. Pandeminin Türkiye sınırları içerisinde görüldüğü Mart 2020 itibarıyla bu konuyu merkez gündemimizin ön sırasına yerleştirdik. Bu amaçla internet sitemizde oluşturduğumuz "Pandemi, Dayanışma ve Toplumsal Cinsiyet" başlıklı sayfa altında topladığımız çalışmalar ile sürece katkıda bulunmak istedik. Bu sayfada "Cinsel Taciz, Cinsiyete Dayalı Şiddet ve Travma İle İlgili Bilgiler" başlığıyla Türkiye genelinde kişilerin ulaşabilecekleri destek hattı telefon numaralarını, kadın ve LGBTİ+ (lezbiyen, gey, biseksüel, trans, interseks ve diğer kimlik ve yönelimlerden bireyler) örgütlerinin konuyla ilgili sağladığı acil danışma hatlarının numaralarını, baro ve belediyelerin sundukları destek hizmetlerine dair bilgileri derledik ve yaygınlaştırdık. Aynı zamanda özet görseller hazırlayarak sosyal medya üzerinden bu bilgileri paylaştık. Bu sayede paylaştığımız bilgilerin erişilebilirliğini arttırmayı hedefledik.

SU Gender olarak pandemi döneminde gerçekleştirdiğimiz bir diğer çalışma ise "**Pandemi, Dayanışma ve Toplumsal Cinsiyet**"¹ başlıklı sayfamızda yer verdiğimiz izleme çalışmasıydı. Pandeminin toplumsal cinsiyet ile olan ilişkisine odaklanan akademik yayınlar, fikir yazıları, podcastler, video konferanslar, haberler ve söyleşiler gibi birçok farklı yöntemle üretilen çalışmaları Mart 2020'den bu yana merkez asistanlarımızın çoğunluğunu oluşturduğu bir çalışma grubu olarak izliyoruz. Yaptığımız haftalık taramaları kronolojik olarak derledik ve hazırladığımız internet sayfasında bir liste olarak paylaştık. Amacımız, pandeminin Türkiye başta olmak üzere yerel, uluslararası ve küresel etkilerine hem makro hem mikro açılardan inceleyen çalışmalar aracılığıyla bakmak ve üretilen bu bilgilerden yola çıkarak oluşturulacak yeni bilgiler/çalışmalar için bir köprü oluşturmak. Çalışmamızda sadece üretilen akademik işleri derlemekle sınırlı kalmadık. İzleme sürecimize pandemi ve toplumsal cinsiyet ilişkisi üzerine yazılan fikir yazılarını, manifestoları, veri izleme çalışmalarını, podcastleri ve genel resme dair fikir veren haberleri de dahil ettik. Aynı zamanda, gerçekleşen güncel dijital etkinliklerin (örneğin video konferanslar, atölyeler ve webinarlar) duyurularına da sayfamızda yer verdik.

#GenderPandemic etiketiyle bu izleme sürecimizi sosyal medyaya taşıdık. Düzenli aralıklarla yaptığımız haftalık gündem özetlerini yine bu etiketle sosyal medya üzerinden yaygınlaştırdık. Tüm bu süreçlerde amacımız pandemi döneminde toplumsal cinsiyet çalışmalarını görünür ve erişilebilir kılmak, yeni çalışmalar

¹Adı geçen internet sitemize www.bit.ly/GenderPandemic adresinden erişebilirsiniz.

için bir köprü oluşturmak ve pandemi sürecinde ortaya çıkan soru ve sorunların çözümüne katkı sağlamaktır. Bu faaliyetleri gerçekleştirmemize zemin hazırlayan, pandemi sürecinde toplumsal cinsiyet üzerine gerek üretim, gerekse savunuculuk çalışması yapan paydaşlara bu noktada teşekkür etmek istiyoruz.

Elinize ulaşan bu izleme raporu ise "Pandemi, Dayanışma ve Toplumsal Cinsiyet" başlığıyla gerçekleştirdiğimiz 6 aylık izleme çalışmasının bir özeti niteliğinde. Bu raporu hazırlamaktaki amacımız pandemi sürecinde -ve daha sonrası için- toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklerle mücadelede dayanışmanın bir parçası olmak. Bu rapor ile, 15 Mart 2020'den 15 Eylül 2020 tarihine kadar olan süreci kapsayan ve pandemi-toplumsal cinsiyet odağında ön plana çıkan temaları bir araya getirmeye çalıştık. Raporu hazırlarken Türkiye odaklı çalışmalara daha fazla ağırlık verirken aynı zamanda küresel olarak yaşananlara da değinmeye çalıştık. Bu raporun 6 aylık sürede haftalık internet taramalarımızda ulaşabildiğimiz çalışmalar ile merkeze gönderilen etkinlik duyuru ve haberlerini temel alarak hazırlandığını ve buna bağlı olarak yayınlanan bazı çalışmaların taramamızdan kaçmış olabileceğini bu raporun en temel sınırlılığı olarak en başta belirtmekte fayda var. Aynı zamanda her ne kadar olabildiğince farklı çalışmalara raporda yer verip değinmeye çalışsak da, aynı konuda üretim yapan çalışmalar arasında bazen seçimler yapmak zorunda kaldık. Bu seçimler sırasında temel aldığımız kriter en güncel, en geniş ve en derinlemesine veriye sahip çalışmaları önceliklemek oldu. Bu rapor kapsamında yer veremediğimiz ama izleme çalışmamıza dahil ettiğimiz birbirinden değerli diğer tüm çalışmalara "Pandemi, Dayanışma ve Toplumsal Cinsiyet" başlıklı sitemizden erişebilirsiniz. Her türlü çabamıza rağmen izleme taramamıza eklemeyi atladığımız kaynaklar olabilir. Bu nedenle atladığımızı düşündüğünüz kaynakları sugender@sabanciuniv.edu.tr adresine e-posta yoluyla göndererek izleme çalışmamıza katkıda bulunabilirsiniz.

COVID-19 Pandemisi Sürecinde Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları İzleme Raporu dört temel bölümden oluşuyor. *Pandemi Gölgesinde Toplumsal Cinsiyet Temelli Eşitsizlikler* başlıklı bölümde pandemi döneminde toplumsal cinsiyete bakışın, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine dair deneyimlerin ve toplumsal cinsiyet eşitliği savunuculuğunun farklı boyutlarını inceliyoruz. Ayrıca pandemi döneminde toplumsal cinsiyet üzerine yapılan üretimlerin önemini gündeme getiriyoruz. Pandemi sürecinde toplumsal cinsiyet üzerine veri toplamanın, politika önerileri geliştirmenin, izleme çalışmaları yapmanın, derlemeler üretmenin ve hak savunuculuğu yapmanın önemini hem Türkiye'den hem dünyadan örneklerle yakından inceliyoruz. Bu sayede yeni üretimlere ilham vermesi için mevcut dayanışmaları görünür

kılmaya çalışıyoruz. Başka bir deyişle, bugüne kadar gerçekleştirilen farklı çalışmaların birbirlerini nasıl beslediği üzerine tartıştığımız ve yeni çalışmalara ihtiyaç duyulan alanlara işaret ettiğimiz bu bölümde 6 aylık izleme sürecimizin hasadını yapıyoruz.

Raporun diğer bölümlerinde -ilk bölümden farklı olarak- izleme çalışmasını gerçekleştirdiğimiz süreçte derlediğimiz çalışmalarda ortaklaşan konulara Türkiye odaklı veriler ve raporlar ışığında yakından bakıyoruz. Aynı zamanda küresel olarak toplanan verilerle bu yerel verileri destekleyerek daha bütüncül çıkarımlar yapmaya çalışıyoruz. Hem ulusal hem de uluslararası paydaşların topladığı veriler ve hazırladıkları raporlar vasıtasıyla pandeminin ilk 6 ayında toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklerin hangi şekillerde (yeniden) üretildiğini, acil müdahale gerektiren alanları/konuları, mevcut müdahale girişimlerini ve olası politika önerilerini tartışıyoruz. *Toplumsal Cinsiyet Temelli Şiddet ve Pandemi* başlıklı bölümde kadınlara ve LGBTİ+'lara yönelik şiddet ile ilgili yürütülen veri toplama çalışmalarının sonuçlarına bakıyoruz. Bu bağlamda mevcut önleme ve koruma çalışmalarını incelerken, verilerin işaret ettiği ihtiyaçları savunma mekanizmalarının ne ölçüde karşılayabildiğini tartışmaya açıyoruz. Bu bölümde özellikle sivil toplum örgütlerinin aldığı inisiyatifin önemini ve hükümetlerin bu konuda uygulamaya koyması gereken öncelikli politikaları yine veriler ışığında ele alıyoruz. *Haklara Erişim ve Pandemi* başlığı altında kişilerin sağlık ve eğitim haklarına erişimleri sırasında karşılaştıkları toplumsal cinsiyet kaynaklı sorunlara, bu sorunların çözümü için üretilen hızlı çözümlere ve bu sorunların kalıcı olarak çözülmesi için ortaya konan politika önerilerine değiniyoruz. Bunun yanında engeli olanların pandemi sürecinde toplumsal cinsiyetle ilişkili nedenlerden dolayı erişmekte zorluk yaşadıkları haklarına ayrı bir başlık altında bakıyoruz. Son olarak *Ekonomik Özgürlükler ve Pandemi* başlıklı bölümdeyse toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklerin ekonomik yansımalarını yakından inceliyoruz. Özellikle ev içi ücretsiz emeğin pandemi sürecinde yükselişe geçmesi ve istihdama katılımda yaşanan sorunlar bu bölümde üzerinde durduğumuz temel tartışmalar arasında. Bu sorunların çözümü için dile getirilen talepler ve politika önerilerine diğer bölümlerde olduğu gibi bu başlık altında da yer veriyoruz.

1

Pandemi Gölgesinde Toplumsal Cinsiyet Temelli Eşitsizlikler

Dünya genelinde toplumsal cinsiyet temelli eşitsizlikler pandemi dönemi öncesinde de önemli gündem maddelerinden biriydi. Bireyler gerek ekonomik gerekse sosyal hayatlarında maruz kaldıkları toplumsal cinsiyet temelli eşitsizlikleri aşmak ve eşit bir yaşam sürdürmek için çeşitli mücadeleler veriyorlardı. Aralık 2019 itibariyle yaşamaya başlayan COVID-19 pandemisinin yarattığı olağanüstü durumun bu eşitsizlikleri derinleştirdiği ve yürütülen mücadeleleri zorlaştırdığı söylenebilir. Özellikle zor zamanlarda toplumsal cinsiyet eşitsizliğini, hak ihlallerine dair deneyimleri, eşitlik savunuculuğunu, bu konuda üretim yapmayı ve yürütülen mücadelenin pandemiden ne derece etkilendiğini bu bölümde üç tema etrafında tartışacağız. Bunlardan birincisi pandemi döneminde toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklere ve ihlallere çeşitli yöntemlerle **bakış** olacak. İzleme yaptığımız süreçte ortaya konan araştırmaların yoğunlaştığı konuları, zor zamanlarda bu araştırmaları yapmanın getirdiği zorlukları, bu alanda harekete geçilmesi için araştırmaların yaptıkları katkıyı ve bu konulara bakmanın önemini konuşacağız. İkinci bölümde araştırmalara konu olan pandemi döneminde toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine ve hak ihlallerine uğrayanların bu süreçteki **deneyim**lerine odaklanacağız. Öznelerin deneyim paylaşımı ile oluşturulan dayanışma/güçlenme ortamlarını ve mevcut eşitsizliklerin/ihlallerin ne şekillerde dönüştüğünü tartışacağız. Son olarak da gerek araştırmaların gerekse deneyim paylaşımının işaret ettiği toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklere ve hak ihlallerine karşı **savunuculuğu** konuşacağız. Özellikle zor dönemlerde toplumsal cinsiyet eşitliği için savunuculuk yapmanın hangi alanlarda, ne şekillerde dönüştüğüne ve bu dönüşümlerin getirdiklerine bakacağız.

Bakış

Toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini tespit etmek, raporlamak ve görünür kılmak özellikle toplumsal cinsiyet çalışmaları içinde süregelen bir araştırma ve mücadele alanıdır. Pandemi öncesinde de kadına yönelik şiddet ve cinsel yönelimlerden / cinsiyet kimliklerinden ötürü bireylerin maruz kaldıkları hak ihlalleri gibi konularda araştırmalara ulaşmak mümkün. Özellikle ihtiyaç analizlerinin yapılması ve politika üretim süreçlerine ışık tutması açısından önem arz eden bu konuları gündeme getirmeyi, araştırmayı ve raporlamayı *toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklere bakış* olarak isimlendirdik.

Veri toplama ve yaygınlaştırma çalışmaları pandemi döneminde ön plana çıkan eylemlerden biriydi. Hastalanan kişilerin günlük sayılarından, ölen kişilerin hangi illerde yaşadığına kadar birçok konuda günlük veri akışı gerçekleşti. Özellikle pandemi sürecinin yönetilebilmesi için bu verilere olan ihtiyaç birçok platformda dile getirildi. Peki ortaya konan veriler ne kadar toplumsal cinsiyet üzerine kırılımları kapsıyordu? Verileri sadece cinsiyete göre ayırmak yeterli miydi? Veriler kadar bu verilerin içerisinde toplumsal cinsiyet kırılımlarına olan ihtiyacı dile getirmek bu süreçte önemli oldu.

Verilerde toplumsal cinsiyete dayalı kırılımlara olan ihtiyaç, pandemi sürecinde sıklıkla dile getirildi. Akademisyen Serpil Sancar'a göre virüsten etkilenenlerin yoğunlukla erkekler olduğuna dair veriler önemli olmakla birlikte, bu verilerin farklı çalışmalarla desteklenmesi gerekmektedir.² Çünkü mevcut çalışmaların bir kısmı her ne kadar hastalığa yakalanan insanlar hakkındaki verilerde cinsiyet kırılımlarına dair bize bilgi verse de bu çalışmalar verilerin neden böyle gerçekleştiğini açıklamakta eksik kalıyorlar. Sancar, bu veri eksiklerinin giderilmesine olan ihtiyaca dikkat çekmenin, farklı cinsiyetlerin pandemiden nasıl etkilendiğini ve hangi farklı risklerle karşı karşıya olduklarını anlamamız için önemli olduğunu belirtiyor.³ Aynı şekilde, Sancar pandemi döneminde ev içi emeğin dönüşümü, ev içi şiddet, evden çalışamayıp fiziki olarak işe gitmek zorunda kalan kadınların karşılaştıkları sorunlar, kadın ve erkeklerin işsizlik durumlarında evde karşılaştıkları ekonomik sorunlar arasındaki farklar, evde çocukların bakımı gibi hane eksenli konularda da

toplumsal cinsiyete dayalı verileri pandemi döneminde izlemenin önemli olduğunu belirtiyor.⁴ Pandemide ev odaklı şekillenen süreç göz önüne alındığında işaret edilen bu verilere bakmaya olan ihtiyaç daha çok önem kazanıyor.

Melinda Gates benzer bir bakış açısıyla pandemi konusunda toplanan verilere dikkat çekiyor.⁵ Pandemi sürecinde küresel olarak toplanan veriler içerisinde cinsiyet kırılımını içeren verilerin azlığına dikkat çeken Gates, neden toplumsal cinsiyet üzerine detaylar içeren veriye daha çok ihtiyacımız olduğunu ve devletlerin bu verilerden nasıl faydalanmaları gerektiğini özetle şöyle aktarıyor:

- 1- Pandemi tüm insanlara eşit seviyede etki etmiyor. Kesşimsel olarak farklı etkileri olan bu pandeminin yarattığı sonuçları anlamak için daha fazla kırılımlı verilere ihtiyacımız var.
- 2- Pandemi sonrasında eğitimden sağlığa birçok alanda toparlanma politikaları üretilecek. Uzun vadeli toparlanma planları için veri boşluklarını doldurmalıyız ve eldeki kaynakları doğru noktalara kanalize etmeliyiz.
- 3- Sadece toparlanma için değil gelecekte olabilecek yeni acil durumlar için veriye ihtiyacımız var. Fakat pandemi döneminde birçok istatistik/araştırma ofisi bütçe kesintisiyle karşı karşıya kaldığından bu tarz kurumlara daha çok destek olmalıyız.
- 4- Devletler politika üretiminde kanıta dayalı çalışmalarlar. Veri, görünmezi görünür kılabilir, dolayısıyla pandemi bize bir konuya her açıdan bakmanın önemini gösterdi. Bu yüzden devletler cinsiyetçi olmayan verilerle kanıta dayalı politika üretmeye her alanda başlamalılar.⁶

Gates'in dikkat çektiği gibi, gerek pandeminin toplumsal cinsiyet üzerine olan etkilerini anlamak için gerekse uzun vadeli toparlanma politikaları üretmek için cinsiyetçi olmayan ve her alanı olabildiğince kapsayan verilere ihtiyacımız var. Pandemi döneminde bu ihtiya-

² STGM, 9 Nisan 2020.

³ STGM, 9 Nisan 2020.

⁴ STGM, 9 Nisan 2020.

⁵ Gates, 30 Temmuz 2020.

⁶ Gates, 30 Temmuz 2020.

cı gidermek için çeşitli girişimler olduğunu izleme sürecimizde tespit ettik. Gerek doğrudan verinin paylaşılmasını gerekse üretilen bu verilerin derlenerek bir araya getirilmesi ve erişilebilir kılınmasını bu yüzden önemli buluyoruz. Toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklere pandemi gibi zor dönemlerde bakmamızı sağlayacak bu veri üretimleri ve derlemeleri, aynı zamanda uzun vadeli çözüm süreçlerinin de bir parçası olacaktır. Bu nedenle bu sürece bakma faaliyetlerini de izlememize dahil ettik. Bu gruba giren çeşitli çalışmalara yakından bakarak izleme/bakış faaliyetlerinin ne gibi katkıları olduğu üzerinde durmak ve bizlere işaret ettikleri noktaları gündeme getirmek faydalı olacaktır.

İzleme sürecinde gerek yerel gerekse küresel ölçeklerde toplumsal cinsiyet ve pandemi üzerine yapılmış araştırmalara ve bu araştırmalardan üretilmiş verilere/raporlara eriştik. Bu konuda en aktif kurumlardan biri küresel veri toplamada öncü olan Birleşmiş Milletler Kadın Birimi (UN Women) oldu. Kurum pandeminin başlangıcından bu yana toplumsal cinsiyet ve pandemi üzerine yaptığı küresel ölçekli araştırmalarla⁷ geldiğimiz noktada sürecin etki ettiği alanları anlamamıza yardımcı oluyor. Farklı bölgelerde yer alan ofisleri vasıtasıyla topladıkları birincil verilerle pandeminin toplumsal cinsiyet temelli etkilerini ölçmeyi hedefliyorlar. Bu amaçla bölge bazlı, konu bazlı, ülke bazlı gibi çeşitli perspektiflerden veri sunan BM Kadın Birimi, pandemi döneminde ülkelerde karar alma mekanizmalarına kadınların yer alma oranları da dahil olmak üzere kesişimsel analizler için verimli veri setleri sunuyor. Ham verilerin haricinde hem kendi topladıkları verileri hem de diğer örgütlerin topladıkları verileri birleştirip tematik alanlarda derleyip kullanıcıya interaktif harita vasıtasıyla sunan BM Kadın Birimi, bu noktada verilerin erişilebilirliği için önemli bir katkıda bulunuyor.⁸ BM Kadın Birimi doğrudan toplumsal cinsiyet ile ilgili konuların pandemiden nasıl etkilendiğini odağına alan araştırmalar kurgulayarak ve bu araştırmaların verilerini paylaşarak diğer kurumlardan ayrışıyor. Diğer kurumların genellikle pandemi üzerine yapılmış genel araştırmalardan toplumsal cinsiyet üzerine veri çıkarmaya çalıştığını görüyoruz. Her ne kadar iki yaklaşım da pandemi ve toplumsal cinsiyet ilişkisine bakmamız için önemli veriler sağlasa da toplumsal cinsiyeti odağına alan veriler bu tartışmanın birçok boyutunu anlamamız için bizlere önemli ipuçları veriyor. Özellikle tematik ve yerel veriler bu tartışmaların ne kadar kesişimsel olduğunu bizlere gösterirken aynı zamanda kanıta dayalı politika üretimi için önemli perspektifler sunuyor.

Toplumsal cinsiyet ve pandemi üzerine en sık toplanan verilerden biri ülkelerde yaşanan ölüm oranlarının cinsiyet dağılımını içeren veriler. Bazı ülkeler gerçekleşen ölümleri raporlarken cinsiyet bilgilerini de paylaştığından bu ülkeler özelinde cinsiyet bazlı virüsten etkilenme

oranına dair fikir sahibiyiz. Bu verileri bir araya getirip ülke bazlı kıyaslama yapan veri kaynakları, araştırma yapmaya ihtiyaç duyulan alanlara dair erken uyarı mekanizmaları olarak görülebilir. Örneğin "Global Health 5050" isimli grup, ülkelerde yapılan COVID-19 testlerinin uygulandığı kişilerin cinsiyete göre dağılımı, hastaneye yatışı gerçekleşen kişilerin cinsiyete göre dağılımı, vakaların cinsiyete göre dağılımı, ölen kişilerin cinsiyete göre dağılımı gibi birçok karşılaştırmalı olarak kullanılacak veriyi ülke bazında paylaşmaya çalışıyor.⁹ Başka bir örnek olarak "The GenderSci Lab" isimli Harvard Üniversitesi'nde kurulan platform ise benzer verileri Amerika Birleşik Devletleri'ndeki eyaletler özelinde topluyor.¹⁰ Bu tarz ülke ve yerel komüniteler odaklı veriler toplanmaya devam edilirse, yaşanan pandeminin farklı grupları nasıl etkilediğini anlamamız için önemli kaynaklar elde edebiliriz. Bu veriler doğrudan tek başlarına durumu anlamamıza yetmese de bu verilerin ekonomik ve sosyal başka veri setleriyle birleşmesi anlamlı bütünlükler oluşturacaktır. Farklı tema ve ölçeklerde oluşturulan her yeni veri seti, pandeminin bireyler ve toplumlar üzerindeki kesişimsel etkilerini görmemiz için kapıyı biraz daha aralayacaktır.

Küresel ölçektekine benzer şekilde Türkiye özelinde de pandemi ve toplumsal cinsiyet ilişkisine dair veri toplama çalışmaları gerçekleşti. Kişilerin pandemiden nasıl etkilendiklerini araştıran bu çalışmalar, toplumsal cinsiyet perspektifini araştırmalarına dahil etmeleri sayesinde kişilerin bu süreçte nasıl deneyimler yaşadıklarını anlamamız için önemli bir başlangıç noktası oluşturuyor. Bu çalışmalardan bir tanesi Sosyo Politik Saha Araştırmaları Merkezi'nin (SAHA) yapmış olduğu "COVID-19 Karantinasından Kadının Etkilenimi İle Kadın Ve Çocuğa Yönelik Şiddete İlişkin Türkiye Araştırması."¹¹ 28 kentten 1.873 kadınla gerçekleştirilen çalışma, Nisan 2020 tarihine kadar olan süreçte kişilerin pandemiden nasıl etkilendiklerini araştırıyor. Araştırma ev içi şiddet ve ev içi ücretsiz emek gibi konuların yanında cinsiyet kırılımını vererek kişilerin bu süreçten ekonomik ve sosyal olarak hangi şekillerde etkilendiğini tartışıyor.

BM Kadın Birimi'nin "Türkiye'de COVID-19 Etkilerinin Toplumsal Cinsiyet Açısından Değerlendirilmesi" araştırması Mayıs 2020 tarihine kadar olan süreyi inceliyor.¹² 759 kadın ve 749 erkekten oluşan temsili örneklem grubuyla yapılan çalışma telefon yoluyla gerçekleştirilmiş. Araştırma sosyoekonomik açıdan etkilenme, iş hayatı, çalışma düzeni, ev ve bakım işleri, duygusal ve psikolojik etkiler, şiddet, ayrımcılık, korunmaya erişim, cinsel sağlık hizmetlerine erişim gibi birçok farklı alanı tarayarak pandeminin erken döneminde oluşan sonuçları ve bunların toplumsal cinsiyetle ilişkisini ortaya koyuyor. Mayıs 2020 tarihine kadar gerçekleşen süreci inceleyen başka

⁹Global Health 50/50, t.y.

¹⁰GenderSci Lab, t.y.

¹¹Sosyo Politik Saha Araştırmaları Merkezi, Nisan 2020.

¹²Kalaylıoğlu, Öztürk & Bingöler Eker, 2020.

⁷UN Women, 2020a; UN Women, 2020e; UN Women 2020f.

⁸UN Women, 2020e.

bir araştırma ise Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından desteklenen, İpek İlkcaracan ve Emel Memiş'in hazırladığı "COVID-19 Küresel Salgın Sürecinde Türkiye'de Bakım Ekonomisi ve Toplumsal Cinsiyet Temelli Eşitsizlikler" raporu.¹³ İlgili çalışma temsili bir örnekleme dayalı 1.902 kişiyle yapılan görüşmeler sonucu oluşturulmuş. Çalışma temelde pandemi sürecinde değişen istihdam dinamiklerine, buna paralel olarak ev içi ücretsiz emek ve bakımın değişimine odaklanıyor.

Sivil toplum örgütleri de pandemi sürecinde veri topladılar ve yaygınlaştırdılar. Bu örgütlerin bir kısmı mevcut veri toplama çalışmalarını devam ettirirken, bazı örgütler ise 'pandemi döneminden kişiler nasıl etkilendi' sorusunu merkezine alan yeni veri toplama girişimlerine başladı. Örneğin Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu (KCDP)¹⁴ ve Bağımsız İletişim Ağı (bianet)¹⁵ pandemi döneminden önce de topladığı erkek şiddeti sonucu öldürülen kadınlara dair verileri toplamaya ve paylaşmaya devam etti. Pandemi dönemine özel olarak Sosyal Politika, Cinsiyet Kimliği ve Cinsel Yönelim Çalışmaları Derneği (SPoD), LGBTI+'lara yönelik verdiği destek hizmetlerine dair verileri pandeminin ilk üç ayını (11 Mart - 11 Haziran) kapsayacak şekilde paylaştı.¹⁶ Toplumsal cinsiyet ve pandemi üzerine olan verilerin, genellikle ikili cinsiyet sistemini temel alıp bunun dışındaki cinsel yönelim ve cinsiyet kimliklerine dair veri kırılımlarını çoğunlukla göz ardı ettiğini düşündüğümüzde SPoD gibi örgütlerin paylaştıkları bu veriler önemli bir boşluğu dolduruyor.

Pandemi sürecinde birbirinden farklı alanlarda veri toplandığından dolayı bu verileri tematik olarak organize etmek, buradan yola çıkarak bilgi üretmek ve üretilen bilginin erişilebilirliğini sağlamak için yapılan girişimlerin önemine değinmek gerekiyor. İzleme sürecinde küresel olarak birçok feminist grubun üretilen bilgiyi çeşitli internet siteleri ve yayınlar vasıtasıyla derlediğini ve erişilebilir hale getirdiğini gözlemledik. Örneğin kendilerini "Feminist Response to COVID-19" olarak isimlendiren feminist bir grup gönüllü aynı isimle oluşturdukları internet sitesi üzerinden pandemi döneminde üretilen toplumsal cinsiyet ve pandemi konusunu ele alan verileri ve üretimleri derliyor.¹⁷ Temalara ve ülkelere göre filtreleme seçeneği olan bu internet sitesi, toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklere pandemi döneminde bakmak için önemli kaynaklardan biri. Üretilen bilgilerin erişilebilirliği üzerine yapılan başka bir girişimin "Centre for Feminist Foreign Policy" isimli grup olduğunu söyleyebiliriz.¹⁸ Kendi internet siteleri altında oluşturdukları alanda 'feminizm ve kesişimsellik', 'cinsiyetçilik', 'ırkçılık', 'militarizm ve güvenikleştirme', 'kapitalizm ve emperyalizm', 'sınıfçılık', 'duygusal sağlık', ve 'engellilik ve engeli olanla-

ra yapılan ayrımcılık' gibi farklı temalar kapsamında toplanan verileri, fikir yazılarını ve makaleleri toplayarak listeliyorlar. Toplumsal cinsiyet ve pandemi temelli tartışmaların yanında diğer temaları da derliyor olmaları, kesişimsel bilginin üretilmesi için geniş bir çerçeve sunuyor.

Küresel örneklerde olduğu gibi üretilen bilginin derlenmesi için Türkiye özelinde de çalışmalar yürütülüyor. Örneğin, Türkiye özelinde üretilen toplumsal cinsiyet ve pandemi çalışmalarını Ankara Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi (KASAUM), "Koronavirüs Günlerinde Toplumsal Cinsiyet Bakımından Problemler" başlığıyla oluşturduğu internet sitesinde derliyor.¹⁹ Akademisyenlerin deneyim paylaşımlarının yer aldığı dijital toplantılara ve metinlere sitesinde yer veren KASAUM, bu konuda Türkçe alan izlemesi yapan merkezlerden biri. Bu süreçte bizler de SU Gender olarak benzer bir izleme çalışması gerçekleştirdik. Gerek yaklaşan etkinliklerin duyurularını gerekse toplumsal cinsiyet ve pandemi arasındaki ilişki üzerine üretilmiş ses ve video kayıtları ile yazılmış olan metinleri derleyerek internet sitemizde bir bölüm oluşturduk.²⁰ Türkiye üzerine üretilen yerel bilgi öncelikli olmakla birlikte küresel olarak toplumsal cinsiyet ve pandemi üzerine üretilen bilgiyi bir araya getirmeye çalıştık. İzlediğimiz küresel ve yerel kaynakların erişilebilirliğini arttırmak amacıyla sosyal medya hesaplarımız üzerinden #GenderPandemic etiketini ürettik. Toplumsal cinsiyet ve pandemi üzerine gerçekleştirdiğimiz etkinlikleri bu etiket altında toplayarak erişilebilir bir dijital arşiv oluşturmayı hedefledik. İzlediğimiz ve internet sitemizde yer verdiğimiz kaynaklardan periyodik gündem özetleri oluşturduk.

Birleşmiş Milletler gibi çok uluslu bir yapıya sahip olup, farklı ülkelerde faaliyet gösteren kurumların alt örgütleri de üretilen bilginin erişilebilirliği için girişimlerde bulundular. Örneğin Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) hazırladığı web sitesi üzerinden Şubat 2020-Mayıs 2020 tarihleri arasında üretilen bilgiyi "Mapping of Online Articles on COVID-19 and Gender" başlığı ile bir araya getirdi.²¹ Bunlara ek olarak sağlık-toplumsal cinsiyet-pandemi üçgeninde COVID-19 pandemisi öncesi hazırlanan akademik kaynaklara da yer veren UNESCO, bu sayede bu alanda üretilecek yeni bilgiler veyahut alınacak aksiyonlar için küresel bir resim sunuyor. Birleşmiş Milletler Küresel İllkeler Sözleşmesi (UN Global Compact) ve BM Kadın Birimi tarafından oluşturulan "The Women's Empowerment Principles (WEPs)" sitesi içerisinde yer alan pandemi sayfası, WEPs'in kapsamında cinsiyet eşitliği için iş dünyasında alınabilecek önlemleri gündeme getiriyor. "COVID-19 Kaynakları" başlığı altında toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması, pandemi üzerine çeşitli bilgi notları, politika ve tavsiye metinleri

¹³İlkcaracan & Memiş, Ağustos 2020.

¹⁴Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu, 2020.

¹⁵bianet, 2020.

¹⁶Öztürk ve diğerleri, Haziran 2020.

¹⁷Feminist Response to COVID-19, t.y.

¹⁸Centre for Feminist Foreign Policy, 2020.

¹⁹Ankara Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, 2020.

²⁰SU Gender, 2020b.

²¹UNESCO, 21 Nisan 2020.

bu sayfada sunuluyor.²² Bu metinler gerek iş dünyasında gerekse devletler seviyesinde politika yapımcılar için pandemi döneminde ev içi şiddetin önlenmesi, özel sektörde kadın istihdamının korunması, göçmen kadın işçilerin haklarının korunması gibi çeşitli alanlardan önemli konuları gündeme taşıyor. Bu kaynaklar özellikle politika tavsiye metni veya eylem planı gibi metinler olduğundan kendi içlerinde de veri derleme çalışması yapıyorlar. Farklı temalarda üretilmiş verilerden yola çıkarak harekete geçilmesi gereken noktalara işaret eden bu çalışmalar, aynı şekilde en verimli olası çözüm yollarını da paylaşıyor. Bu özellikleriyle Gates'in işaret ettiği verinin görünmez görünür kılma gücünü²³ kullanıyorlar ve politika üretimi için eksik olan kanıta dayalı veriyi derliyorlar.

İzleme sürecimizde veriler kadar, politika üretim mekanizmaları ve kurumların alabileceği aksiyonlar üzerine yapılmış çeşitli çalışmalarla da karşılaştık. Bu çalışmalar özellikle verilerde ortaya çıkan dezavantajlı gruplar için pandemi sırasında koruyucu/önleyici politikalara ağırlık verilmesini ve pandemi sonrasında yeniden 'normalleşme' sürecinde oluşturulacak onarıcı politikaların hangi konulara/gruplara eğilmesi gerektiğini kanıta dayalı şekilde tartışmaya açıyor. Yakın Ertürk'e göre "Pandemiye avantaja çevirebilmek için kırılgan ve güvensiz olduğu belirlenen bazı alanların sosyal politika ve yatırım önceliğiyle güçlendirilmesi gerekiyor".²⁴ Tam da bu noktada politika tavsiye bilgi notları ve raporları, bahsini ettiğimiz kanıta dayalı sorun tespiti yapıp verimli çözüm önerilerini ortaya koyuyorlar.

Politika tavsiye bilgi notları ve raporlarını küresel ve yerel ölçeklerde bulmak mümkün. Örneğin Save the Children isimli örgüt pandemi sürecinde özellikle dezavantajlı kız çocuklarının toplumsal cinsiyet temelli şiddet başta olmak üzere farklı alanlarda korunmasına yönelik küresel çaplı bir politika çağrısında bulundu.²⁵ Bir başka çağrı da Türkiye'nin de üye olduğu Inter-Parliamentary Union'dan geldi. Yayımladıkları "Toplumsal Cinsiyet ve COVID-19: Parlamentolar için Kılavuz Notu (Gender and COVID-19: A Guidance Note for Parliaments)" başlıklı bilgi notunda toplumsal cinsiyet odaklı politika üretim süreçlerinde parlamentoların yapabilecekleri üzerinde duran kuruluş, hem yasama süreçlerinde hem de karar alma süreçlerinde kadınların yer almasının önemini vurguluyor.²⁶ Benzer tavsiyelerden oluşan diğer bir rapor ise 9 Nisan 2020 tarihinde BM Kadın Birimi tarafından yayınlandı.²⁷ Pandeminin toplumsal cinsiyetle ilişkili olduğu ekonomik etkileri, sağlık üzerine etkileri, karşılıksız bakım emeği, toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, insan hakları üzerine etkileri başlıklarında toplanan verileri paylaşan kurum, bu temel veriler ışığında küresel olarak devletlerin alması gereken politik önlemlere dikkat çekiyor. Birleşmiş Milletler HIV/AIDS Programı (UNAIDS) ise yayımladığı

"COVID-19 Pandemisinde Kız Çocukları ve Kadınları Tüm Farklılıklarıyla Desteklemek için Altı Önlem (Six Concrete Measures to Support Women and Girls in All Their Diversity in the Context of the COVID-19 Pandemic)" başlıklı metinle devletlerin 6 ana başlık altında özellikle pandemi sonrasında da politika yapımcıların dikkat etmesi gereken konulara veri, örnek vaka ve iyi örnekler gibi materyallerle işaret ediyor.²⁸

Toplumsal cinsiyet ve pandemi ilişkisi üzerine politika tavsiyesi üretimi sadece küresel ölçekte genel tavsiyelerle sınırlı kalmıyor. Bu konuda Türkiye özelinde yapılan yayınlardan biri Nisan Alıcı, Güley Bor ve Güneş Daşlı'nın kaleme aldığı "Türkiye'deki Eksik Kadın, Barış ve Güvenlik Gündemi ve Bunun COVID-19 Yansıması (Turkey's Missing WPS Agenda And Implications For The COVID-19 Pandemic)" başlıklı yazıları.²⁹ Artan toplumsal cinsiyet temelli şiddet gibi konulara dikkat çeken metin, içinde bulunduğu politik atmosfer nedeniyle Türkiye'nin gerekli önlemleri almadığının altını çiziyor. Özellikle pandemi döneminde kadın ve LGBTİ+ örgütlerinin güçlendirilmesinin önemine vurgu yapan yazarlar, olabildiğince çok kurum ve kişinin katılımıyla olası bir tabandan dönüşüme dikkat çekiyor. Türkiye özelinde politika temelli yaklaşımda bulunan diğer bir metni ise Kadın Emeği ve İstihdamı Girişimi (KEİG Platformu) yayımladı. İlgili bilgi notunda Türkiye'nin mali politikalarının pandemi gölgesinde incelemesi yapılıyor.³⁰ Bu metin pandeminin kadın istihdamı konusunda yarattığı ek sorunlara dikkat çekerken, alınabilecek önlemleri ve ihtiyaç duyulan politikaları gündeme getiriyor.

Toplumsal cinsiyet ve pandemi konusuna **bakan** çalışmalar yukarıda yer alan çalışmalarla sınırlı olmamakla beraber, bu çalışmaların içerisinde yer alan verileri ilerleyen bölümlerde şiddet, erişim, ev içi emek ve istihdam başlıkları altında tartışmaya açacağız. Bu bölümde zor zamanlarda, özellikle pandemi döneminde, toplumsal cinsiyet lensine sahip çalışmalar yapmanın neden önemli olduğunu ve üretilen çalışmaların hangi alanlara baktığını tartıştık. Buraya kadar olan kısımda göze çarpan detaylardan biri yapılan çoğu çalışmanın Haziran ayında bitmesi oldu. Bu rapor kapsamındaki izlemeyi kestiğimiz 15 Eylül tarihinde pandemi süreci hâlâ devam ediyordu ve birçok ülkede pandeminin ikinci dalgasının başladığı konuşuluyordu. Bu perspektiften baktığımızda şu ana kadar yapılan çalışmalar önemli olmakla beraber, bu çalışmaları tamamlayıcı yeni çalışmalara da ihtiyacımız olduğuna inanıyoruz. Özellikle politika tavsiyesi niteliğinde olan metinlerin sadece pandeminin erken dönemine dair değil aynı zamanda ilerleyen dönemlerine dair de verilerle desteklenmesini önemsiyoruz. Yaşanan toplumsal dönüşümlerin pandeminin ilerleyen süreçlerinde geldiği noktayı ve yeni 'normal' söylemleri altında yaşanan olası değişimleri anlamamız için bu kaynaklara ihtiyacımız var.

²²WEPs, 2020.

²³Gates, 30 Temmuz 2020.

²⁴Kap, 26 Haziran 2020.

²⁵Save the Children, 6 Nisan 2020.

²⁶Inter-Parliamentary Union, 29 Nisan 2020.

²⁷UN Women, 2020d.

²⁸UNAIDS, Haziran 2020.

²⁹Alıcı, Bor & Daşlı, 28 Mayıs 2020.

³⁰Yücel, 7 Mayıs 2020.

Deneyim

Kişilerin deneyimleri birçok konuda pandemiyle beraber yeniden şekil aldı, değişti ve dönüştü. Kişilerin günlük rutinleri değiştiği gibi karşılaştıkları eşitsizlikler de pandemiye yeniden üretildi. Bir önceki bölümde bu eşitsizliklerin raporlanması ve verileştirilmesinin önemini tartışmıştık. Pandemi döneminde toplumsal cinsiyet temelli eşitsizlikleri ve hak ihlallerini raporlamayı önemli bulduğumuz gibi bu dönemde yaşanan tüm bu deneyimlere odaklanmanın da gerekli olduğunu düşünüyoruz. Pandemi döneminde öznelerin deneyimlerini kamusal alanda anlatmaları, yaşadıkları süreçleri diğer öznelerle paylaşarak bir güçlenme ortamı yaratmaları ve dayanışma için olası işbirliği yollarını açmaları izleme sürecinde karşımıza çıkan örüntülerin bir tanesiydi. Kişilerin pandemi döneminde toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklere ve hak ihlallerine maruz kalma şekillerini nicel olarak inceleyen araştırmalar politika üretimi için bizlere çeşitli veriler sunuyor. Fakat sorunların sayısal olarak tespitinin yanında, bu sorunları yaşayan kişilerin deneyimlerinin dinlenmesinin, paylaşılmasının ve bu deneyimlere dayanarak olası çözüm önerileri üzerine çalışılmasının da önemli olduğunu düşünüyoruz. Özellikle öznelerin kendi deneyimlerini gerek birebir görüşme-toplantılarda gerekse kamusal alanda (görsel, işitsel veya yazılı olarak) paylaşmalarının benzer süreçleri yaşayan diğer özneler için güçlendirici olduğu söylenebilir. Bu yüzden tüm bunları, içinde bulunduğumuz pandemi sürecinde *toplumsal cinsiyet temelli eşitsizlik deneyimleri* olarak isimlendirme ihtiyacı duyduk. Farklı deneyimler bir arada okunduğunda uzun vadede pandemi süreciyle yaşanan değişimlerin aktarılması için önemli birincil kaynaklar olabilir. Buradan hareketle bu bölümde bir seçkisini sunacağımız deneyim paylaşımları üzerine sözlü tarih başta olmak üzere daha detaylı çeşitli nitel çalışmalara ihtiyaç olduğunu söyleyebiliriz.

Pandemi döneminde değişen deneyimlere dikkat çeken kaynaklardan biri olarak Ezgi Başaran'ın Deniz Kandiyoti ile gerçekleştirdiği söyleşi gösterilebilir.³¹ Kandiyoti bu söyleşide pandemi sürecinde değişen ve gündelik hayatımızda çoğunlukla farkında bile olmadığımız gayri-resmi hizmet ağlarına dikkat çekiyor. Örneğin çalışan kişilerin eve giderken hazır yemek alması ve çocuklu kişilerin çocuklarını aile büyüklerine bırakmaları gibi eylemlerin aslında kadınların kendilerine alan ve zaman açmaları için önemli olduğu vurgulanıyor. Bu süreçler

içerisinde kadınların koordinatör rolünü oynadığını belirten Kandiyoti, pandemi sürecinde aile kurumu dışında birçok kurumla temasın kesildiğine ve bu eylemlerin artık adeta sanayi öncesi dönemlerde olduğu gibi kadınların üzerine kaldığına dikkat çekiyor. Pandemi öncesinde gerek resmi gerek gayri resmi kanallardan alınan hizmetlerin koordinasyonunu gerçekleştiren kadınların, artık bu dönemde hane ihtiyaçlarına göre doğrudan bu hizmetleri üreten icraatçı rolüne bürünmek zorunda kaldığının altı çiziliyor. Toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklerin pandemi sürecinde farklı deneyimler yaşanmasına yol açtığına dikkat çeken başka bir yazar Helen Lewis, pandemi döneminde ortaya çıkan "üretkenlik" üzerine söylemleri çalışmasının odağına koyuyor. Pandeminin birçok haneyi deneyim açısından 1950'ler öncesine götürdüğünü belirten Lewis, Kandiyoti ile benzer bir argüman kurarak pandeminin toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklerden özellikle ev içi ücretsiz emeğin yükünü arttırdığını öne sürüyor.³² Aynı zamanda "çift vardiya"/"ikinci mesai" olgusunun pandemiyle birlikte tekrardan kadınların karşılaştıkları önemli bir sorun haline geldiğini iddia ediyor.³³ Kandiyoti ve Lewis'in dikkat çektiği gibi pandemi süreci toplumsal cinsiyete dair deneyimlerde bir değişim yaratıyor, yıllar boyunca elde edilen kazanımların geriye doğru gitmesine yol açacak dönüşümlerin bazı alanlarda çok ciddi boyutlarda yaşandığı gözlemlenebiliyor. Buradan hareketle ilerleyen bölümlerde dikkat çekilen ev içi emeğin dönüşümünü inceleyen çalışmalara yakından bakacağız.

Deneyimler bağlamındaki bir diğer konu, her bir bireyin pandemi sürecini aynı şekilde yaşayıp yaşamadığı sorusu oldu. Özellikle farklı kırılmalı ve dezavantajlı grupların pandemi sürecinde toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini daha derinden yaşadığı söylenebilir. Hankivsky'nin kaleme aldığı politika notunda yaş, sağlık durumu, engel durumu, sosyoekonomik durum, toplumsal cinsiyet, göçmenlik, coğrafi konum, etnik kimlik gibi farklı gruplardan kişilerin pandemi sürecinde birbirlerinden farklı deneyimler yaşadıklarına dikkat çekiliyor. Özellikle pandemi kaynaklı sorunların çözümünde bu kesimsel deneyimlere dikkat edilmesine ihtiyaç olduğunu belirten politika notu, bireylerin farklı deneyimleri olduğu gibi çözümlerin de farklılaşması gerektiğini belirtiyor.³⁴

³²Lewis, 19 Mart 2020.

³³Lewis, (İnal, D., çev.), 26 Mart 2020.

³⁴Hankivsky & Kapilashrami, Mart 2020.

³¹Başaran, 30 Nisan 2020.

Bu noktada özellikle pandemi öncesi toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklere ve ihlallere farklı form ve derecelerde maruz kalan bireylerin, pandemi sürecindeki deneyimlerine odaklanarak çözüm için çalışmak önemli bir bakış açısı olarak karşımıza çıkıyor. Bu amaçlarla yürütülen, çeşitli grupların deneyimlerine dair aktarımların yer aldığı çalışmalar bulmak mümkün. LGBTI+'ların pandemi öncesi, sırası ve sonrasında maruz kaldıkları eşitsizlik ve ihlalleri konu alan Yıldız Tar'ın yazısı bu konudaki örneklerden bir tanesi. Kesişimsel bir noktadan bakan Tar, sağlık, istihdam, şiddet, mültecilik ve nefret söylemi olmak üzere 5 başlık altında LGBTI+'ların deneyimlerini aktarmaya çalışıyor.³⁵ Tar'ın yazısı hem bu deneyimlerin görünür kılınması açısından hem de pandemi sürecinde göz ardı edilen sorunlara dikkat çekilmesi açısından önemli bir boşluğu dolduruyor. Benzer şekilde LGBTI+'ların pandemi döneminde mevcut eşitsizliklere daha derin ve yaygın şekilde maruz kaldıklarına dikkat çeken kurumlardan biri de Uluslararası Af Örgütü oldu. Yaptıkları basın açıklaması ile küresel olarak LGBTI+'ların yaşadıkları dışlanmaları gündeme getiren örgüt, bu deneyimlerden yola çıkarak devletlere acil önlem çağırısı yapıyor.³⁶

Pandemi deneyimleri bireylerin meslek gruplarına göre de farklılık gösterdi. Pandemi sürecinde "EvdeKal" çağrıları yapıldığı zaman dilimlerinde bile fiziki çalışmaya devam etmek zorunda kalan kişilerin ve pandeminin ilerleyen günlerinde yeni normal adı altında tehlike devam ederken fiziki olarak iş başına çağrılan kişilerin pandemiye farklı şekillerde yaşadıkları görüldü. Sağlık çalışanları bu meslek gruplarının başında geliyor. Pandemiyle mücadele sürecinde ön saflarda yer alan sağlık çalışanlarının, bu süreçte maruz bırakıldıkları toplumsal cinsiyet temelli eşitsizlikler sık sık gündeme geldi. Örneğin erkek egemen bir anlayışla standart olarak üretilen koruyucu materyallerle işini yapmaya çalışan kadınlar, sadece pandemiyle değil kendilerini koruyabilmek için uygun olmayan koruyucu materyallerle de mücadele etmek zorunda kaldılar.³⁷ Dünya Sağlık Örgütü'nün raporuna göre küresel olarak sağlık hizmetlerini sağlayan iş gücünün (sadece hekim ve hemşirelerle sınırlı kalmayıp bakım hizmetleri veren kişiler de dahil olarak) %70'ine yakını kadınlardan oluşuyor.³⁸ Sektördeki bu dağılım göz önüne alındığında kadın sağlık çalışanlarının koruyucu ekipmanların uygunsuzluğu nedeniyle yaşadıkları mağduriyetlerin ne derece kronik bir sorun olduğu ortaya çıkıyor. Sağlık çalışanlarının pandemi döneminde mücadele etmek zorunda kaldığı toplumsal cinsiyet temelli eşitsizlikler sadece koruyucu ekipmanların uygun olmamasıyla sınırlı kalmıyor. Benzer şekilde kadın sağlık çalışanları pandemiyle birlikte evdeki deneyimlerinin de değiştiğini ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğini daha şiddetli hissettik-

lerini ifade ediyor.³⁹ Örneğin yoğun hastane çalışma saatlerinden sonra evde de ücretsiz ev içi emek sarf etmeleri gerekiyor. Gerek ev içi gerek işyerinde maruz kalınan toplumsal cinsiyet temelli eşitsizlikler kadınlar için pandemiyle birlikte mücadele edilmesi gereken diğer bir alan haline geliyor.⁴⁰

Pandemi sürecinde toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine bağlı olarak ortaya çıkan farklı deneyimler kadar bu deneyimleri paylaşmak da önemli bir yerde duruyor. Özellikle yaşanan zorluklara karşı alınabilecek önlemler üzerine tartışılması ve dayanışma ağları oluşturularak bir güçlenme sağlanması için deneyim paylaşımları kritik bir öneme sahip diyebiliriz. Pandemi döneminde birçok sürecin dijitale taşınmasıyla, deneyim paylaşım mekânları da çoğunlukla dijital ortamlar oldu. Birçok sivil toplum örgütü, üniversite, araştırma merkezi ve bağımsız inisiyatifler pandemi sürecinde toplumsal cinsiyete dikkat çekmek, deneyimlerini paylaşmak ve dayanışma ortamı yaratmak için dijital platformları kullandılar.

Farklı perspektiflerden pandemi ve toplumsal cinsiyet üzerine deneyimler, ilgili konuların uzmanları ve hak savunucuları üzerinden aktarıldı. Örneğin Zafer Yenal, Boğaziçi Üniversitesi'nin düzenlediği "Coronanın Gör Dediği: Yemek ve Toplumsal Cinsiyet" başlıklı bir konuşmayla pandemi döneminde ev içi dinamiklere ve deneyimlere dikkat çekti.⁴¹ Yine aynı platformda Bilgi Üniversitesi Spor Bilimleri ve Teknolojisi Yüksekokulu'nun organizasyonu ile İlkur Hacısoftaoğlu moderatörlüğünde bir araya gelen Bahar Toksoy Guidetti, Didem Karagenç ve Aslı Çoban "COVID-19, Spor ve Toplumsal Cinsiyet: Krizin Ortasındaki Fırsat" başlıklı konuşmada pandemi, toplumsal cinsiyet ve spor üçgeninde deneyimlerin dönüşümünü tartıştı. Bu tartışma pandemi öncesi, sırası ve sonrası süreçlere de toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri açısından değindiğinden, deneyimleri çok boyutlu anlamak için önemli bir bakış sunuyor.⁴² Dijital ortamlarda sadece kişilerin deneyimleri aktarılmakla kalmadı, aynı zamanda farklı kurumların bu süreçte ortaya çıkan deneyimleri de çeşitli oturumlarda konuşuldu. Örneğin Genç Liderler ve Girişimciler Derneği (JCI Türkiye) 13 Mayıs 2020 tarihinde YouTube üzerinden düzenlediği "COVID-19 Döneminde ve Sonrasında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği/Eşitsizliği" başlıklı oturumda Türkiye Büyük Millet Meclisi Kadın Erkek Eşitliği Komisyonu, Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA), Türkiye Kadın Dernekleri Federasyonu, Global Compact Türkiye, Ankara Büyükşehir Belediyesi ve Engelli Kadın Derneği temsilcilerini ağırladı. 2 saat süren bu oturumda yapılan iyi uygulamalar ile yapılabilecek uygulamaları katılımcılar tartışırken, bu kurumların pandemi ve toplumsal cinsiyet eşitliği süreçleri kapsamında kurumsal deneyimlerini açık bir platformda paylaşmaları önemliydi.⁴³

³⁵Tar, 17 Nisan 2020.

³⁶Amnesty International, 30 Haziran 2020.

³⁷BBC News Türkçe, 19 Haziran 2020.

³⁸Boniol, Mclsaac, Xu, Diallo & Campbell Mart 2019.

³⁹Cattaneo & Pozzan, 7 Nisan 2020; Public Services International, 19 Mayıs 2020; United Nations Peacekeeping Force in Cyprus, 21 Mayıs 2020.

⁴⁰Şenol Çelik, 23 Temmuz 2020.

⁴¹Boğaziçi Üniversitesi, 2 Haziran 2020.

⁴²BİLGİSpor, 9 Temmuz 2020.

⁴³JCI Türkiye, 14 Mayıs 2020.

Tekil konuşmaların haricinde bazı kurumlar bu süreçte deneyim paylaşımı için etkinlik dizileri gerçekleştirdi. Bunlardan biri de Eşitlik İzleme Kadın Grubu (EŞİTİZ)'nin düzenlediği EŞİTİZ Söyleşileri.⁴⁴ Hak örgütlerinden, kadın örgütlerinden, barolardan ve belediyelerden temsilcilerin yanı sıra akademisyenlerin de dahil olduğu 6 oturumlu bu söyleşilerde, pandeminin toplumsal cinsiyet boyutu hem kurumsal hem kişisel deneyimler üzerinden tartışıldı. Küçükçekmece Belediyesi de benzer bir webinar serisi düzenledi. Pandemi döneminde Gülsüm Kav,⁴⁵ Çiğdem Aydın⁴⁶ ve Canan Güllü'yü⁴⁷ YouTube hesabında ağırlayan Küçükçekmece Belediyesi, bu 3 videoluk seride şiddet ve toplumsal cinsiyet eşitliği gibi konuları ele aldı. Belediyelerin pandemi döneminde toplumsal cinsiyet üzerine tartışmalara yer verip, deneyimleri erişilebilir bir şekilde paylaşması bu süreçte önemli bir adım olarak görülebilir. Benzer şekilde Sivil Toplum Geliştirme Merkezi Derneği (STGM) yine YouTube üzerinden düzenlediği söyleşi serilerinde, pandemide toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri üzerine konuklarına deneyim paylaşım alanı sunuyor.⁴⁸ Söyleşiler kadına karşı şiddet, infaz yasası ve LGBTİ+'ların pandemi deneyimleri gibi birçok konuya değiniyor. Bu etkinliklerin içerisinde Yıldız Tar ile yapılan "Pandemide Aynı Gemide Değiliz" başlıklı söyleşiye dikkat çekebiliriz.⁴⁹ Çünkü Yıldız Tar'ın Heinrich Böll Stiftung Türkiye için kaleme aldığı "COVID-19 Salgını Türkiye'deki LGBTİ+'ları Nasıl Etkiliyor?" başlıklı yazısıyla⁵⁰ paralel giden bu söyleşi, benzer deneyimlerin hem yazılı hem görsel-işitsel olarak erişilebilir olması açısından önem arz ediyor. Tüm bu deneyimlerin olabildiğince erişilebilir olması da bu süreçte dayanışmayı büyütmek açısından çok önemli bir alan yaratıyor.

Pandemi sürecinde podcastler aracılığıyla deneyim aktarımları da gerçekleştirildi. Örneğin Oy ve Ötesi'nin düzenlemiş olduğu "Oy ve Ötesi Podcast-19" isimli⁵¹ pandemi döneminde yapılmaya başlanan podcast serisinin bir bölümü "Salgın ve Kadına Yönelik Şiddet" başlığına ayrıldı.⁵² Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı'ndan Ceren Akkaya ve KCDP'den Gülsüm Kav'ın konuk olduğu bu bölümde, pandemi sürecinde kadına yönelik şiddet, kurumsal ve bireysel deneyimler ve kişilerin şiddet vakalarıyla karşılaşmaları durumunda başvurabilecekleri yollar tartışıldı. Ayrıca, "K'nın Sesi" podcast serisi bu dönemde üretilen podcast çalışmalarına başka bir örnek olarak gösterilebilir.⁵³ Kadınların ve kuirlerin sesine yer vermek amacıyla başlatılan bu seri, iş gücüne katılım, kadına yönelik şiddet, LGBTİ+ deneyimleri, karantina psikolojisi ve toplumsal cinsiyet gibi konuları farklı konuklarla konuşmaya devam ediyor.

⁴⁴EŞİTİZ, - Eşitlik İzleme Kadın Grubu, 2020.

⁴⁵Küçükçekmece Belediyesi, 11 Mayıs 2020.

⁴⁶Küçükçekmece Belediyesi, 15 Mayıs 2020.

⁴⁷Küçükçekmece Belediyesi, 8 Mayıs 2020.

⁴⁸STGM, 2020.

⁴⁹STGM, 26 Nisan 2020.

⁵⁰Tar, 17 Nisan 2020.

⁵¹Oy ve Ötesi, 28 Temmuz 2020.

⁵²Oy ve Ötesi, 4 Haziran 2020.

⁵³K'nın Sesi, 2020

Yazılı olarak kaynak üreten Gazete Duvar ve bianet gibi bağımsız basın kuruluşları da pandemi sürecinde toplumsal cinsiyet eşitsizliği üzerine hem orijinal hem çeviri yazılarla dikkat çektiler. Yazılı olarak dolaşıma sokulan bu deneyimler, kişilerin sosyal medya gibi kanallardan paylaşmasıyla yaygınlaştı. Benzer şekilde Çatlak Zemin, 5 Harfliler ve UniVersus gibi feminist ve eleştirel yayın organları ve blog sayfalarında pandemi ve toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri üzerine deneyimlere yer verildi. Bunu hem Türkiye'den yazarların orijinal yazılarıyla hem de küresel alan yazınından önemli metinleri Türkçe'ye kazandırarak yapan internet sayfaları deneyimlerin aktarılması hususunda önemli roller aldılar. Örneğin Çatlak Zeminde "Hadi Gel Hayatın Seyir Defterini Birlikte Tutalım" başlığıyla yayınlanan mektup, deneyim paylaşımı ve dayanışarak güçlenme pratikleri açısından önemli bir girişim. 12 kadın akademisyenin bir araya gelerek yazdıkları, kendi deneyimleriyle "diğer kadınlara seslendikleri" bu mektupta, "dünün ağırlığı, bugünün yorgunluğu ve geleceğin kaygısından ortak bir avluya çıkışı işaret ediyorlar."⁵⁴ Bu bölümün başında aktardığımız gibi paylaşılan deneyimler benzer deneyim sahipleri için bir güçlenme kaynağı olabilir. Bu yüzden gerek basın kuruluşları gibi etki çemberi geniş olan kuruluşlar tarafından metinlerin yaygınlaştırılması, gerekse öznelerin çeşitli bloglar üzerinden diğer öznelerle deneyimlerini paylaşmaları ve ortak paylaşım alanına çağrılarını bu süreçte çok önemli bir yerde duruyor.

Hem küresel hem de Türkiye özelinde deneyim paylaşımları halen devam ediyor. Hatta kurumsal veya örgütlü olmadan birçok kişi pandemi sürecinde toplumsal cinsiyetle ilgili deneyimlerini kendi sosyal medya sayfalarında da paylaşıyor. Pandemi sürecinde karşılaşılan sorunlara bir çözüm olması amacıyla kullanılan dijital alanlar aynı zamanda kişilerin birbirlerine bu süreçte yalnız olmadıkları mesajını verdiği, farklı konularda sorunlara dair çözüm önerilerinin paylaşıldığı, özetle dayanışmanın devam ettirildiği alanlar olarak karşımıza çıktı. Zor zamanlarda yaşanan sorunların araştırmalarla tespit edilmesi ve raporlarla politika yapıcılara iletilmesi ne kadar önemliyse, deneyimlerin bu şekilde yaygınlaştırılarak dolaşıma sokulması da bir o kadar önemli görünüyor. Çeşitli gruplara mensup kişilerin bu süreçte yaşadıkları farklı deneyimleri bu paylaşımlar vasıtasıyla daha rahat okuyabiliyoruz. Bu noktada dikkat çekmek istediğimiz bir diğer konu ise yapılan deneyim paylaşımlarında ihtiyaç duyulan kapsayıcılık yaklaşımı. Bu bağlamda daha çok grubun deneyimlerinin paylaşılması için öncülük edilmesi, bu güçlenme sürecine toplumların her kesiminin dahil edilmesi bir öncelik olarak görünüyor. Pandemi sürecinde var olan kesimsel etmenler göz önünde bulundurularak engeli olan LGBTİ+'lar, mülteci kadınlar, 65 yaş üstü kişiler, seks işçileri, mavi/beyaz yakalı kadınlar, kayıt dışı ekonomide çalışanlar gibi daha birçok grubun deneyimlerinin bu dayanışma sürecinde erişilebilir olmasının önemli olduğunu düşünüyoruz. Her grubun kendine has dinamikleriyle yaşadığı pandemi sürecinin yarattığı tahribatın yaralarını sararken bu deneyimlerin yol gösterici ve güçlendirici olacağına inanıyoruz.

⁵⁴Özkazanç ve diğerleri, 10 Temmuz 2020.

Savunuculuk

Toplumsal cinsiyet temelli eşitsizlikleri ve hak ihlallerini raporlamak kadar bu raporlar ışığında hak savunuculuğu yapmak da pandemi döneminde zorlaşan konulardan biri olarak sayılabilir. Özellikle evlerin içerisinde kalmaya çalıştığımız bu dönemde yaşanan eşitsizlikleri ve ihlalleri kamuya duyurmak pandemi döneminde karşılaşılan sorunlardan biri oldu. Eşitliğin sağlanması, yaşanan ihlallerin önüne geçilmesi ve kamuoyu oluşturmak için yapılan savunuculuk faaliyetlerini yürütmek pandemi döneminde ayrıca önem kazandı. Bu nedenle *toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklere ve hak ihlallerine karşı savunuculuk* olarak isimlendirdiğimiz temayı izleme çalışmasına ekledik. Bu sayede pandemiyle birlikte dönüşen savunuculuk faaliyetlerini görünür kılmak, üretilen çözümler üzerine düşünmek ve uzun vadede mevcut şartların yeni bir normal inşa etmesi durumunda zor zamanlarda hak savunuculuğunun önemini gündeme getirmek istedik.

Savunuculuk faaliyetleri toplumsal cinsiyet alanında pandemi öncesinde yaşanan hak ihlallerine karşı kolektif bir duruş sergilemek için gerek küresel ölçekte gerekse Türkiye özelinde tüm zorluklara rağmen devam ediyordu. İlerleyen bölümlerde veriler üzerinden tartışacağımız gibi pandemi döneminde ev içi şiddet devam etti. Virüsten kaçmak için sığındığımız güvenli alanlar, bazılarımız için en güvensiz yer oldu. Dolayısıyla bu dönemde özellikle toplumsal cinsiyet temelli şiddetin önlenmesi gibi konularda savunuculuğa olan ihtiyaç arttı. Fakat savunuculuk faaliyetlerini sürdürebilmek için oluşturduğumuz güvenli alanlar -örneğin sivil toplum örgütlerinin ofisleri gibi- virüs nedeniyle güvensiz hale geldi. Bu bağlamda birçok sivil toplum örgütü fiziki mekânlarından uzaklaştı, fakat bu durum savunuculuk faaliyetlerini durduramadı. Şiddete karşı destek hatlarını sivil toplum gönüllüleri evlerinden işler halde tutmaya çalıştılar. Bunlara örnek olarak KAMER Vakfı 7/24 aktif olan destek hattını pandemi sürecinde açık tuttu.⁵⁵ Benzer şekilde SPoD pandemi öncesinde de uyguladığı LGBTİ+'lara destek hizmeti sağlayan hattını pandemi döneminde de açık tuttu.⁵⁶ Sivil toplum örgütlerinin haricinde belediyeler ve barolar bünyesindeki danışma hatları da aynı şekilde hizmet vermeye devam etti. Farklı gruplara yönelik verilen bu tür hizmetlerin devamlılığı, pandemi sürecinde toplumsal

cinsiyet temelli eşitsizliğe ve hak ihlallerine maruz kalan bireyler açısından güçlendirici bir konumda duruyor.

Pandemi sırasında toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklere ve hak ihlallerine karşı danışma hizmetlerinin devam ettirilmesi kadar bu hizmetlerin görünür kılınması da önemliydi. Örneğin Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı⁵⁷ ve Kadının İnsan Hakları - Yeni Çözümler Derneği (KİH-YÇ)⁵⁸ internet sitelerinde yer verdikleri "Destek Almak İstiyorum" bölümleriyle bu başvuru mekanizmalarına dair bilgileri yaygınlaştırdılar. Bu iki kuruluş gibi diğer kurumların da destek verilen adres ve numaraları yaygınlaştırmasının önemli bir alan yarattığını söyleyebiliriz. Bu desteğin varlığı kadar bilinirliği de savunuculuğun daha etkili bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için önem teşkil ediyor. Biz de SU Gender olarak benzer bir yaklaşımla internet sitemizde pandeminin Türkiye'de yayılmaya başladığı günlerde "Cinsel Taciz, Cinsiyete Dayalı Şiddet ve Travma İle İlgili Bilgiler" başlığı altında bir alan oluşturduk.⁵⁹ Bu alanda hem Sabancı Üniversitesi mensuplarının hem de kamunun faydalanabileceği hizmetlere erişim yollarını paylaştık. Oluşturduğumuz bu sayfanın görsel çalışmalarını sosyal medya hesaplarımızdan kampanyalaştırarak dolaşıma soktuk. Bu sayede daha fazla kişinin olası hak ihlali durumunda başvuru yollarına en kısa sürede erişebilmesini hedefledik ve binlerce kişiye bu sayede ulaşabildik.

Pandemi sürecinde hak savunucuları sadece danışmanlık vermedi, aynı zamanda gerekli durumlarda yaşanan ihlal ve eşitsizlikleri görünür kılmak için yaptıkları kampanyalara ve aktivizm çalışmalarına devam ettiler. Pandemi koşullarında savunuculuk için dijital alanlar daha sık kullanılmaya başlandı. Örneğin pandemi sürecinde yaşanmaya devam eden kadın cinayetleri Twitter gibi sosyal medya platformlarında gündem haline getirildi. Katledilen kadınlar için açılan etiketlerle -#aleynaçakır, #GülistanDokuNerede, #pınargültekin etiketleri gibi- kadın cinayetlerinin aydınlatılması için çağrılar yapıldı. Bunun yanında kadın cinayeti faillerinin de hem ifşa edilmesi hem de tutuklanmaları için etiket kampanyaları yapıldı. Bu sayede kadın cinayetlerine dikkat çekilerek adalet çağrısı dijital ortamlarda yinelenildi.

⁵⁵KAMER Vakfı, t.y.

⁵⁶SPoD, t.y.a

⁵⁷Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı, t.y.

⁵⁸Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği, 2020.

⁵⁹SU Gender, 2020a.

Pandemi döneminde aynı zamanda toplumsal cinsiyet temelli şiddete karşı bir önlem olan İstanbul Sözleşmesi'ni de savunmak gerekti. Şiddete karşı öznelere savunacak sözleşmeden Türkiye'nin çıkabileceğine yönelik imalar, kitleleri hem fiziki hem dijital ortamlarda İstanbul Sözleşmesi'ni savunmaya yöneltti.⁶⁰ Örneğin #istanbulsözleşmesiyaşatır etiketi üzerinden sözleşme günlerce sosyal medyanın gündemindeydi. Akabinde maddeler tek tek paylaşılarak "İstanbul Sözleşmesi neden önemlidir?" ve "6284 sayılı kanun neden uygulanmak zorunda?" gibi konularda kitlesel farkındalık çalışmaları yapıldı. Bu konu hakkında YouTube gibi platformlarda sözleşmenin getirdikleri üzerine çeşitli konuşmalar düzenlendi.⁶¹ İstanbul Büyükşehir Belediyesi⁶² ve KİH-YÇ Derneği⁶³ gibi kuruluşlar İstanbul Sözleşmesi'ne dair kısa bilgilendirici videoları yine aynı amaçla dolaşıma soktular. KCDP ve Kadın Meclisleri platformlarının yaptığı çağrı ile sosyal medya kullanıcıları profil fotoğraflarına "İstanbul Sözleşmesi Yaşatır", "6284'ü Uygula" yazıları içeren çerçeveler ekledi.⁶⁴ Bunlar gibi birçok girişimle pandemi döneminde dijital alanlar savunuculuk için aktif meydanlara dönüştü. Yaşanan eşitsizliklere, hak ihlallerine ve cinayetlere karşı kamuoyu oluşturma ve farkındalık yaratma çalışmaları dijital alanlarda da devam etti.

Her ne kadar virüs etkisiyle evlere sığınılrsa da evler güvenli alanlar olmadığından ve toplumsal cinsiyet temelli şiddet, eşitsizlikler ve hak ihlalleri artarak devam ettiğinden savunuculuk faaliyetleri yine meydanlarda, maskelerle ve sosyal mesafeyi koruyarak yürütülmeye bu süreçte de devam etti. Sokaklarda talep edilenler kimi zaman pandemi sürecinde ekonomik şiddetin son bulması,⁶⁵ kimi zaman İstanbul Sözleşmesi'nin devamı,⁶⁶ kimi zamansa kadın cinayetlerinin önlenmesi oldu.⁶⁷

Pandemi sürecinde toplumsal cinsiyete dikkat çekmek için çeşitli bildiri ve manifestolar da yayımladı. Örneğin pandemi döneminde toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklere ve hak ihlallerine dikkat çekmek isteyen 156 kadın ve LGBTİ+ örgütü Nisan 2020'de ortak bir bildiri yayımladılar.⁶⁸ İlgili bildiri hem o tarihte gündemde olan infaz yasaının oluşturabileceği olası sorunları gündeme getirirken hem de pandeminin toplumsal cinsiyet temelli yaratacağı eşitsizliklere karşı alınması gereken önlemleri sıralıyor. Mayıs 2020 tarihinde ise Kadın Sığınakları ve Da(ya)nışma Merkezleri Kurultayı Bileşenleri "Kadına

Yönelik Şiddetle Mücadele İçin Acil Önlem/Eylem Planı" başlığında bir bildiri yayımladı ve pandemi sürecinde acil çözülmesi gereken konuları gündeme getirdi. Bildiri trans, eşcinsel, heteroseksüel, göçmen, engeli olan, çocuklu, çocuksuz, çalışan, çalışmayan, evli, bekar kadınların pandemi sürecinde haklarının korunması için olabildiğince kapsayıcı bir dille yazılmış.⁶⁹ Bildirinin bu kapsayıcı duruşu, tüm bu kesimsel faktörlerin ve deneyimlerin gündeme getirilmesi açısından çok önemli bir rol oynuyor.

Pandemi döneminde virüs sınır tanımayıp tüm ülkeleri etkilerken, savunuculuk ve dayanışma da sadece ülkelerin sınırları içinde kalmadı. Sınır-aşırı şekilde birçok örgüt ve hak savunucusu pandemi sürecinde toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklere ve hak ihlallerine dikkat çekti. Ülkelerden-devletlerden bağımsız şekilde küresel iyileşme manifestoları yayımlandı. Örneğin "Feminist Response To COVID-19" isimli girişim COVID-19 ile mücadelede feminist politikanın temel prensipleri üzerine bir bildiri yayınladı.⁷⁰ KİH-YÇ Derneği'nin Türkçe'ye kazandırdığı bu bildiri şu 6 başlık altında bir yol haritası çiziyor:

"1-COVID-19'la mücadele politikaları kesşimsel bir şekilde bütün insanların iyi olma halini merkezine almalıdır.

2-COVID-19'la mücadele politikaları cinsellik ve doğurganlık sağlığı ve hakları da dahil olmak üzere herkesin sağlığını ve güvenliğini sağlamalıdır.

3-COVID-19'la mücadele politikaları yeterli ve adil finansmana dayanan kapsamlı bir paradigma değişikliğini teşvik etmelidir.

4-COVID-19'la mücadele politikaları demokratik değerlere dayanmalı ve bunları güçlendirmelidir.

5- COVID-19 tedbirleri insanlar ve dünya için adil ve eşitlikçi bir geçiş dönemine önyak olmalıdır.

6-COVID-19'la mücadele politika ve eylemlerine işbirliği, çok taraflılık ve küresel adalet rehberlik etmelidir."⁷¹

Benzer şekilde sınır-aşırı şekilde pandemi süresince ve sonrasında toplumsal cinsiyet temelli eşitsizlikler ve hak ihlallerine karşı alınabilecek ortak duruşa dair başka bir bildiriye "Sınır-aşırı Feminist Manifesto" başlığıyla 5 farklı ülkeden 30'un üstünde feminist/trans-feminist örgüt imza attı. Özellikle pandemi sürecinde sıkça telfuz edilen 'normalleşme' kavramını merkeze alan bil-

⁶⁰BBC News Türkçe, 18 Ağustos 2020.

⁶¹İşte kadınlar, 30 Temmuz 2020.

⁶²İBB, 7 Ağustos 2020.

⁶³Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği, 10 Ağustos 2020.

⁶⁴Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu [@KadinCinayeti], 9 Temmuz 2020; İstanbul Sözleşmesi Profil Resmi Güncelle, t.y.

⁶⁵Tele1, 6 Nisan 2020.

⁶⁶Evrensel, 4 Ağustos 2020.4

⁶⁷Deliklitaş & Eren, 21 Temmuz 2020.

⁶⁸Evrensel, 17 Nisan 2020.

⁶⁹Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı, 28 Mayıs 2020.

⁷⁰Feminist Response to COVID-19, t.y.

⁷¹Feminist Response to COVID-19. (Kadının İnsan Hakları Yeni Çözüm Derneği, çev.), 2020.

diri bu süreçte savunuculuğun nasıl olması gerektiğini sorguluyor. Özellikle 'normal' olarak görülen eşitsizlikler sistemine dönüşe karşı çıkan metin, pandemi sürecinde de 'normal' dönemde olduğu gibi eşitsizliklere karşı durmaya davet ediyor.⁷² Özellikle pandemi koşulları bahane edilerek hak savunuculuğuna karşı alınan önlemleri sorgularken, sınır-aşırı bir feminist özgürleşme sürecinin önemini belirtiyor. Benzer bir yaklaşımla Avrupa Feminist Çalışma Grubu'nun (European Feminist Working Group) kaleme aldığı "Feminizm Şimdi! Avrupa'da Yaşanan Korona Krizine Karşı Koymak için Feminist Bir Manifesto (Feminism Now! A Feminist Manifesto for Confronting the Corona Crisis in Europe)" başlıklı bildiri pandemi sırası ve sonrası dünya üzerine düşünmeye ve harekete geçmeye çağırıyor. Pandeminin ve sonuçlarının feminizmin ilerlemesine ve kazanımlarına tehdit gibi görüldüğünü, fakat uzun vadede "bu kriz, içinde yaşamak istediğimiz dünyayı durup düşünmek ve insanların ve dayanışmanın sermaye ve kurumsal çıkarlara göre önde tutulduğu bir dünyayı zorlamak için bir şans" olduğunu ifade ediyorlar.⁷³ Bu ve benzeri küresel bildiriler aslında hem bugün karşılaştığımız sorunlara karşı haklarımızı korumak hem de maruz kalınan eşitsizlikleri pandemi sonrası için de dönüştürmeye yönelik bir çağrı niteliği de taşıyor.

Pandemi döneminde dönüşen bir başka savunuculuk alanı olarak onur haftası etkinliklerini gösterebiliriz. Özellikle LGBTİ+'ların görünürlüğü için önemli bir yer tutan onur haftası etkinlikleri, pandemi nedeniyle fiziki açıdan gerçekleşemedi. Türkiye özelinde yıllardır engellerle karşılaşan onur yürüyüşlerini pandemi süreci de durdurmadı. İstanbul Onur Haftası 2020 etkinlikleri "Ben Neredeyim" temasıyla dijital ortamda gerçekleşti. Yine "Neredesin Lubunya" ismiyle kurulan internet sitesi vasıtasıyla kişiler oldukları yerden dijital onur yürüyüşüne katılabilir. Bu yürüyüş ile bir kez daha LGBTİ+'lar "bizler varız, mücadelemiz var, tarihimiz var" diyerek seslerini duyurdular.⁷⁴ Benzer şekilde Avrupa Onur Yürüyüşü Organizatörleri Birliği'nin organize ettiği "Küresel Onur Yürüyüşü" etkinliği "Var Ol, İsrar Et, Diren! (Exist. Persist. Resist.)" sloganıyla yine dijital ortamda var oldu. Bu etkinlik kapsamında onur yürüyüşü organizatörleri, aktivistler, sivil toplum örgütleri, politikacılar ve dünya liderlerinin ürettiği içerikler dijital ortamda 24 saatlik bir canlı yayın ile paylaşıldı.⁷⁵ Her ne kadar insanlar pandemi nedeniyle birbirinden fiziki olarak uzaklaşmış olsalar da bu örneklerde görüldüğü gibi yeni yollarla görünürlük, hak arama ve eşitlik için kolektif bir şekilde mücadele ediyorlar.

Pandemi sürecinde toplumsal cinsiyet eşitliğini savunmak ve hak ihlallerine karşı durmak konusunda öne çıkan diğer bir konu, mevcut mücadeleyi devam ettirmek oldu. Pandemiden bağımsız taciz, şiddet, ekonomik eşitsizlikler, haklara erişim gibi birçok alanda sürdürülen bu mücadelelerin devamlılığının, pandemi döneminde de sağlanması kazanımların geriye gitmemesi ve ilerlemenin sürmesi için önemliydi. Örneğin SPoD'un pandemi öncesinde başlattığı ve akran LGBTİ+'lar için açılma gibi konular başta olmak üzere deneyim paylaşımı için güvenli alan sunan "Pazar Sohbetleri", "Mesafesiz Sohbetler" adıyla pandemi döneminde de devam etti.⁷⁶ Benzer şekilde girişimcilik yoluyla kadınların ekonomik, politik ve sosyal olarak güçlenmesini hedefleyen Türkiye Kadın Girişimciler Derneği (KAGİDER), "Dijital Sohbetler" formatı ile hedefleri doğrultusunda dijital ortamda faaliyetlerine devam etti.⁷⁷ Başka bir örnek olarak KCDP'nin YouTube üzerinden Gülsüm Kav ile düzenlediği video eğitim serisi ile farkındalık yaratma çalışmalarına devam etmesini gösterebiliriz.⁷⁸ SU Gender olarak bizler de bu süreçte akademide cinsel taciz konusunu gündeme getirmeye devam etmek istedik. Bu amaçla "Cinsel Taciz, Cinsiyete Dayalı Şiddet ve Ayrımcılık: Araştırma, Eylem, Yazma Deneyimleri" başlıklı bir webinar serisi düzenlemeye başladık.⁷⁹ Dünyanın farklı yerlerinden akademisyenlerle bir araya gelip, üniversite içinde ve dışında cinsel taciz, cinsiyete dayalı şiddet, çeşitlilik ve kapsayıcılık konularına odaklanan tartışmalar yürüttük. YouTube kanalımıza yükleyerek bu alanda tartışmanın devam etmesi için çaba göstereceğiz. Aynı şekilde on seneye aşkın süredir devam ettirdiğimiz ve öğretmenlere toplumsal cinsiyet farkındalığı kazandırmak amacıyla yola çıktığımız Mor Sertifika Programı'nı dijital tale taşıdık. 17-22 Ağustos 2020 tarihleri arasında yaptığımız dijital Mor Sertifika Yaz Okulu ile lise öğretmenleriyle bir arada olmaya ve eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğini tartışmaya devam ettik.

Savunuculuk faaliyetleri pandeminin etkilerini azaltmaya yönelik önemli görevler üstlenmekte. Fakat savunucuların bu dönemde savunma faaliyetlerine devam edebiliyor olmaları da odaklanmamız gereken diğer bir konu. Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV) tarafından iki aşamalı yürütülen "COVID-19 Salgının Türkiye'de Faaliyet Gösteren Sivil Toplum Kuruluşlarına Etkisi" başlıklı çalışmanın Nisan ayında 170 ve Ağustos ayında 148 sivil toplum örgütünü kapsayan çıktılarını bize savunucuların da bu dönemde savunulmaya ihtiyaç duyduğunu gösteriyor.⁸⁰

⁷²Sınır Aşırı Feministler. (Altan, Ş., & Coşar, S., çev.), 9 Mayıs 2020.

⁷³Avrupa Feminist Çalışma Grubu. (Beşir-İletmiş, F., çev.), 19 Mayıs 2020.

⁷⁴İstanbul LGBTİ+ Onur Haftası 28 Haziran 2020.

⁷⁵Global Pride 2020, 7 Haziran 2020.

⁷⁶SPoD, t.y.b

⁷⁷Türkiye Kadın Girişimciler Derneği, 2020.

⁷⁸Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu, 18 Mayıs 2020.

⁷⁹SU Gender, 22 Mayıs 2020.

⁸⁰TÜSEV, Eylül 2020.

İlgili anketin sonuçlarına göre görüşme yapılan sivil toplum örgütlerinin Ağustos 2020 itibarıyla %45'i⁸¹ aldığı bağış ve yardımların azaldığını belirtiyor. Benzer şekilde görüşme yapılan örgütlerinden sadece %34'ü⁸² Ağustos itibarıyla yeni bir kaynak arayışına girmeden mevcut kaynakları ile 1 yıl ve daha fazla mevcut iş yapısını ve çalışan sayısını koruyabileceklerini belirtiyor. Yine aynı ay itibarıyla tüm faaliyetlerinin durduğunu belirten örgütlerin oranı %16,⁸³ savunuculuk faaliyetlerinin durduğunu belirten örgütlerin oranı %16⁸⁴ ve sadece saha faaliyetlerinin durduğunu belirten örgütlerin oranı %38⁸⁵ olarak gözlemlenmiş.⁸⁶ Bu sonuçlardan yola çıkarak, savunuculuk faaliyetlerinin önemli bir kısmını geliştiren sivil toplum örgütleri de pandemi döneminde özellikle ekonomik açılardan savunulmaya ihtiyaç duyuyor yorumunu yapabiliriz. Pandemi dönemi öncesinde de aktif sivil topluma olan ihtiyaç göz önüne alındığında, sivil toplum örgütlerinin sadece pandemi dönemi savunuculuk faaliyetleri için değil aynı zamanda pandemi sonrasında da savunuculuk faaliyetlerine devam edebilmeleri için güçlendirmeleri önem teşkil ediyor.

Sonuç olarak pandemi döneminde şiddet, eşitsizlikler ve hak ihlalleri azalmadığı gibi savunuculuk alanında bu ihlallere karşı çıkan faaliyetler de, bu faaliyetlere duyulan ihtiyaç da azalmadı. Tam aksine, pandeminin getirdiği yeni şartlarla birlikte bu ihtiyaç giderek arttı. İzleme raporunun bu bölümünde farklı savunuculuk faaliyetlerinin ne gibi boşlukları doldurduğundan örneklerle bahsettik. Mevcut savunuculuk faaliyetleri elbette ki burada bahsini edebildiğimizden çok daha fazla. Yeni normaller üzerine bahsedildiği bir dönemde, eşitsizlik ve hak ihlallerinin olduğu eski normale dönmek için savunuculuk faaliyetleri bu dönemde daha da fazla önem kazanıyor. Yakın Ertürk'ün bir söyleşisinde bahsini ettiği gibi "Enerjimizi erkek pratiğine göre biçimlenmiş olan anaakımı dönüştürmeye kanalize etmek zorundayız."⁸⁷ Özellikle güvenli alan olarak sığınılan ev gibi mekânların bazılarımız için daha güvensiz alanlar olduğunu düşündüğümüzde dayanışma ve güçlenme pratikleriyle örülü savunuculuk faaliyetlerine daha da ihtiyacımız olduğunu açık bir şekilde görüyoruz.

⁸¹Nisan ayında yapılan ilk etap çalışması sonucu bu oran %49'du.

⁸²Nisan ayında yapılan ilk etap çalışması sonucu bu oran %20'di.

⁸³Nisan ayında yapılan ilk etap çalışması sonucu bu oran %29'du.

⁸⁴Nisan ayında yapılan ilk etap çalışması sonucu bu oran %20'di.

⁸⁵Nisan ayında yapılan ilk etap çalışması sonucu bu oran %43'dü.

⁸⁶TÜSEV, Eylül 2020.

⁸⁷Kap, 26 Haziran 2020.

2

Toplumsal Cinsiyet Temelli Şiddet ve Pandemi

Pandemi döneminde evde geçirilen zamanın artması ile birlikte kadınların ve çocukların evde gördükleri psikolojik, fiziksel, sözel ve ekonomik şiddetin arttığına dair haberlere ve araştırmalara şahit olduk. Bu raporun izleme çalışmalarının başlamasına paralel olarak kadına yönelik şiddet konusu dijital platformlarda politikacılar, yerel yönetimler, eğitimciler ve sivil toplum örgütleri tarafından yoğun olarak tartışıldı. Ulusal ve uluslararası platformlarda düzenlenen webinarlar, raporlar ve hükümetlere yapılan eylem planı çağrıları pandemi sürecinde artan şiddet vakalarına dikkat çekti. İzleme raporunun bu bölümünde kadınlara ve LGBTİ+'lara karşı artan şiddetin sebeplerini, rakamlardaki temsiliyetini ve bu süreçte yürütülen önleme/bilinçlendirme çalışmalarını tartışacağız.

COVID-19 pandemisinin etki alanı genişledikçe dünya çapında pandemi ilan edilerek ülkeler sağlık sistemlerini bu olağanüstü duruma uyarladı ve toplumları pandemi ile ilgili bilinçlendirme çalışmalarına başladı. Bu süreçte pandemi eylem planı yapılırken dikkat edilmesi gereken önemli konulardan biri toplumsal cinsiyet bakış açısıyla politikalar üretmek ve pandemiden dolayı ortaya çıkan eşitsizlikleri göz ardı etmemektir.⁸⁸ Pandemide en yoğun olarak ortaya çıkan problem ev içerisinde kadına yönelik şiddetin artmasıydı. Evlerin güvenli olarak tanımlanmasına karşın failleriyle evde karantinaya girmek durumunda kalan kadınlara destek sistemlerinin oluşturulması büyük önem taşıdı. Kimi hükümetler kadına şiddeti önlemek ve kadınları korumak için adımlar attılar. Örnek verecek olursak, İtalya hükümeti kadın sığınmaevlerini arttırırken, aynı zamanda kadınları değil şiddet uygulayan failleri hane dışında başka bir yerde karantinaya aldı. Kanada'da sığınmaevleri pandemi döneminde de açık kalırken, sığınmaevlerine yapılan ekonomik yardımlar arttırıldı. Fransa'da ise sığınma evlerine ek olarak kullanım dışı kalan oteller korunmaya başvuran kadınlara alternatif konaklama merkezleri olarak sunuldu.⁸⁹

Türkiye'de halihazırda pandemi öncesinde kadınların şiddet görmeleri durumunda başvurabilecekleri mekanizmalar vardı. Bunların bazılarını belediyelerin kadın komisyonları, bazı baroların şiddet hatları, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı kapsamında illerde bulunan Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri (ŞÖNİM), ALO 183 telefon ve Whatsapp destek hattı, Emniyet

⁸⁸UN Women ve diğerleri, Mayıs 2020.

⁸⁹Azcona ve diğerleri, 2020.

Genel Müdürlüğü Kadın Acil Yardım İhbar Uygulaması (KADES), sığınmaevleri ve Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı, KAMER, Kadın Dayanışma Vakfı gibi bağımsız kadın örgütleri olarak özetleyebiliriz. Pandemi döneminde şiddetin artmasıyla beraber bu destek sistemlerinin sürekliliğinin sağlanabilmesi için uzaktan çalışma sistemine göre uyarlanması, dijital platformlara taşınması ve kapasitelerinin artırılması gerekti. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı pandemi sürecinde bu mekanizmaların aktif olarak çalıştığını ve 7/24 hizmet verdiğini duyurdu. Bu önleme ve koruma çalışmalarının tam aksine, Hakimler Savcılar Kurulu (HSK) tarafından düzenlenen 30 Mart 2020 tarihli "COVID-19 Kapsamında İlave Tedbirler" başlıklı genelgede 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun'un esnek uygulanması kararı alındı. Bu durumun kadınlara verilen koruma ve tedbir kararlarında gevşemeye sebep olduğu raporlandı. Bu HSK kararıyla önceliğin pandemiye verilmesi, kadınların kolluk kuvvetlerine yaptıkları şikayetlerin ve başvuruların cevapsız kalmasına veya gecikmeler yaşanmasına sebep oldu. Kadına yönelik şiddetin pandemi önlemlerine oranla önemsizleşmesi ve geri plana atılması şiddet gören kadınları ve çocukları yalnızlaştırdı.

Pandemi döneminde Sağlık Bakanı Fahrettin Koca sık sık "EvdeKal" çağrısı yaptı. Bu çağrı kurumlar tarafından da benimsenerek yaygınlaştırıldı. "EvdeKal" çağrısı evin güvenli bir alan olduğu fikrini pekiştirse de evin her zaman ve herkes için güvenli bir ortam olmadığı gerçeği, kadına yönelik şiddetin artmasıyla feministler tarafından gündeme taşındı. Evinde şiddet gören, korku yaşayan, kendini ve çocuğunu koruma güdüsüyle evdeki hayatını devam ettiren kadınlar için aslında evde kalmanın kendi sağlıkları için ne anlama geldiği tartışılabilir bir durum haline geldi. Salgın hastalıktan korunmak amacıyla evde kalmaları iyi bir seçenek gibi görünse de fiziksel ve psikolojik sağlıkları için evde kalmak tercih edilebilir bir seçenek değildi. Böyle durumlarda evi terk etmek, sığınma merkezlerine başvurmak veya şiddet uygulayan partnerin başka bir yerde karantinaya girmesi gibi seçenekler gündeme getirildi.

Buradan hareketle bu bölümde pandemi döneminde yaşanan kadına yönelik şiddetteki artışı ve bu artışa karşı alınan önleme çalışmalarını sunacağız. İki bölüme ayırdığımız bu kısımda ilk olarak küresel ve yerel olarak yürütülen veri toplama ve raporlama çalışmalarına değineceğiz. *Önleme ve Koruma Çalışmaları* başlıklı ikinci kısımda ise cinsiyet kimliğine ya da cinsel yönelime dayanarak bireylere uygulanan her türlü şiddete engel olunması amacıyla sivil toplum örgütleri tarafından yürütülen farkındalık ve savunuculuk çalışmalarını ele alıyoruz. Bu bölümde ilk bölümdeki verilerden ve deneyimlerden hareketle sivil alanda yürütülen şiddeti önleme ve destek çalışmalarına yer vereceğiz. Pandeminin başladığı dönemden bugüne kadar halen devam eden şiddetin önlenmesine yönelik savunuculuk hareketlerinin, toplumda pandemide artan şiddeti önlemeye yönelik ve bireylerin haklarını korumaya yönelik önemli adımlar olduğunu düşünüyoruz.

⁹⁰Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2020.

⁹¹İnsan Hakları Derneği, Mayıs 2020.

Veri Toplama ve Raporlama Çalışmaları

Kadınlara ve çocuklara yönelik şiddet vakaları ve sıklığı dünya çapında sürekli olarak takip edildiği gibi pandemi sürecinde de kadına yönelik şiddeti ortaya koymak amacıyla farklı ülkelerde veri çalışmaları yürütüldü. BM Kadın Birimi'nin yayınladığı "İçgöründen Aksiyona: COVID-19 Döneminde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği" (From Insight to Action: Gender Equality in the Wake of COVID-19) başlıklı raporda sunulan bazı ülkelerin ilk verilerine göre;

- Fransa'da **şiddet %30 arttı**,
- Arjantin'de **yardım çağrıları %25 arttı**,
- Acil yardım hatlarına başvurular Singapur'da **%33 arttı**,
- Avustralya'da **şiddet %50 arttı**,
- Kanada, Almanya, İspanya, Birleşik Krallık ve Amerika'da ise **siğınmaevlerine başvurularda artış oldu.**⁹²

Bu rapora göre karantina uygulanan ülkelerde, **2019-2020'de toplam 243 milyon kadın şiddete maruz kaldı** ve bu sayının pandemiden dolayı oluşabilecek olası güvenlik, sağlık ve ekonomi temelli sıkıntılara paralel olarak artması bekleniyor.⁹³

Türkiye'de pandemi döneminde kadına yönelik şiddetin durumunu ise Sosyo Politik Saha Araştırmaları Merkezi'nin 28 şehirde yaşayan 1.843 kadın katılımcıyla yürüttüğü ve Nisan ayında yayınladığı ön araştırma raporu ile kamuoyuna sundu.⁹⁴

Araştırmanın en çarpıcı verisi karantina sürecinde şiddetin **%27,8** artış göstermesi oldu.

⁹²Azcona, Bhatt, Encarnacion ve diğerleri, 2020.

⁹³UN Women ve diğerleri, Mayıs 2020.

⁹⁴Sosyo Politik Saha Araştırmaları Merkezi, Nisan 2020.

⁹⁵Sosyo Politik Saha Araştırmaları Merkezi, Nisan 2020.

Bu verilere göre karantina süreci içerisinde:

Kadınların **%43'ü** karantinada şiddete uğradığını belirtti.

%23,7'si
psikolojik şiddete,

%10,3'ü
ekonomik şiddete,

%4,8'i
dijital şiddete,

%1,7'si
fiziksel şiddete,

%1,4'ü
cinsel şiddete
maruz kaldığını,

%1,1'i
ısrarlı takibe
uğradığını,

%57'si

ise pandemi sürecinde bu şiddet biçimlerinden hiçbirine maruz kalmadıklarını belirtti.⁹⁵

Katılımcılara şiddet faillerinin kim olduğu sorulduğunda ise, **%85,8**'i aileleri tarafından şiddete uğradıklarını söyledi (**%32**'si eş, **%15,4**'ü baba, **%14,8**'i erkek kardeş, **%11,6**'sı anne, **%7,5**'i kız kardeş/abla, **%4,5**'i oğul). Kalan kişilerin ise **%7,1**'i erkek arkadaş/flört ve **%7,1**'i akraba/tanıdık şiddetine maruz kaldığını belirtti. Bu veriler daha önce belirttiğimiz gibi kadınlara uygulanan şiddetin ev içinde ve çoğunlukla birinci dereceden yakınları tarafından uygulandığı gerçeğini bir kere daha doğruladı. SAHA'nın Türkiye çapındaki araştırmasında kadınlarla birlikte çocukların uğradıkları şiddet de kadınlara soruldu.

Kadınların **%19,3**'ü çocuklarının şiddete uğradığını belirtti.

Çocuklar ev içinde ağırlıklı olarak psikolojik şiddete (**%53**) maruz kaldılar ve şiddet faillerinin ise çoğunlukla anne ve babalar olduğu belirtildi.

Katılanların **%45,9**'u karantina sürecinin çocuklara ve kadınlara şiddeti tetiklediğini söylediler.⁹⁶

Pandemi döneminde kadına yönelik şiddet devam ederken, şiddeti önlemek amacıyla imzalanan İstanbul Sözleşmesi'nin kaldırılması üzerine tartışmalar da uzun bir süre gündemde kaldı. SAHA'nın yürüttüğü araştırmada 6284 sayılı kanun ve İstanbul Sözleşmesi kadınlara soruldu. Kadınların %73,9 gibi bir çoğunluğunun bu kanundan ve sözleşmeden haberdar olduğu belirtildi. Kadınların %68,1'i şiddet anında veya sonrasında başvuracakları yardım hatlarından haberdar olduklarını belirttiler. Kadınların hangi başvuru mekanizmalarını bildikleri ise raporlanmadı. Destek mekanizmalarından haberdar olduğunu belirten kadınların %98,5'i bu mekanizmalara başvurmadıklarını söyledi.⁹⁷ Bunun sebebi bu araştırmada tam olarak açıklanmazken, Birleşmiş Milletler Kadın Birimi'nin "COVID-19 Sırasında Kadınlar için Adalet" (Justice for Women Amidst COVID-19) raporuna göre şiddete uğrayanların çoğu COVID-19'un yayılma tehlikesinden korktuğu için karakollara gitmiyor veya kolluk kuvvetleri bu kişilerin şikayetlerini almayı geri plana atıyor.⁹⁸ Benzer şekilde, KCDP'nin yayınladığı "Şiddetten Korunma Kılavuzu"na göre kadınların şikayet mekanizmalarını kullanmamasının sebeplerinden biri de

virüs bulaşma riskinden dolayı hastanelere giderek darp raporu almak istememeleri. Evdeki şiddete tanık olan ve şikayetçi olmak isteyen çocuklar ise şiddet faili babalarının pandemi risk grubunda olmasından ötürü tereddüt ediyorlar. Şiddete uğrayanlar ya da tanık olanlar saldırganın pandemi döneminde kötü koşullarda kalarak hasta olmasından korktukları için şikayet etmek istemiyorlar. COVID-19 günlerinde şikayetçi olmak isteyen kadınların çoğu adli süreçlerin yürütme prosedürlerindeki karışıklıktan dolayı engellere ve aksaklıklara takılacaklarından endişe duyarak vazgeçiyorlar.⁹⁹ Kadınların şiddeti önleme mekanizmalarına başvurularının, pandeminin başlarında düşük olmasının nedeni olarak bu aksaklıkları gösterebiliriz.

Türkiye'den kadın cinayetlerinin takibini pandemi öncesinde yaptığı gibi pandemi sırasında da yapan ve raporlayan iki oluşum olarak bianet ve KCDP'yi örnek vermek mümkün. Bu oluşumlardan bianet'in açıkladığı verilere göre:

Nisan-Eylül arasındaki **6 aylık sürede 140 kadın öldürüldü**, 135 şüpheli ölüm gerçekleşti, 51 kadın tecavüze ve 84 kadın tacize uğradı. 445 kadın ise şiddet gördü.¹⁰⁰

Aynı dönemler için KCDP verilerine baktığımızda toplam **147 kadının öldürüldüğünü ve 115 şüpheli ölümün gerçekleştiğini görüyoruz**.¹⁰¹ Her iki kuruluşun raporlamasına göre kadınlar en çok boşanmak ve ayrılmak istedikleri için öldürülüyorlar. Erkeklerin kadınları öldürme 'bahaneleri' arasında kıskançlık, ekonomik sebepler, ilişki tekliflerinin reddedilmesi gibi sebepler de yer alıyor. Bu raporlara göre kadınlar en çok evlerinde, yakınlarındaki erkekler tarafından öldürüldüler. Bu durum BM Kadın Birimi'nin kadınlar için evlerinin tehlikeli yerler olduğuna dair pandemi öncesinde açıkladığı veriyi doğrular nitelikteydi.¹⁰² SAHA'nın yürüttüğü araştırmada da kadınların %30'u evlerinde kısmen güvende hissettiklerini, %6,5'i ise güvende hissetmediklerini belirttiler.¹⁰³

Şiddet yalnızca hanelerde kadına ve çocuğa karşı değil, aynı zamanda LGBTİ+'ların hayatlarında da bir problem olmaya devam ediyor. Pandemi öncesinde de evlerinin içinde, toplumda ya da medyada farklı şiddet türlerine maruz kalan LGBTİ+'ların şiddet deneyimleri pandemi ile arttı.¹⁰⁴ Karantinede güvenli sosyal ağla-

⁹⁶Sosyo Politik Saha Araştırmaları Merkezi, Nisan 2020.

⁹⁷Sosyo Politik Saha Araştırmaları Merkezi, Nisan 2020.

⁹⁸UN Women ve diğerleri, 2020.

⁹⁹Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu, Mart 2020.

¹⁰⁰bianet, 2020.

¹⁰¹Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu, 2020.

¹⁰²UN Women, 2020b.

¹⁰³Sosyo Politik Saha Araştırmaları Merkezi, Nisan 2020.

¹⁰⁴United Nations Human Rights, Nisan 2020.

rından fiziksel olarak uzaklaşan ve güvensiz olabilecek ev ortamında kalan LGBTİ+'lar için karantinaya girmek hastalıktan korusa da tamamen güvende oldukları anlamına gelmiyor.¹⁰⁵ Buna ek olarak açıldıkları için aileleri tarafından kabul görmeyen, evden atılmış ve kendi geçimini sağlayan LGBTİ+'lar da pandemi döneminde psikolojik ve ekonomik olarak daha da kırılgaılaştılar.¹⁰⁶

Pandemi sürecinde LGBTİ+'ların şiddetin farklı türlerine (ekonomik, psikolojik, fiziksel, sözel vb.) maruz kalabileceğini göz önünde bulundurarak bu şiddeti görünür kılmak, verisini toplamak ve raporlamak büyük önem taşıyor. Pandemi döneminde küresel boyutta LGBTİ+'ların sorunlarının bazı ülkelerde görünür kılındığını söyleyebiliriz. Bunlardan bazıları şu şekilde:

- İngiltere'de The Albert Kennedy Trust ve The Outside Project pandeminin başlamasıyla beraber sığınma talebinin arttığını raporladı.¹⁰⁷
- Lübnan'da devlet şiddetinden ve ayrımcılığından korkan LGBTİ+'ların kimi zaman şiddeti kolluk kuvvetlerine bildirmedikleri belirtildi.¹⁰⁸
- Almanya'da Rainbow Refugees ise kuir mültecilerin sığınma olanağı bulmakta, sorunlarını konuşmakta ve ayrımcılıktan kaçınmakta zorluk yaşadıklarını belirtti.¹⁰⁹

Türkiye'ye baktığımızda ise pandemi döneminde LGBTİ+'ların şiddet deneyimlerine dair verileri raporlayan yalnızca bir çalışma karşımıza çıkıyor. Genç LGBTİ+ Derneği'nin Ağustos ayında çıkardığı "COVID-19 Salgınında LGBTİ+ Topluluğunun Durumu" başlıklı araştırma raporunda kendilerini LGBTİ+ olarak tanımlayan 252 katılımcının pandemi sürecindeki deneyimlerine yer veriliyor.¹¹⁰ Bu rapora göre katılımcıların %30,3'ü pandemi sırasında şiddete uğradı.

**%56'sı ev içi,
%53'ü duygusal,
%22'si ekonomik,
%48'i sözlü,
%12'si fiziksel,
%3'ü cinsel
%22'si siber şiddete maruz kaldığını ve
%24'ü şiddet tehdidi aldığını belirtti.**

¹⁰⁵Çakmak, 11 Eylül 2020.

¹⁰⁶ILGA EUROPE, Haziran 2020.

¹⁰⁷McAulay, 6 Temmuz 2020.

¹⁰⁸Younes, 16 Nisan 2020.

¹⁰⁹Çakmak, 13 Ağustos 2020.

¹¹⁰Örgen, Yayla & Yücel, Ağustos 2020.

Aynı zamanda bu kişiler ev içerisinde ayrımcı söylemlere, heteronormatif dayatmalara, sosyal medyadan uzaklaştırmalara ve iletişimsizliğe maruz kaldılar. Şiddete uğrayan katılımcılardan yalnızca %6'sı bir destek mekanizmasına başvurdu.¹¹¹

Verilere ek olarak LGBTİ+'ların deneyimlerini ve düşüncelerini derleyen bir başka paylaşım olarak da KAOS GL'nin "Karantina I-II" başlıklı dergileri karşımıza çıkıyor.¹¹² "Karantina Eşit Mi?" başlıklı yazıda Üzüm Derin Solak karantina şartlarının LGBTİ+'lar için ne anlama geldiğini tartışıyor. Cinsiyet kimliği ve cinsel yönelimleri nedeniyle toplumda baskıya uğrayan bir kesimin karantinayı ve pandemiyi toplumun geneliyle aynı şekilde yaşamadığını ve deneyim farklılıklarının altını çiziyor. Ali Erol ise "Korona Günlerinde Homofobik Nefret" başlıklı yazısında pandemide Türkiye'de köşe yazılarında sıkça rastlanan nefret söylemine dikkat çekiyor. Bir şiddet formu olan nefret söylemine, çeşitli yayın organlarında sıkça rastlandığına ve kimi zaman virüsün yayılmasının sebebi olarak LGBTİ+'ların gösterildiğine dikkat çekiyor. Aynı zamanda Türkiye'de LGBTİ+'ların haklarını tanıyan ve koruyan bir yasa sisteminin olmaması şiddetin cezalandırılması ile ilgili önemli bir sorun teşkil ediyor. Bu nedenle gerek LGBTİ+'ların yaşadıkları veya yaşayabilecekleri şiddet, gerek bu şiddeti önleme/cezalandırma mekanizmaları pandemi döneminde ve sonrasında daha fazla tartışılmaya ihtiyaç duyuyor.

Bu kısımda izleme yürüttüğümüz Mart-Eylül ayları arasında kadınların ve LGBTİ+'ların deneyimledikleri şiddete baktık. Kadına yönelik şiddete dair derlediğimiz veriler her gün devam eden eril şiddet probleminin yalnızca pandemideki altı aylık durumunu ve pandemi dönemindeki artışını sunuyor. LGBTİ+'lara baktığımızda ise ciddi bir veri ve raporlama açığının olduğunu görüyoruz. Bir kere daha vurgulamak isteriz ki, şiddet verilerinin toplumsal cinsiyet odaklı toplanması pandeminin şiddet üzerindeki etkisinin görünür kılınmasında ve gereken durumlarda savunuculuğun yapılmasında kritik rol oynuyor. Buradaki raporlama çalışmalarının bir başlangıç olarak baz alınmasının ve bu çalışmaları ileriye taşıyan, daha kapsamlı ve farklı gruplara da odaklanan çalışmaların yapılmasının gerekliliğini vurgulamak isteriz. Çalışmaların yalnızca heteroseksüel bireylerden oluşan evlerdeki şiddet vakalarına bakması toplumsal cinsiyete dayalı şiddete dair durumu ortaya koymak açısından bir sınırlama olarak karşımıza çıkıyor. LGBTİ+'ların bir araya geldiği evlerde şiddetin yaşandığı mekânlar olabilir. Haneyi anne-baba-çocuk olarak tanımlamanın ötesine geçen, farklı hane tiplerinde gerçekleşen şiddet vakalarının da görünür kılınmasını amaçlayan bir yaklaşımın benimsenmesi gerekiyor.

¹¹¹Örgen, Yayla & Yücel, Ağustos 2020.

¹¹²KAOS GL, Haziran 2020; KAOS GL, Ağustos 2020.

Önleme ve Koruma Çalışmaları

Bu bölümün başında da belirttiğimiz gibi, önleme ve koruma çalışmaları ile toplumsal cinsiyet temelli uygulanan her türlü şiddete karşı yürütülen çalışmaları kastediyoruz. Bu çalışmalar eylem planı, sosyal sorumluluk projeleri, webinarlar ve yayınlar olarak karşımıza çıkıyor. Türkiye’de artan şiddeti görünür kılmak için kadınların, LGBTİ+’ların ve çocukların haklarını savunan aktörler pandemi sürecinde de farkındalık çalışmalarına devam ettiler.

Pandemi süreci ve karantina uygulamaları sivil toplum çalışmalarını da derinden etkiledi ve birçoğu savunuculuk çalışmalarını dijital platformlara taşımak durumunda kaldı. Hızlı bir dönüşüm geçiren sivil toplum, şiddet ile ilgili birçok webinar gerçekleştirerek pandemi de artan şiddeti, bu şiddetle nasıl baş edileceğini ve yürütülen mekanizmaları tartıştı. EŞİTİZ şiddet üzerinde yaptığı webinar serisinde¹¹³ kadına yönelik şiddetin pandemi döneminde artmasına, belediyelerin yürüttüğü çalışmalara, yerel savunuculuk yapan örgütlerin kadınlara hukuki, sosyal ve psikolojik destek sağlamalarına ve hukuki süreçlerde pandemiden dolayı yaşanan sıkıntılara değinildi. Webinarların farklı illerden örgütleri bir araya getirmesi kadına yönelik şiddet sorununun tüm illerde yaşandığını ve savunuculuk faaliyetlerinin de bu artışa paralel olarak her türlü desteği online sağlamaya çalıştığını gösterdi.

Sivil toplum örgütleri ev ortamında şiddete maruz kalan kadınların yalnız olmadıklarını göstermek için farkındalık ve bilinçlendirme çalışmaları yürüttüler. Bunlardan birisi KCDP’nin yayınladığı “Şiddetten Korunma Kılavuzu”dur.¹¹⁴ Sosyal medyada yaygınlaştırılan ve platformun aktif olduğu illerde dağıtılan bu kılavuzda; pandeminin şiddeti arttırma sebepleri, maruz kalınan şiddet türleri, kadınların destek alabilecekleri kurum ve kuruluşların iletişim bilgileri ve 6284 sayılı kanun ile korunan haklar ile ilgili bilgilere yer verildi. Bu kılavuzda kadınlar uğradıkları şiddeti kolluk kuvvetlerine bildirmeleri ve resmi şikayette bulunmaları için teşvik edildi. Kadınlara hakları ile ilgili bilgilendirme yapmak ve resmi şikayette bulunmaları için teşvik etmek, şiddetin yapılan şikayetlerle görünür kılınması için büyük önem taşıyor. KCDP’nin kılavuzunda şikayetin önemi vurgulanarak, ALO 183 hattının aranması, şiddetin bildirilmesi, varsa üçüncü kişilerin tanık koşulması, delil toplanması ve uzaklaştırma kararı alınması gibi tüm adımlar detaylandırılarak aktarılıyor.

¹¹³EŞİTİZ - Eşitlik İzleme Kadın Grubu, 2020.

¹¹⁴Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu, Mart 2020.

Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgelerinde aktif olan KAMER Vakfı ise pandemi döneminde çalışmalarına ara vermeden şiddete uğrayan kadınlara telefon destek hizmeti sunmaya devam etti. Pandeminin ilk iki ayında 14.522 kadına ulaşarak pandemi hakkında bilgilendirme, gıda ve hijyen malzemesi desteği, online danışmanlık, psikolojik danışmanlık, doğum kontrol malzemesi tedariki, cinsel sağlık ile ilgili bilgi verilmesi ve tercüme gibi destekleri sağladı.¹¹⁵ Buna ek olarak KAMER, küresel bir AVON girişimi olan “Evdesin Ama Yalnız Değilsin” kampanyasına Türkiye Kadın Dernekleri Federasyonu (TKDF) ile Türkiye özelinde çalışmalar gerçekleştirmek amacıyla katıldı.¹¹⁶ Bu kampanya kapsamında ev içi şiddete maruz kalan kadın ve çocuklara destek olunması hedefleniyor. Proje ortakları farkındalık kampanyasının yanı sıra, kadınların kendi hayatlarını kurtmaları amacıyla barınma ve gıda başta olmak üzere ihtiyaçlarını karşılamak için çalışma yürütüyor.

Savunuculuk faaliyetlerinin bir hedefi halihazırda bulunan mekanizmalar ile ilgili kadınları bilgilendirmek iken bir diğer hedefi ise bu mekanizmaların yürütülmesinde yaşanan aksaklıkları izleyerek raporlamaktır. Kadınlara telefonla veya online olarak destek sunan KCDP, pandemi sürecinde kadınlar ile yaptıkları başvuru görüşmelerinden aldıkları bilgileri derleyerek aylık raporlarında sundular. Yapılan gözlemlere göre kadınlar genelde destek hatlarını eşleri evde olmadığında aradıkları için karantina döneminde destek hatları ile iletişime geçmeleri gitgide zorlaştı. Destek almak için arayan kadınların da pandemiden ötürü şikayette bulunmakta tereddüt ettikleri görüldü. Aynı zamanda kolluk kuvvetlerinin pandemi önlemlerine öncelik vermesi, 65 yaş üstü vatandaşlara yardım yükümlülüklerinin artması ve kadına yönelik şiddetin çoğu zaman olduğu gibi aile içinde bir mesele olarak görülmesi gibi sebeplerle şiddet şikayetlerini belgelemedikleri görüldü. Kadınların bu gibi aksaklıklara takılma korkusuyla 6284 sayılı kanun altında düzenlenen, 'şiddeti şikayet' ve 'şiddetten korunma' haklarını kullanmamayı tercih ettikleri görülüyor.¹¹⁷

Pandemi döneminde savunuculuk hareketlerinin odaklandığı bir diğer alan da pandemi sürecinde hükümetin ihmallerine dikkat çekmek oldu. Bakanlık, sığınmaevlerindeki koşullar ile ilgili yaptığı açıklamada sığınmaevlerinde dezenfeksiyon çalışmalarının yapıldığını, sığınmaevleri içinde hijyen önlemlerinin alındığını ve korumaya

¹¹⁵KAMER Vakfı, Haziran 2020.

¹¹⁶Bay Yılmaz, 21 Haziran 2020.

¹¹⁷Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu, Ağustos 2020.

ihtiyaç duyan kadınlara sığınak sağlandığını belirtti.¹¹⁸ KCDP, "Korona Günlerinde Kadınlar için Sığınmaevleri Raporu"nda 40 ildeki ŞÖNİM'lerden aldığı bilgileri raporladı. Sığınmaevlerinde aktif olarak temizlik çalışmalarının yürütüldüğü, sığınmaevlerine başvuran kadınlara COVID-19 testi yapıldığı, karantina uygulamasının olduğu raporda belirtildi.¹¹⁹ Aynı zamanda sığınmaevlerindeki en büyük sorunun sosyal mesafeye uymak amacıyla düşürülen kapasite sorunu olduğu raporlandı. Sığınmaevlerindeki doluluk oranının fazla olması nedeniyle sığınmaya ihtiyaç duyan kadınlara yardım edilememesi pandemi dönemi öncesinde de tartışılıyordu. Pandemi sürecinde, kadınların sığınak taleplerinin karşılanamaması ve talebin artmasıyla beraber sığınmaevi sayılarının yetersiz kalması tekrar gündeme geldi. Ancak bu eleştiriye dair bakanlıktan veya yetkililerden herhangi bir açıklama gelmedi. Bakanlığın kapsamlı biçimde ve sivil toplum ile işbirliği yaparak şiddet verisi toplaması ve yaygınlaştırmaması, pandemi öncesinde olduğu gibi pandemi sürecinde de veriler ile açıklamalar arasında uyumsuzluğa sebep oldu. Toplumsal cinsiyete dayalı şiddet verisi toplama yükümlülüğünü ağırlıklı olarak sivil toplumun üstlenmesi, pandemi sürecinde kadına yönelik şiddet konusunun ülke politikalarına yerleşmediğini bir kere daha gösterdi.

Kadınların destek hatlarına ve mekanizmalarına nasıl ulaşabileceği ile ilgili devlet kurumlarından bir açıklama gelmemesi ve uygulamada yaşanan aksaklıklar sebebiyle devlet kurumlarına bir eylem planı çağırısı yapıldı. Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı öncülüğünde toplanan Kadın Sığınakları ve Da(ya)nışma Merkezleri Kurultayı Bileşenleri'nin yaptığı çağrı ile pandemi döneminde artan kadına şiddet vakalarına dikkat çekilmek istendi. Bu çağrı metninde hükümetin ve ilgili kurumların (bakanlıklar, il temsilcilikleri, belediyeler) şiddeti önlemek ve şiddete uğrayanları korumak için atabilecekleri adımlar yer aldı. Yapılan çağrıda ilgili kurumların acil eyleme geçmeleri gereken konular şöyle sıralandı:

- Alo 183 Acil Yardım Hattı'nın aktif kullanımı ve kapasitesinin artırılması,
- Sığınak ve acil barınma ihtiyacının karşılanması,
- 6284 sayılı Kanun ve İstanbul Sözleşmesi'nin etkin ve eksiksiz şekilde uygulanması,
- KADES telefon uygulamasının kadınlara tanıtılması ve duyurulması,
- Hastane, karakol ve adliye süreçlerinde kadınlara kolaylık sağlanması,
- Kadınlara sağlanan psikolojik destek ve hukuki çalışmaların dijital platformlara taşınması,
- Ekonomik desteklerin ve sosyal yardımların öncelikli olarak şiddete maruz kalan kadınlara ulaştırılması,
- Yerel ve ülke çapında hazırlanan acil eylem planlarında toplumsal cinsiyet bakış açısının yer alması ve kadına şiddetin dikkate alınması,

- Kadınların kürtaj haklarına ve sağlık sistemlerine erişimlerinin sağlanması,
- Çocuk istismarına karşı Çocuk İzleme Merkezleri'nin sayısının artırılması.¹²⁰

Pandemi döneminde önleme ve koruma çalışmaları yalnızca kadına ve çocuğa yönelik şiddet konusunda olmadı. LGBTİ+ dernekleri hem küresel boyutta hem yerel boyutta çalışmalarına devam ederek bireylerin yalnızlaşmasının önüne geçmeye çalıştı. Küresel boyutta baktığımızda Uluslararası Lezbiyen, Gay, Biseksüel, Trans ve Interseks Derneği (ILGA), National Center for Transgender Equality, Transgender Europe, Outright Action International gibi derneklerin bilgilendirici webinarlar, söyleşiler düzenlediklerini ve pandemi LGBTİ+ konusunda yazılar yayınladıklarını gördük. Outright Action International yayınladığı "COVID-19 Döneminde Gerçekleşen Ev İçi Şiddeti Önlemek, İncelemek ve Raporlamak için Pratik Yaklaşımlar Bilgilendirme Yazısı (A Practical Approach to Prevent, Address and Document Domestic Violence under COVID-19 Briefing Paper)" isimli raporda pandemi politikalarına LGBTİ+'ların nasıl dahil edilebileceğine dair yol gösterdi. Bu raporda sosyal medya, televizyon, radyo kullanımının bireylere ulaşmada ve destek vermedeki öneminin altı çizilirken, aynı zamanda yerel yönetimlerin bu süreçte önemli rol oynadığı belirtildi.¹²¹ Türkiye'de de şiddeti önlemek ve şiddete uğrayan LGBTİ+'lara destek olmak amacıyla destek hatları erişilebilir tutuldu. SPoD'un destek hattının pandemi döneminde açık olması ihtiyaç duyan bireylere destek sağladı. Aynı zamanda pandemi döneminde yalnızlaşan ve dayanışma ihtiyacı duyan LGBTİ+'lar için LAMBDA İstanbul Cumartesi Sohbetleri'ne dijital ortamda devam ederek bir dayanışma platformu sundu.¹²² Bunlar gibi dijital platformların varlığı karantinada ayrımcılığa uğrayan, aileleri tarafından şiddet gören veya yalnız kalan LGBTİ+'lar için önemli bir destek kaynağı oldu.

Küresel verilerin de gösterdiği gibi pandemi döneminde şiddet vakalarında dünyanın her yerinde artış yaşanıyor. Bu bölümde belirttiğimiz gibi, sivil toplum hem veri toplamada hem de veriler ışığında kadınlara ve LGBTİ+'lara destek ulaştırmada öncü aktör rolünü üstlendi. Bu savunma çalışmaları kısa vadede ihtiyaç duyanlara destek yardımı ulaştırmış olsa da pandemiyi takip edecek olan süreçte ve daha uzun vadede şiddeti önlemek için küresel yardımlaşmalara ve işbirliklerine ihtiyaç olduğunu gözlemliyoruz. Pandemi süreci, ayrımcılığı ve eşitsizliği görünür kıldığından, daha eşit bir dünya yaratmak için bize bir fırsat penceresi sunuyor. Pandemi sonrasında yaşayacağımız toplumun ve dünyanın eşit olabilmesi için küresel çapta pandeminin derinleştirdiği eşitsizliklere karşı toplumsal cinsiyet perspektifiyle yaklaşan politikalar üretilmesi gerekiyor.

¹¹⁸ Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 3 Nisan 2020; Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 7 Mayıs 2020.

¹¹⁹Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu, Nisan 2020.

¹²⁰Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı, 28 Mayıs 2020.

¹²¹MADRE ve diğerleri, Nisan 2020.

¹²²KAOS GL, Ağustos 2020.

3

Haklara Erişim ve Pandemi

Bu bölüm kapsamında 'erişim' kavramını, bireylerin kimlik tanımlamalarına ve sosyoekonomik pozisyonlarına bakılmaksızın temel haklara eşit ulaşım imkanı sağlanması olarak tanımlıyoruz. Sosyal düzenin devam etmesini sağlayan sağlık, eğitim, ulaşım gibi mekanizmaların ve toplumun işleyişi ile ilgili bilgilere erişimin toplumdaki tüm bireyler için eşit şartlarda olması gerekiyor. Pandemi gibi insanların sosyal ve ekonomik hayata erişimlerinin kısıtlandığı bir dönemde erişim konusunu tartışmaya açmak büyük önem taşıyor. Ulusal ve uluslararası platformlarda yapılan tartışmaları izlediğimizde, pandemi döneminde erişim sorunlarının yaşandığı hakların başında sağlık, eğitim ve engeli olan kişilerin hakları geliyor. Raporun bu bölümünde altı aylık izleme yaptığımız dönemde en çok gündeme getirilen bu üç başlığın altında yayımlanmış olan raporları ve makaleleri toplumsal cinsiyet odağında tartışacağız. İlk olarak sağlık hakkına erişimi, kadınların ve LGBTİ+'ların pandemi döneminde yaşadıkları sıkıntıları ele alarak inceliyoruz. İkinci olarak, uzaktan eğitim sistemine geçilmesiyle beraber büyük bir değişime uğrayan eğitim sistemine ve kız çocukların eğitime erişimine yakından bakıyoruz. Son olarak da engeli olanların pandemi öncesinde de çoğunlukla sorun yaşadığı haklara erişim konusunu pandemi ve toplumsal cinsiyet ekseninde tartışıyoruz. Amacımız, pandemi döneminde bu üç temel konu ekseninde haklara erişim süreçlerinin ne şekilde dönüştüğüne, dönüşen mekanizmaların kişilerin hayatlarında ne gibi sonuçları olduğuna ve sorunların çözümünde ne gibi eylemler gerçekleştirildiğine veya gerçekleştirilmesi gerektiğine toplumsal cinsiyet açısından bakmak.

Sağlık Hakkına Erişim

Pandemi süresince sağlık sistemi, kurumları ve çalışanları tamamen COVID-19'un bulaşmasını önleme yöntemlerine ve hastalığın tedavisine yoğunlaştı. Akabinde şehirlerdeki yüksek kapasiteli devlet hastanelerinin birçoğu pandemi hastanesi olarak hizmet vermeye başladı. Pandemi ile mücadelede bu adımlar büyük yol kat edilmesini sağlamış ve hastalığın hızla yayılmasını bir ölçüde önlemiş olsa da, birçok başka hastalığın teşhisinin ve tedavisinin geri plana atılmasına sebep oldu. Bu bölümde bireylerin pandemi döneminde sağlık hizmetlerine ne ölçüde eriştiklerini ve karşılaştıkları sorunları toplumsal cinsiyet açısından tartışacağız. Bu tartışmayı üç başlık altında özetledik: (1) cinsel sağlık ve üreme sağlığı hizmetlerine erişim, (2) psikolojik desteğe erişim ve (3) rutin tedavilere erişim (HIV, hormon tedavileri, kanser tedavileri).

Cinsel Sağlık ve Üreme Sağlığı (CSÜS) hizmetlerine erişim, istenmeyen hamileliklerin önlenmesi, rutin kontrollerin yapılarak kanser teşhisinin kolaylaştırılması ve devam eden hastalıkların tedavileri için büyük önem arz ediyor. Hastanelerin birçoğunun kaynaklarının pandemi ile mücadeleye yönlendirilmesi nedeniyle CSÜS hizmetlerine erişim olumsuz etkilendi. Küresel çerçevede kadınların sağlık hizmetlerine erişimi incelendiğinde, salgına yakalanma korkusu sebebiyle rutin meme kanseri veya rutin jinekoloji kontrollerine gitmedikleri tespit edildi.¹²³

Kadınların CSÜS hizmetlerine başvurularının azalmasına paralel olarak doğum kontrol ve korunma yöntemlerine olan erişimin de pandemi döneminde karantina gibi uygulamalarla azaldığı gözlemlendi. Küresel olarak, UNFPA 47 milyon kadının doğum kontrol yöntemlerine erişimde sıkıntı yaşayabileceğine dair tahminde bulundu. Düşük gelirli ve gelişmekte olan ülkelerdeki kadınların %55'inden az bir kesimi korunma yöntemlerine erişebiliyorken, pandeminin bu erişim sıkıntısını arttıracığı öngörüldü. UNFPA'nın hazırladığı raporda, cinsel konuların tabu olduğu ülkelerde, bireylerin daha fazla evde vakit geçirmesi ve doğum kontrol yöntemlerine erişimlerinin azalması ile yaklaşık 7 milyon kadının istenmeyen hamilelik yaşayabileceğine dair uyarıda bulunuldu.¹²⁴ Buna ek olarak, UNFPA'nın Mart 2020'de yayınladığı "Toplumsal Cinsiyet Pers-

pektifinden COVID-19 Cinsel Sağlık, Üreme Sağlığının ve Haklarının Korunması ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Teşvik Edilmesi" başlıklı bilgi notunda CSÜS hizmetleri başvurularının azalmasının yeni doğum yapan annelerin, yenidoğanların, kürtaj yaptırmak isteyen kadınların ve aktif cinsel hayatı olan kişilerin sağlığı ile ilgili ciddi sonuçları olabileceğine dikkat çekildi.¹²⁵ Raporda yasadışı kürtajların, yenidoğan ölümlerinin ve cinsel yolla bulaşan hastalıkların pandemi döneminde artabileceğine dair uyarıda bulunuldu.

Uluslararası örneklerle karşılaştırıldığında, BM Kadın Birimi'nin Türkiye'de pandeminin kadın ve erkekler üzerindeki sosyal ve ekonomik etkilerine baktığı raporda katılımcı kadınların %89,3'ü cinsel ve üreme sağlığına erişimde bir sorun yaşamadıklarını dile getirdiler.¹²⁶ Bu sonuç Türkiye'deki cinsel sağlık ve üreme sağlığı hizmetlerine erişimde bir problem olmadığını gösterir nitelikte olsa da, bu raporda da belirtildiği gibi katılımcılar CSÜS özelindeki bilgileri telefonda paylaşmak istememiş olabilirler. Dolayısıyla rakamların asıl durumu yansıtmıyor olabileceğini vurgulamak isteriz. Özetle, bu sorunun boyutlarını anlamamız için farklı metodolojilerle yapılacak olan çalışmalara ihtiyaç duymaktayız. Bu çalışmaların devam ederek pandemi sürecinde ve pandemi sonrasında daha kapsamlı ve uzun bir zaman dilimini tarayan veriler sunmaları büyük önem taşıyor.

Türkiye'de LGBTİ+'ların cinsel sağlık ve üreme sağlığına erişimde pandemi döneminde yaşadıkları sıkıntıları Genç LGBTİ+ Derneği'nin araştırması raporladı. Katılımcıların %23'ü sağlık sistemine ve ilaçlara erişimde sıkıntı yaşadıklarını belirtti. Katılımcılar, HIV ve HPV gibi hastalıklar için verilen ilaçları yazdırmada, kan tetkiki yaptırmada ve doğum kontrol hapına devam etmede sorunlar yaşadıklarını söylediler. Bazıları pandemi döneminde tedirgin oldukları için bazıları ise nasıl başvurabileceklerini bilmedikleri için sağlık sistemlerine başvurmadıklarını dile getirdiler.¹²⁷

CSÜS'e erişim konusunda destek vermek adına Türkiye Aile Sağlığı ve Planlaması Vakfı'nın Cinsel Sağlık Danışma Hattı, COVID-19 döneminde de aktif olarak hiz-

¹²³UNFPA, Mart 2020.

¹²⁴UNFPA, 11 Temmuz 2020.

¹²⁵UNFPA, Mart 2020.

¹²⁶Kalaylıoğlu, Öztürk ve Bingüler Eker, 2020.

¹²⁷Örgen, Yayla & Yücel, Ağustos 2020.

met verdi. Aynı zamanda Nisan 2020'de çıkardıkları bir bilgi notunda COVID-19 ve cinsel sağlık ile ilgili sıkça sorulan sorulara ve merak edilen konulara yer vererek virüsün bulaşma yolları ve korunma yöntemlerinin önemi ile ilgili bilgileri kamuoyuyla paylaştı.¹²⁸

Psikolojik destek mekanizmalarına erişim, pandemi ve karantina gibi insanların daha önce alışık olmadıkları bir sosyal düzende yaşamaya başlamalarından dolayı büyük önem taşıyor. Bireylerin zamanlarının çoğunu evlerinde, yüz yüze sosyal etkileşimin en aza indirgendiği ve çoğu iletişimin dijital olarak sağlandığı bir ortamda geçirmeleri, psikolojilerini olumsuz yönde etkiledi. Bu etkilerin kadın ve erkekler üzerinde farklılık gösterdiği BM Kadın Birimi'nin Türkiye'de yürüttüğü çalışmada raporlandı. Bu çalışmaya göre kadınların %54'ü ve erkeklerin %49'u pandemi döneminde stres ve tedirginlik yaşadıklarını belirtti. Katılımcılar için bu stres ve tedirginliğin en belirgin iki sebebi; maske, eldiven ve dezenfektan gibi temel korunma ihtiyaçlarını karşılamak (%69) ile aile bireyleri ve kendileri için sağlık servislerine ulaşabilmektir.¹²⁹ Kadınlar için aynı zamanda ev işi, bakım sorumlulukları ve çocukları var ise çocuklarının eğitimiyle ilgilenmek ciddi bir psikolojik yorgunluğa sebep oldu.

Bunlara ek olarak bazı kadınların şiddet failleriyle aynı evde kalmak zorunda olması, kadınların omuzlarına yüklenen çocuk ve yaşlı bakımı sorumluluğunun giderek artması, kadınların kariyer ve aile dengesini sağlamak zorunda kalmaları, bu süreçte yaşadıklarını paylaşmamaktan ötürü gitgide yalnızlaşmalarına ve psikolojik sıkıntılar yaşamalarına sebep oldu. Bundan sonraki süreçte kadınlara sağlanacak olan psikolojik destek servislerinin bu durum göz önünde bulundurularak sunulması, kadınlara psikolojik desteğin önemini aktarılması ve en başta sağlık kurumları tarafından yaygın biçimde bu desteğin verilmesinin gerekliliği dernekler tarafından da vurgulandı.¹³⁰

Pandemi döneminde psikolojik desteğe en çok ihtiyaç duyan bir diğer kesim de sağlık çalışanları oldu. Sağlık çalışanları yoğun bir biçimde çalıştıkları için ve sosyal destek mekanizmalarından uzak kaldıklarından dolayı psikolojik desteğe ihtiyaç duydular.¹³¹ Aynı zamanda iş ortamında sürekli pandemi gerçeğiyle yüzleşmeleri psikolojilerini etkiledi. Global olarak sağlık çalışanlarının %70'e yakını kadın çalışanlardır.¹³² Özellikle sağlık hizmetlerinde yer alan kadın çalışanlar için psikolojik destek mekanizmalarının erişilebilir olması gerektiğini söyleyebiliriz. Çünkü sağlık çalışanı olarak yaşadıkları psikolojik açıdan zorlayıcı durumun yanı sıra birçok ka-

dın sağlık çalışanı evlerdeki bakım sorumluluklarını da üstlenmeye devam ediyor.

Kaynaklarda kadınların ve sağlık çalışanlarının yaşadıkları ağırlıklı olarak tartışılırken LGBTİ+'ların pandemi döneminde yaşadıkları psikolojik sıkıntılar yalnızca birkaç kaynakta karşımıza çıktı. Ekonomik sıkıntılardan dolayı kendi evlerinde kalamayan LGBTİ+'ların kimi şehir değiştirmek, kimi ise ailesinin yanına taşınmak zorunda kaldı.¹³³ Zaman zaman 'düşmanca' olan, kimliklerinin açık/gizli olduğu, ayrımcı tavırlara maruz kaldıkları bu alanlarda karantinaya girmek zorunda kalan LGBTİ+'ların depresyon, anksiyete, tedirginlik gibi psikolojik sorunlar yaşamalarının kaçınılmaz olduğu ifade edildi.¹³⁴ Genç LGBTİ+ Derneği'nin araştırmasına katılanların %94'ü pandemi döneminde psikolojik sağlık durumlarının olumsuz etkilendiğini belirtti.¹³⁵ Bu nedenle LGBTİ+'lara psikolojik destek hatlarının ulaştırılmasının önemi vurgulandı. Örneğin SPoD, LGBTİ+'lar için destek hattını açık tutarak ihtiyaç durumuna göre destek vermeye devam etti. Aynı zamanda e-posta adresi üzerinden de SPoD'un destek servislerine erişmek mümkün oldu. Bu gibi desteklerin pandemi döneminde devam etmesi halihazırda toplumda ayrımcılığa uğrayan bireyler için önemli bir yer teşkil ediyor.

İnsanların yalnızlaştığı ve destek almakta zorlandığı dönemlerde örgütlerin destek çalışmaları büyük önem taşıdı. SPoD'un destek hattını hizmete sunmaya devam etmesi, Mor Çatı, KİH-YÇ ve SU Gender gibi aktörlerin bu hatlara internet sitelerinde yer vererek dolayla sokması, yaygınlaştırması ve erişilebilir kılması bireylerin desteğe ulaşmasını bir nebze kolaylaştırdı. Özellikle online ve telefon üzerinden sağlanan psikolojik destek hizmetleri, psikolojik desteğe erişimi sağlamak için önemli bir adımdı. Farklı illerden birçok dernek psikolojik destek hatlarını sık sık sosyal medya üzerinden ve kendi illerinde evlere afiş dağıtarak duyurmaya çalıştı.¹³⁶

Rutin kontrollerin devamlılığı hastalıkların erken teşhisi ve tedavisi için önem taşıyor. Pandemi nedeniyle bu kontrollerin ertelenmesi ve bulaş tedirginliği sebebiyle kontrollere gidilmemesi sağlığa erişimde yaşanan bir diğer problem oldu. Daha önce kadınların salgının bulaşma riskinden tedirgin olarak kendi rutin kontrollerini ertelediklerini dile getirmiştik. Bu rutin kontrollerden en önemlisi kadınlarda yüksek orana sahip olan meme ve rahim ağzı kanserlerine karşı yapılan taramalardır. Kadınların yılda bir kez gittikleri rutin kontrollerin hastalık teşhisi ve müdahalesinde büyük önem taşımasına rağmen pandemide rutin kontrollerde büyük bir düşüş oldu. "Kadın Sağlığı ve Erken Tanının Önemi" başlıklı raporda rutin sağlık taramalarının yapılmasının önemi

¹²⁸Türkiye Aile Sağlığı ve Planlaması Vakfı, 2020.

¹²⁹Kalaylıoğlu, Öztürk ve Bingüler Eker, 2020.

¹³⁰STGM, 30 Mart 2020.

¹³¹Rivera, Hsu, Pavez Esbry & Dugarova, Temmuz 2020; Rivera, Hsu, Pavez Esbry & Dugarova, 13 Temmuz 2020.

¹³²United Nations Peacekeeping Force in Cyprus, 21 Mayıs 2020.

¹³³OutRight Action International, Mayıs 2020.

¹³⁴KAOS GL, 22 Nisan 2020.

¹³⁵Örgen, Yayla & Yücel, Ağustos 2020.

¹³⁶EŞİTİZ - Eşitlik İzleme Kadın Grubu, 22 Nisan 2020.

vurgulandı. Pandemi döneminde sağlık kurumlarına ulaşmada sıkıntı yaşayan kadınlara yardım edilmesinin ve bu gibi hizmetlerin devamlılığının sağlanmasının gerekliliği dile getirildi.¹³⁷

Rutin kontrollerde zorluk yaşayan bir diğer grup LGBTİ+'lar oldu. Cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine dayalı ayrımcılık halihazırda toplumda büyük bir problem teşkil ederken, pandemi ile birlikte bu sıkıntılar LGBTİ+'ların hayatlarında daha belirginleşti. Hormon terapisi, ilaçların reçetelenmesi, rutin kontroller ve trans bireyler için cinsiyet uyum sürecine dair yapılan işlemler pandemi nedeniyle yoğun çalışan hastaneler tarafından yapılmadı veya ayrımcılık sebebiyle pandemi öne sürülerek LGBTİ+'ların sağlığa erişimi engellendi.¹³⁸

*Pandemi döneminde sağlık hakkına erişime dair tüm açılırları birlikte ele aldığımızda **sonuç olarak** erişimi kolaylaştırıcı önlemlere ihtiyaç olduğu görülüyor. Tüm bireylerin her türlü sağlık hizmetine eşit ve kolay erişimini sağlamak için Birleşmiş Milletler Türkiye¹³⁹ ve Uluslararası Af Örgütü¹⁴⁰ tarafından getirilen önerilerini şu şekilde özetleyebiliriz:*

- Salgın hastalıkların kadın, erkek, LGBTİ+ gibi farklı popülasyonları birbirinden farklı etkilediği bilincinde hareket edilmeli.
- Kadın sağlık çalışanları için eşit politikalar üretilmeli, iş yerinde ayrımcılık ve ev içi bakım emeği konuları görünür kılınmalı.
- Üreme sağlığı ve cinsel sağlığın korunması için gerekli tedaviler ve rutin kontroller yapılmalı.
- Ev içinde yoğun yük altında kalan, şiddete uğrayan, sağlık kurumlarına erişmekte sıkıntı yaşayan kadınlara psikolojik destek verilmeli.
- LGBTİ+'ların rutin tedavilerinin devamı getirilmeli ve psikolojik sağlık desteği sağlanmalı.
- Sağlık çalışanlarının LGBTİ+'lara karşı gösterdikleri ayrımcılık önlenmeli ve LGBTİ+'ların sağlık sisteminde yaşadığı zorluklar görünür kılınmalı.

Bu izleme sürecinde dikkatimizi çeken en önemli unsur cinsel sağlık ve üreme sağlığı denildiğinde yayımlanan raporlarda ağırlıklı olarak tek tip, heteroseksüel cis-birey deneyimlerine yer verilmiş olmasıydı. LGBTİ+'ların sağlık sistemindeki deneyimleri ise rutin kontrol gerektiren HIV tedavileri üzerinden sıklıkla gündeme getirildi. LGBTİ+'ların sağlık sorunlarının yalnızca HIV üzerin-

den gündeme gelmesi LGBTİ+'ların diğer sağlık sorunlarını görünmez kıldı. Bune ek olarak, 'kadın' kategorisinin homojen bir kategori olarak kabul edilmesi, bu çalışmaların kapsayıcılığı açısından ciddi bir sorun teşkil etmekte. Heteroseksüel cis-kadınların cinsel sağlık ve üreme sağlığı hizmetlerine erişimi konuşulurken, bunun dışındaki kadın kimliklerinin sağlık sistemindeki deneyimlerinin de gündeme getirilmesi bütüncül ve kapsayıcı savunuculuk politikalarının geliştirilmesi için gereklidir.

¹³⁷Tele1, 3 Temmuz 2020.

¹³⁸United Nations Human Rights, Nisan 2020.

¹³⁹United Nations Human Rights, Nisan 2020.

¹⁴⁰KAOS GL, 30 Haziran 2020.

Eğitim Hakkına Erişim

Eğitim hakkına erişim şüphesiz ki pandemi sürecinde ülkelerdeki sağlık sistemlerinden sonra en çok sekteye uğrayan ve en çok üzerine tartışılan konu oldu. Bu bölümde eğitime erişimi tartışırken bu konuyu özellikle toplumsal cinsiyet perspektifiyle ele alacağız ve derinleşen eşitsizliklere dikkat çekmeye çalışacağız.

Uzaktan eğitime küresel çerçeveden bakacak olursak Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF)'nin Ağustos ayında yayımladığı rapor, kapsamlı bir kaynak olarak karşımıza çıkıyor.¹⁴¹ Bu rapora göre dünya çapında okul çağında olan çocukların en az üçte biri, yaklaşık **463 milyon çocuk, uzaktan eğitime erişim sağlayamadı.**¹⁴² Özellikle yoksul hanelerdeki çocukların eğitime erişimi ciddi bir sorun olarak karşımıza çıkıyor. Yoksul hanelerde eğitime erişim sıkıntısı çocukların ev işlerine yardım etmesi, tarımcılıkta fiziksel güç olarak kullanılması veya ailelerin eğitime devamlılığı öncelik olarak görmemesi şeklinde üç başlıkta özetleniyor. Bu durumdan en büyük hasarı gören çoğunlukla kız çocukları oluyor. UNESCO, COVID-19 ve uzaktan eğitim üzerine yayınladığı webinar özetinde kız çocukların eğitime devam etmemesinin sebeplerini şu şekilde açıklıyor:

- Kız çocuklarının ev içi işler (temizlik, yemek yapmak, çocuk veya yaşlı bakımı vb.) ile ilgilenmesinin beklenmesi,
- Kız çocukların ev içi şiddete daha fazla maruz kalması,
- Ergen yaştaki kız çocukların erken veya zorla evlilik ile erken veya istenmeyen hamilelik yaşama olasılıklarının fazla olması,
- Ailelerin kız çocukların eğitimini ikinci plana atması.¹⁴³

Bu faktörler kız çocuklarının pandemi döneminde uzaktan eğitime erişimini etkilerken aynı zamanda pandemi sonrasında okula dönüşlerini de olumsuz etkileyebilir. Oğlan çocuklarının da okula dönüşlerinde düşüş olması beklenirken, bu durum kız çocukları için daha fazla risk taşıyor.

Bunlara ek olarak, uluslararası çerçevede kriz zamanlarının eğitim sistemlerine ve eğitime devamlılığa etkisini Malala Vakfı'nın raporunda görebiliriz. Bu raporda

Malala Vakfı, 2014-2015 senesindeki Ebola salgını ve 2008 ekonomik kriz verilerini temel alarak olağanüstü durumların eğitim üzerine yaptığı etkileri tartışıyor. Bu araştırmaya göre, ekonomik krizin arttığı ve bireylerin önceliklerinin değiştiği dönemlerde eğitime erişimi engellenen ilk kitle çocuk ve genç yaştaki kız öğrenciler oluyor. Malala Vakfı pandemi sonrasındaki süreçte Ebola krizindeki verilerin benzeri bir durum ortaya çıkarsa 20 milyon kız öğrencinin okulu bırakabileceğini açıkladı.¹⁴⁴ Bu duruma katkı sağlayabilecek etmenler UNICEF'in raporunda belirtilen sebeplere benzerlik gösteriyor. Malala Vakfı yayımladığı bu raporda kız çocuklarının eğitime erişiminde gerileme yaşanmaması için hükümetleri pandemi sonrasında eğitime erişim konusunda önleyici/koruyucu planlar yapmaya davet etti.

Türkiye'de ise durum küresel durumdan pek farklı değil. Karantina süreciyle beraber üniversite öncesinde *16 milyon 529 bin 169* ve yükseköğretimde *3 milyon 777 bin 114* öğrenci uzaktan eğitime geçti.¹⁴⁵ Uzaktan eğitim sistemine geçilmesiyle beraber, eğitim sisteminin limitleri ve erişilebilirliği tartışılmaya başlandı. Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) ve Yükseköğretim Kurulu (YÖK) pandemi başlangıcından bugüne kadar eğitimin sekteye uğramaması için bazı adımlar attılar. MEB, internete erişimi olmayan ve devlet okullarında okuyan öğrenciler için dersleri televizyon kanallarında yayımladı. Buna ek olarak Eğitim Bilişim Ağı (EBA) kurularak öğrencilerin sanal ortamda derslere katılım sağlayabilmesi hedeflendi.¹⁴⁶ Öğretmen atamalarına hız verilerek öğretmen açığının kapatılması amaçlanırken, halihazırda öğretmenliğine online ortamda devam eden öğretmenlere Google işbirliği ile Öğretmenler için Dijital Dönüşüm Eğitimleri verildi.¹⁴⁷

MEB'in çalışmaları görünürde pozitif bir tablo çizerken eğitime erişimde halihazırda sorunlar yaşayan çocuklar için eşitsizlikler bu süreçte daha da derinleşti. Engellenen biri, uzaktan eğitimin televizyon, radyo, internet, bilgisayar gibi belli bir gelirin üzerinde kazancı olan ailelerin sahip olduğu sistemler yoluyla verilmesi oldu. Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı (TEGV), Mayıs ayında yayınladığı "COVID 19 Döneminde TEGV Çocukları Uzaktan Eğitim Durum Değerlendirme Raporu"nda 31

¹⁴¹Hosta, 27 Ağustos 2020.

¹⁴²UNICEF East Asia & Pacific, Ağustos 2020.

¹⁴³UNESCO, 2020.

¹⁴⁴Malala Fund, Nisan 2020.

¹⁴⁵Göğüş Tan, 7 Mayıs 2020.

¹⁴⁶Milli Eğitim Bakanlığı, 23 Mart 2020.

¹⁴⁷Milli Eğitim Bakanlığı, 1 Eylül 2020.

ilde 368 veli ile görüşerek sosyoekonomik açıdan dezavantajlı çocukların pandemi sürecinde eğitime erişimlerini inceledi. Bu rapora göre eğitime erişmek için çocukların %59'u cep telefonu ve %50'si bilgisayar kullanırken, %4'ü hiçbir araç kullanmıyor.¹⁴⁸ Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD)'nin COVID-19 döneminde eğitime erişim ile ilgili yayımladığı raporda ise Türkiye'de her 4 öğrenciden birine bir bilgisayar düştüğü rapor edildi.¹⁴⁹ Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'nin yayımladığı veriye göre ise 16-74 yaş aralığındaki kişilerin toplam %79'u 2020 yılı itibarıyla internet kullanıyor.¹⁵⁰ Bu oran erkeklerde %84,7 olarak karşımıza çıkarken, kadınlar özelinde bu oran %73,3'e kadar geriliyor. OECD'nin ve TEGV'in raporları, uzaktan eğitime erişimde büyük role sahip olan dijital araçlara ve teknolojilere bazı çocukların erişimi olmadığını doğruluyor. Aynı zamanda, internete erişimin olması ve teknolojilerin hanede bulunması uzaktan eğitime erişim için önemli unsurlardan olsa da, bu teknolojileri kullanmanın belirli seviyede teknoloji okur-yazarlığı gerektirdiğini unutmamak gerekiyor. Evde az sayıdaki teknolojik aletin kimler tarafından öncelikli olarak kullanıldığı da araştırılması gereken bir konu olarak karşımıza çıkıyor. Ek olarak, uzaktan eğitim incelenirken yalnızca öğrencilerin erişimi değil, öğretmenlerin ve yöneticilerin bu teknolojik sistemlere erişimi de tartışılması gereken bir başka konudur. Bu ve bunun gibi veriler cinsiyet kırılımlarıyla birlikte verilerek, toplumsal cinsiyet perspektifiyle bütünsel olarak uzaktan eğitime erişimin tartışılması için zemin hazırlanmalı.¹⁵¹

Küresel alanda UNESCO, UNICEF, Save The Children, Girls not Brides, UNFPA ile Türkiye'de Eğitim Reformu Girişimi (ERG), Kadın Emeği ve İstihdamı Girişimi Platformu (KEİG Platformu), Eğitim-Sen gibi oluşumlar kız çocuklarının eğitime erişiminin sağlanması için şu önerilerde bulundular:

- Ulusal/bölgesel, ilk/orta/üst eğitim düzeyinde, kamusal/özel kurumlarda toplumsal cinsiyete duyarlı veri toplanmalı.
- Eğitim planları geliştirilirken bu veriler göz önünde bulundurularak, farklı sosyoekonomik koşullardan gelen kız ve oğlan öğrencilerin eğitime erişimi mümkün kılınmalı.
- Engeli olan öğrencilerin eğitime erişimi ile ilgili veri toplanmalı.
- Mültecilerin, göçmenlerin ve ayrımcılığa uğrayan kesimlerin eğitime katılımı sağlanmalı.
- Özellikle yoksul kesimlerde okula dönüşün gerçekleştiği dönemde kız çocukların okula geri gönderilmesi takip edilmeli.
- Gerektiği durumlarda kız çocukların okula gidebilmesi için ailelere sosyal yardım yapılmalı.
- Dijital ve teknolojik okur yazarlığın artırılmasına dair çalışmalar yürütülmeli.
- Dijital ve teknolojik erişim tüm kesimlere eşit imkanlar dahilinde sağlanmalı.¹⁵²

Pandemi döneminde toplumsal cinsiyet perspektifiyle eğitime erişime bakmak bize bu konuda küresel anlamda izleme çalışmaları yürütülürken Türkiye'de yeterli sayıda toplumsal cinsiyet kırılımlı raporlama çalışması bulunmadığını gösterdi. Pandemi ve eğitim konusunda raporlama yapılırken raporların çoğunda toplumsal cinsiyet kırılımlı verilere yer verilmediğini sıklıkla gözlemledik. Benzer şekilde kız çocuklarının pandemi sürecinde uzaktan eğitime nasıl ve ne kadar erişebildiğine dair yerel verilerin kamuoyuna detaylarıyla sunulmadığı görülüyor. Bu durumun pandemi döneminde derinleşen toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin eğitim özelinde ne şekillerde ortaya çıktığının görünmez kılınması riskine yol açtığını söyleyebiliriz. Buna rağmen Türkiye'deki seyrin küresel seyir ile benzer olduğu gözlemleniyor. Bu verilerin toplanması için eğitime erişim konusuna toplumsal cinsiyet perspektifi ile *bakılması* ve bu konunun *izlenmesi* büyük önem taşıyor.

¹⁴⁸Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı, Mayıs 2020.

¹⁴⁹Reimers & Schleicher, 2020.

¹⁵⁰TÜİK, 2020.

¹⁵¹Göğüş Tan, 7 Mayıs 2020.

¹⁵²Aktaş Salman, 26 Ağustos 2020; Bağ, 2 Eylül 2020; Giannini, 31 Mart 2020; Girls Not Brides, Nisan 2020; Göğüş Tan, 7 Mayıs 2020; Hosta, 27 Ağustos 2020; Save the Children, 2020.

Engeli Olanların Haklarına Erişimi

Engeli olanların haklarına erişimi hem sağlığa hem de eğitime erişim konularıyla yakından ilişkilenen ve pandemi döneminde kesişimsellik ilkesi gözetilerek tartışılması gereken bir konu. Engeli olanların halihazırda hayatlarının farklı alanlarında yaşadıkları zorluklar pandemi sürecinde yoğunlaştı. Pandeminin birçok insanı karantinaya girmeye ve evden çalışmaya mecbur etmesiyle beraber engeli olan bireylerin eriştikleri rutin sağlık hizmetlerinde, psikolojik destek ve sosyal hizmetlerde aksamalar oldu. Bu deneyimlerin toplumsal cinsiyet bağlamında tartışılması eşitsizlikleri görünür kılmakta büyük önem taşıyor. İzleme raporunun bu bölümünde engeli olan kadınların ve LGBTİ+'ların pandemi sürecinde yaşadıkları zorlukları tartışacağız.

Küresel çapta BM Kadın Birimi ve BM Gönüllüleri çeşitli raporlama çalışmalarıyla pandemi sürecinde engeli olan kadınların ve LGBTİ+'ların yaşadıkları sorunlara dikkat çektiler. BM Kadın Birimi'nin "Pandemide Engelli Kadınlar (COVID-19)" (Women with disabilities in a pandemic (COVID-19)) başlıklı politika raporu engeli olan kadınların pandemi sürecindeki izolasyon, bakım desteği alamama ve psikolojik olarak yalnızlaşma gibi problemlerden olumsuz olarak etkilenebileceklerini söylüyor.¹⁵³ Aynı zamanda, engeli olan yaşlı kadınların pandemi sebebiyle risk grubunda yer almalarından ötürü ihtiyaç duydukları birebir bakımı almalarının zorlaştığı belirtiliyor. Başkalarının bakımına ihtiyaç duyan engeli olan kadın veya LGBTİ+'ların cinsel yönelim ve cinsiyet kimlikleri sebebiyle ayrımcılığa ve şiddete uğrama riskleri de artıyor.¹⁵⁴

Engellilik ve toplumsal cinsiyet üzerine kesişimsel bir araştırma yürüten Women Enabled International Derneği, "Toplumsal Cinsiyet ve Engellilik Kesişiminde COVID-19: Küresel İnsan Hakları Anket Sonuçları (COVID-19 at the Intersection of Gender and Disability: Findings of a Global Human Rights Survey)" başlıklı bir araştırmasında Mart-Nisan aylarında 18-75 yaşları arasında 100 kadınla görüşmeler yaptı. Araştırmada, dünyanın farklı bölgelerinden olup pandemiyi yaşayan engeli olan kadınların ve LGBTİ+'ların deneyimlerini raporladı. Araştırmanın bir sonucu engeli olan kadınların rutin kontrollere erişmelerinin pandemi döneminde zorlaşması oldu. Pandemide bazı grupların tedavilerinin önceliklendirilmesi ve kimin ne zaman sağlık

hizmeti alabileceğine dair önceliklendirme yapılması, engeli olan LGBTİ+ ve kadınları bu öncelik listesinin alt basamaklarına yerleştirdi. Katılımcıların %61'i reçeteli ilaçlarına ve sağlık raporlarına ulaşmakta zorluk çektiklerinden ve doktor randevularının ileri tarihlere ertelendiğinden şikayet etti. Hormon tedavileri, rutin kanser muayeneleri, kürtaj, menopoz hizmetleri ve hamilelik ile ilgili sağlık hizmetlerine erişimde zorlandıklarını söylediler.¹⁵⁵

Türkiye'de de Türkiye Körler Derneği, Türkiye Engelliler Konfederasyonu, Engelli Kadın Derneği gibi sivil toplum örgütleri pandemide engeli olan bireylerin sorunlarını gündeme taşıdılar. Engeli olanların Türkiye'de sağlık hizmetlerine erişimde küreseldeki sıkıntılara benzer sıkıntılar yaşadıkları raporlandı.¹⁵⁶ Sağlık raporu alma, reçete yazdırma, ilaç temin etme, rutin kontrollere gitme ve fizyoterapi alma gibi sağlıkları ile ilgili büyük önem taşıyan faaliyetleri engeli olanların pandemi döneminde gerçekleştiremedikleri dernekler tarafından raporlandı. Sağlık sisteminin pandemiyle beraber büyük bir yükün altında kalması, pandemi sonrasındaki süreçte bu sistemden faydalanmak zorunda olan engeli olan bireylerin hayatlarında ciddi etkilere sebep olabilir.¹⁵⁷ Bu nedenle özellikle sağlığa erişim konusunda pandemi sürecinde ve sonrasında sağlık sisteminin içinde rutin olarak yer alan engeli olan bireylerin hakları da gözetilmelidir.

Engeli olan bireylerin sağlığa erişim hakkının kesişimsellik ilkesi bağlamında tartışılması büyük önem taşıyor. Farklı etnik, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliklerine sahip engeli olan bireylerin çoklu ayrımcılığa uğrayabileceği riskinin değerlendirilmesi gerekir. Engeli olan kadınların hem engeli olan bir birey olarak hem kadın olarak uğradıkları çoklu ayrımcılığı görünür kılmak için Engelli Kadın Derneği pandemi döneminde "Korona Günlerinde Engelli Kadın Olmak" başlıklı bir araştırma yaptı. Anket çalışması Nisan-Mayıs ayları arasında 22-61 yaşlarındaki 48 engeli olan kadınla gerçekleştirildi. Katılımcılar rehabilitasyon merkezleri kapandığı için fiziksel egzersiz yapamadıklarını, rutin sağlık kontrollerini gerçekleştiremediklerini ve kişisel bakımlarını yapmakta zorlandıklarını belirttiler. Aynı zamanda hem kendi sağlıkları hem de çevrelerindeki kişilerin sağlığı için endişe ettiklerini ve

¹⁵³Women Enabled International, Mayıs 2020.

¹⁵⁴STGM, 17 Mayıs 2020.

¹⁵⁵Sarı, 19 Haziran 2020.

¹⁵³UN Women, 2020c

¹⁵⁴UNAIDS, Haziran 2020.

sürekli eve kapanmışlığın psikolojilerinde olumsuz etki yarattığını dile getirdiler. Pandemiden sonra sürekli kapalı olmaktan ötürü bağımsız hareket edebilme becerilerinin tamamen yok olmasından kaygı duyduklarını söylediler.¹⁵⁸ Bu araştırma Türkiye’de engeli olan kadınların pandemideki biricik deneyimlerini raporlamasından ötürü büyük önem taşıyor. Ancak raporun az sayıda kadın ile yapılmış olması ileride daha kapsamlı bir raporun gerekliliğine işaret ediyor.

Pandemi döneminde engeli olan bireylere süreçteki değişikliklerin ve kuralların hızlı, etkin ve erişilebilir şekilde ulaştırılması önemli. Küresel ve yerel kaynaklar özellikle pandemi döneminde haberlerin, gelişmelerin ve alınan önlemler ile ilgili bilgilerin tüm engeli olan bireylerin ulaşabilecekleri formatta verilmediğini duyurdular. Pandemi ile ilgili durum raporlarının ve yönlendirmelerin okuması ve anlaması kolay biçimde, alt yazı ve işaret dili kullanılarak aktarılmadığına dikkat çekildi.¹⁵⁹ Bunun sağlık ve eğitim dışında engeli olan bireylerin bilgiye erişim hakkının bir ihlali olduğunu da vurgulamak isteriz.

Türkiye nüfusunun %12’sini oluşturan engeli olan bireylerin ihtiyaçlarının pandemi döneminde geri plana atılmaması önemli.¹⁶⁰ Sağlık ve eğitim sistemlerinde yapılan değişikliklerin engeli olan bireylerin hayatlarında gerilemeye sebep olmaması için kapsayıcı ve kesişimsel yaklaşımların ön planda olduğu değişiklikler planlanması gerekir. Buradan hareketle pandemi ile ilgili araştırmalarda, kadın veya LGBTİ+ kategorilerinin homojen kategoriler olarak kabul edilmemesinin önemine dikkat çekilmesi gerekiyor. Engeli olan kadın veya LGBTİ+’ların deneyimlerinin genel deneyimlerin içerisinde kaybolup gitmemesi gerektiğini, ayrı olarak raporlanmasına ihtiyaç duyulan sorunlar olduğunu vurgulamak isteriz. Bu deneyimleri raporlamak ileride üretilecek pandemi politikalarında ve olağan hayata geri dönmede büyük önem taşıyacaktır.

Haklara erişim ve pandemi konusuna bir bütün olarak bakacak olursak, pandeminin insanları evlerinde daha fazla vakit geçirmek zorunda bırakması ve hastanelerin bir tehdit olarak algılanması, rutin kontroller, cinsel sağlık ve üreme sağlığına erişim, tedaviler gibi konularda sağlık hizmetlerine erişimi güçleştirdi. Buna ek olarak, uzaktan eğitime geçilmesiyle teknolojik okuryazarlığı olmayan, interneti veya internete bağlanan bir elektronik cihazı almaya sosyoekonomik durumu uygun olmayan çocuklar için eğitim sistemine erişim zorlaştı. Engeli olan bireyler ise birden fazla konuda haklarına erişmekte sıkıntılar yaşadı. Sağlık raporlarını yenilemekte, fizyoterapi gibi rutin tedavilerine ulaşmakta ve reçetelerini almakta zorlandılar. Duyma ve görme engeli olanlar başta olmak üzere uzaktan eğitim mater-

yallerine erişmekte zorluk yaşadılar.

Bu konular pandemi döneminde tartışılan yegâne konular olmasa da en çok öne çıkan konulardı. Buradan hareketle farklı konularda da daha fazla tartışmanın görünür kılınması gerektiğini söyleyebiliriz. Örneğin göçmenlerin haklara erişimlerine dair daha fazla veri akışına ihtiyaç var. Kesişimsellik perspektifiyle farklı yerel, grup ve deneyim odaklı incelemelerin yapılmasının gerekli olduğunu söyleyebiliriz.

¹⁵⁸Turan, Haziran 2020.

¹⁵⁹International Disability Alliance, 12 Mayıs 2020.

¹⁶⁰Özsaygı, 7 Nisan 2020.

4

Ekonomik Özgürlükler ve Pandemi

COVID-19 pandemisi uluslararası ve ulusal boyutta ekonomik sıkıntılara sebebiyet verdi. İş yerlerinin süreli olarak kapanması, uzaktan çalışma sistemine geçilmesi, çalışma saatlerinin düşürülmesi ve bazı iş yerlerinin süresiz olarak kapatılması gibi olumsuz etkileri oldu. COVID-19 sebebiyle küresel çapta 71-100 milyon kişinin yoksulluk sınırında yaşayacağı tahmin ediliyor.¹⁶¹ Bu olumsuz ekonomik dalgalanmalardan en çok etkilenenler ise dezavantajlı gruplar oldu. Kadınlar, LGBTİ+'lar ve mülteciler çoğunlukla yarı-zamanlı, sigortasız ve güvencesiz işlerde çalıştıklarından sektörlerindeki ekonomik gerilemeden etkilendiler.¹⁶² İşten çıkarmaların ve evden çalışmanın bir yan etkisi olarak kadınların ev içi ücretsiz emeğinin arttığını, ekonomik özgürlüklerini kayb ettiklerini ve LGBTİ+'ların gelirlerini kaybetmeleriyle beraber ailelerinin evlerine dönmek durumunda kaldıklarını gözlemliyoruz. Bu bölümün ilk kısmında, kadınların ücretsiz ev içi emeklerini ve bu emeğin görünürlüğünün önemini toplumsal cinsiyet perspektifiyle tartışacağız. İkinci bölümde ise istihdam konusunu ele alarak küresel ve yerel ölçekte kadınların işlerini kaybetmelerinin sebeplerine, sonuçlarını ve gelecekteki politikalarda kadın ve LGBTİ+ istihdamının gözetilmesinin önemine değineceğiz.

¹⁶¹The Committee for the Coordination of Statistical Activities, Eylül 2020.

¹⁶²UN Women ve diğerleri, Mayıs 2020.

Ev İçi Ücretsiz Emek

Ev içi emeği, "yaşamsal ihtiyaçların karşılanmasını sağlayan üretim faaliyetleri" olarak tanımlayabiliriz.¹⁶³ Yaşamsal faaliyetler hanenin sosyoekonomik durumuna ve yaşantısına göre değişiklik gösterebiliyor. Kimi evler için ev temizlemek, bulaşık/çamaşır yıkamak, ütü yapmak, yemek yapmak, evdeki düzeni sağlanmak gibi günlük faaliyetler yaşamsal faaliyetler olurken; kimi evler içinse odun toplamak, soba yakmak, eve su taşımak, tarım yapmak ve hayvanların ihtiyaçlarını karşılamak gibi faaliyetler hanenin yaşamsal faaliyetleri olarak kabul ediliyor. Kadınlar aynı anda hem ev içindeki yaşamsal faaliyetleri hem de kendi ücretli işlerini yürüttüklerinde, rutin düzende de 'çift vardiya' çalışmak durumunda kalıyorlar.¹⁶⁴ Pandemide ise bu durumun artış gösterdiğini söyleyebiliriz. Bu bölümde artan bu ücretsiz emeğe toplumsal cinsiyet açısından bakan yazıları ve raporları derledik.

Pandemide kadınların artan ev içi ve bakım emeğini incelemek için uluslararası alanda raporlama çalışmaları yürütüldüğünü görüyoruz. CARE International'ın toplumsal cinsiyet üzerine pandemi döneminde yayımladığı araştırma dünya çapında bakım emeğinin %76,2'sini kadınların gerçekleştirdiğini raporladı.¹⁶⁵ Örneğin, Birleşik Krallık'ta pandemi döneminde 1.150 kişi ile yürütülen çalışmada kadınların %56'sı ev işine ayırdıkları vaktin arttığını belirtirken, %22'si ev işleriyle uğraşmaktan rutin çalışma saatlerinde çalışamadıklarını bildirdi.¹⁶⁶ Fransa hükümeti tarafından kadınların görünmez emeğini raporlamak amacıyla desteklenen bir çalışmada kadınların %58'i daha fazla ev işi yaptıklarını söylediler. Alman Ekonomi Araştırma Enstitüsü'nün (DIW: Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung) yaptığı çalışmada ise tam zamanlı çalışan ve 14 yaşından küçük çocuğu olan kadınların %25'ten fazlasının işe daha az vakit ayırabildiği ve bunun kadınların kariyerlerinde olumsuz etkiler yaratacağı raporlandı. Bu araştırmalar aynı zamanda hükümetleri harekete geçirmek için bir araç olarak kullanıldı. Örneğin, İrlanda ve Amerika Birleşik Devletleri'nde de benzer çalışmalar yürütülerek kadınların ev içindeki yükünün arttığı ve erkeklerin evde daha fazla sorumluluk üstlenmelerinin gerekliliği raporlar aracılığıyla vurgulandı. Kadınların haklarını savunmak için yapılan çalışmalar-

¹⁶³Yeniler, 22 Nisan 2020.

¹⁶⁴Lewis, 19 Mart 2020.

¹⁶⁵CARE International & International Rescue Committee, Nisan 2020.

¹⁶⁶Chung, Seo, Forbes & Birkett, 2020.

dan biri de İspanya'da gerçekleşti. 170.000'den fazla kişi dilekçe imzalayarak karantinada kadınların üzerine yüklenen sorumlulukla ilgili hükümetin yükümlülüklerini hatırlattı.¹⁶⁷

Türkiye'de de sivil toplum örgütleri ve araştırma merkezleri tarafından benzer çalışmalar yürütüldü.¹⁶⁷ KONDA'nın yürüttüğü araştırmalarda 2018 ve 2020 verileri kıyaslandığında kadınların ev içi işlere ayırdıkları emek **2 katından fazla arttı.**¹⁶⁸

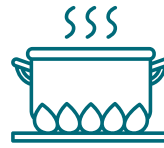
Buna paralel olarak, BM Kadın Birimi'nin Nisan ayında **Türkiye'de 1.508 kişiyle** yürüttüğü çalışmada kadınların:

%77,6'sı evin temizliğine ve düzenine,

%28,7'si yaşlılara destek vermeye

%60'ı yemek yapmaya,

%41'i ev alışverişine

pandemi öncesi döneme göre **daha fazla zaman ayırdıklarını** belirttiler.¹⁶⁹

Erkeklerin bu ev işlerine kadınlardan daha az vakit ayırdığı raporlandı. Birleşmiş Milletler'in raporunda aynı zamanda yalnızca kadınların değil, evdeki kız çocukların da oğlan çocuklara kıyasla ev işlerine daha fazla katkıda bulunduğuna belirtildi. Kadınların %72'si kız çocukları-

¹⁶⁷Connolly, Kassam, Willsher & Carroll, 1 Temmuz 2020.

¹⁶⁸İlkkaracan & Memiş, Ağustos 2020.

¹⁶⁹Kalaylıoğlu, Öztürk & Bingöl Eker, 2020.

nın ev işlerinde onlara yardımcı olduğunu söyledi. Bu durum, pandeminin ev işlerinde ve bakım işlerinde yaşanan eşitsizliği derinleştirdiğini gösteriyor. BM'nin raporundan iki ay sonra IPSOS'un 800 kişiyle Temmuz ayında gerçekleştirdiği "Koronavirüs Salgını ve Toplum Genel Kamuoyu Araştırması" başlıklı araştırması yayımlandı.¹⁷⁰

Bu araştırmada **kadınların %12'si erkeklerin ev işlerine eskiye kıyasla daha fazla vakit ayırdıklarını** söylediler. Buna rağmen rapora göre bugün **kadınların %60'ı yorgun hissediyor** ve **%50'si pandemi döneminde artan ev işlerinden ötürü psikolojik olarak olumsuz etkilendiğini ifade ediyor.**

Türkiye'de ev içi emeğe bakan her iki raporda da kadınların ev işlerinin sorumluluğunu üstlendikleri ve ev işlerine daha fazla vakit ayırdıkları görülüyor.

Pandemi öncesinde bazı kadınlar ev içi emek ve bakım emeği için dışarıdan, çoğunlukla yine kadınlardan hizmet alıyorlardı. Pandemi döneminde bu bakım ve temizlik desteğinin tamamen ortadan kalkmasıyla beraber kadınlar evlerindeki bireylerin bakımından ve çocukların yemek/ders/oyun takibinden daha fazla sorumlu oldular. Kadınların evli veya çocuklu olmaları ev içi emeğe ayırdıkları zamanı etkileyen önemli faktörlerdendi. Hanede yaşayan çocuk ve yaşlı sayısı arttıkça kadınların emeği de doğru orantılı olarak arttı. Kadınların tek ebeveyn olduğu evlerde çocuk bakımının tamamını kadınlar üstlendikleri için pandemi döneminde harcadıkları emek arttı.¹⁷¹ Yalnız yaşayan, evli olmayan veya dul olan kadınlar ise bu listenin sonunda yer aldılar. Yine de bu kadınların da ailelerindeki yaşlılara ve çocuklu yakınlarına destek verdiğinin de hesaba katılması gerekiyor.¹⁷²

Artan hijyen uygulamaları, uzaktan eğitim sistemine geçilmesi ve ev ekonomisinin negatif etkilenmesinden dolayı hane içindeki toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikler daha da keskinleşti. Pandemi gibi toplumsal felaketlerde, işten çıkarmaların ve ücretsiz çalışmaların artmasıyla hane geliri düşüyor ve ev için yapılan harcamalarda ekonomik planlama yapılması gerekiyor. Bu durumda kadınlar eve alınamayan bazı gıdaları (ekmek, salça, yoğurt, peynir gibi) hane içinde üretiyor. Dolayısıyla bu da kadınların yemek hazırlamaya ayırdıkları zamanı artırıyor. Kadınların ev içindeki bakım emeğini arttıran faktörlerden bir tanesi de pandemi döneminde hastaneye erişimin kısıtlı olması, ev içinde karantinaya girilmesi ve hastaların öncelikli olarak evde bakılması olarak ön plana çıkıyor. Bulaşın olmaması için evdeki temizlik ve dezenfeksiyon faaliyetlerinin artmasıyla da

kadınlar temizliğe daha fazla vakit ayırıyorlar.¹⁷³ Buna ek olarak kadınların 'zihin yükü' yani ev ve bakım işlerinin planlanmasına ve önceden düşünülerek gerçekleştirilmesine harcadıkları emek de pandemi döneminde arttı. Bugün kadınların daha fazla alışveriş listesi yapması, daha çok hijyene dikkat etmesi ve hanedeki kişilerin ihtiyaçlarını daha fazla düşünmesi gerekiyor.¹⁷⁴

Özellikle bu artan emeğin görünmez kılınması ve kamusal olarak kadınların ev içi emeğinin erkek emeğinden daha değersiz olarak görülmesi sebebiyle ev içi emeğin savunulması büyük önem taşıyor.¹⁷⁵ KEİG Platformu,¹⁷⁶ EŞİTİZ,¹⁷⁷ İnsan Hakları Okulu,¹⁷⁸ Medyascope,¹⁷⁹ UNFPA,¹⁸⁰ Mülkiyeliler Birliği,¹⁸¹ Columbia Global Center,¹⁸² KİH-Y-ÇD¹⁸³ gibi farkındalık artırma ve savunuculuk faaliyeti yürüten oluşumlar ev içi emek ve kadın emeği üzerine raporlar yayımladı ve/ya webinarlar gerçekleştirdi. Yapılan webinarlarda kadınların ev içi emeğinin ailelerin ve toplumun işlevselliği için önemi vurgulandı. Bu emeğin görünür olması ve ekonomik karşılığı olmasının gerekliliği ve toplumda bilinçlendirme çalışmaları yapılarak daha fazla gündeme taşınmasının önemi tartışıldı.

Ev içi emeğin eşit koşullara getirilmesi için yukarıda hak savunucularının ortaya koyduğu çeşitli rapor ve metinleri sunmaya çalıştık. Bu raporlar ve metinlerde ev içi emek eşitliğinin sağlanması için önerilen çözüm önerilerini derlediğimizde aşağıdaki gibi bir özet sunabiliriz:

- Ev içi faaliyetlerin korunması için yasal düzenlemeler yapılması,
- Ev işlerinin yalnızca kadınların işi olmadığı bilgisinin toplumda kamu spotları ile yaygınlaştırılması,
- Ev içi düzenlemeler yapılırken kadınlar kadar erkeklerin de ev içinde görev almasının gerekliliği düşünülerek hareket edilmesi,
- Çocuk bakımında yalnızca annelik izninin değil, babalık izninin de tartışmaya dahil edilerek ebeveyn izninin tartışılması,
- İş yerlerinde taleplerin kadınların anne olmaları üzerinden değil, ebeveynlik üzerinden yürütülmesi,
- Pandemi döneminde sağlık çalışanları başta olmak üzere, çocuklu ailelere acil durumlarda destek olabilecek çocuk bakım mekanizmaları geliştirilmesi,
- Çalışma saatlerinin esnekliğinin bireylerin kendi koşullarına göre uyarlanması gibi uygulamalar yapılmalı.

¹⁷⁴Akyol Başar, 20 Haziran 2020.

¹⁷⁵BirGün, 26 Haziran 2020.

¹⁷⁶Kızılırmak & Memiş, t.y.

¹⁷⁷EŞİTİZ - Eşitlik İzleme Kadın Grubu, 13 Mayıs 2020.

¹⁷⁸İnsan Hakları Okulu, 20 Nisan 2020.

¹⁷⁹Medyascope, 26 Nisan 2020.

¹⁸⁰UNFPA, 6 Mayıs 2020.

¹⁸¹Mülkiyeliler Birliği, 23 Mayıs 2020.

¹⁸²Columbia Global Centers, 11 Haziran 2020.

¹⁸³Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği, 3 Haziran 2020.

¹⁷⁰IPSOS, Temmuz 2020.

¹⁷¹Ross & Taylor, 2020.

¹⁷²Akyol Başar, 20 Haziran 2020.

¹⁷³Göğüş Tan, 7 Mayıs 2020

Ev içi emek hem pandemi döneminde hem de sonrasında daha etkin bir biçimde tartışılması gereken bir konu. Bugüne kadar kadınların büyük çoğunluğunun bakım, temizlik, yemek gibi ev işlerine erkeklerden daha fazla zaman ayırdığı çalışmalar ile kanıtlanıyor. Pandemi dönemindeki sağlık, eğitim ve ekonomik gelişmelerle bu yük kadınların ev içi emeğini arttırırken, aynı zamanda da toplumsal cinsiyet rollerini belirginleştiriyor. Pandemi süresince yapılan araştırmalara bakıldığında belirli konularda araştırmaların eksik olduğu yorumu yapılabilir. En temel eksikliklerden birisi olarak yapılan araştırmaların çoğunun heteronormatif aile formunu temel aldığı ve diğer aile formasyonlarını göz ardı ettiği söylenebilir. Örneğin tek kişilik, tek ebeveynli, heteronormatif olmayan veya tamamı 65 yaş üstü kişilerden oluşan hanelerin pandemi sürecinde karşılaştığı ev içi emek sorunlarına da kesişimsel açılarından bakılması gerektiği inancındayız. Aynı zamanda farklı sosyoekonomik sınıflardaki hane içinde emeğin dağılımına bakmak, yaşamsal faaliyetler değiştiğinde (örn. kadınlar tarlada çalıştığında) ev içi emeğin nasıl şekillendiğini görmemize olanak sağlayacaktır. Özellikle ev içi emek ile ilgili toplumsal cinsiyet perspektifiyle veri toplanmasının devamlılığı da gelecekte yapılabilecek farklı çalışmalar için büyük önem taşıyor.

İstihdama Katılım ve Ekonomik Eşitsizlikler

Karantina süreci ve ülkeler arası sınırların kapatılarak ulaşımın/ticaretin durması tüm ülkelerin ekonomilerini olumsuz yönde etkiledi. Neredeyse sektörlerin tümü pandemiden dolayı zarara uğradı.¹⁸⁴ Özellikle insanların mobil olmasına bağlı olarak gelişen ve kâr eden hizmet ve turizm sektörleri pandemiden en fazla darbeyi alan sektörler oldu. Dışarıda geçirilen sürenin azalması, bu iki sektördeki ilerlemeyi tamamen durdurdu. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)'nün tahminine göre dünya çapında iş gücünün %81'i, yani 2.7 milyar çalışan ekonominin böylesine gerilemesinden etkilendi.¹⁸⁵ Bu süreçte 105 ülke ekonominin ve sektörlerin çökmesini engellemek amacıyla sosyal yardım, teşvik, destek gibi programlara 4.8 trilyon dolar harcadı.

Türkiye, ekonomisi pandemiden ötürü darbe alan ülkelerden biri oldu. Sektörlerdeki gerileme, işsizlik, eşitsizlik ve yoksulluk oranları arttı. Uluslararası Para Fonu (IMF), Türkiye'nin büyüme endeksini son gelişmelere bakarak negatife çekti ve -%5 olarak revize etti. Bir diğer ifadeyle Türkiye'de ekonomik büyüme durdu ve hatta geriledi. Yapılan tahminlere göre Ocak 2020'de

%13,8 olarak ölçülen işsizlik oranının pandemiden sonraki dönemde **%24,2 - %31,4** arasında olması bekleniyor.¹⁸⁶

TÜİK 2019 rakamlarını baz alacak olursak, bu dönemde 4.3 milyon işsiz varken, pandemi sonrasında bu rakamın 9-10 milyona çıkması bekleniyor.¹⁸⁷

2019 yılı TÜİK istihdam verisine göre Türkiye'de **15-64 yaş aralığında kadınların istihdam oranı %32,2** olarak gerçekleşti.¹⁸⁸ Pandemi öncesinde de mevcut istihdam verilerinin gösterdiği üzere kadınların istihdam oranı çok sınırlıyken, beklenen yeni işsizlik dalgalarının kadınların istihdam oranını çok daha kötü seviyelere çekeceğini tahmin etmek zor değil.

¹⁸⁴The Committee for the Coordination of Statistical Activities, Eylül 2020.

¹⁸⁵Öztaş, 6 Haziran 2020.

¹⁸⁶İlkkaracan, 7 Mayıs 2020.

¹⁸⁷Memiş, Koyuncu & Özar, 3 Nisan 2020.

¹⁸⁸TÜİK, t.y.

Pandemi başladığından bu yana kadınların istihdamının düşmesinin birinci sebebi, ülkenin girdiği ekonomik bu- nalım döneminde kadınların yoğun olarak çalıştıkları sektörlerin istihdamı azaltma yoluna gitmesi veya iş yerlerinin kapanmasıdır.¹⁸⁹ İkinci sebebi, kadınların çalış- tıkları işlerin az güvenceli, yarı zamanlı ve geçici işler ol- masından dolayı işverenlerin kadın çalışanları işten çıkar- mayı ekonomik sıkıntıyı giderici bir etken olarak görmeleridir.¹⁹⁰ Kadınların istihdamının negatif etkilen- mesinin üçüncü sebebi ise kadınların evlerde bakım rolü- nü üstlenmesi ve bu nedenle gün içerisindeki zamanının bölünmesidir. Son olarak da toplumsal cinsiyet eşitsizli- ğinin işyeri politikalarına ve hane içi kültüre yerleşmiş ol- masından dolayı kadınların evdeki sorumlulukları yerine getirmek için işten ayrılmalarının beklenmesidir.¹⁹¹

Türkiye'de kadınların istihdamı tartışılırken gündeme getirilen bir diğer konu ise Türkiye'de sigortasız ve gü- vencesiz olarak çalışan kadınlardır. Bu şekilde çalışan kadınların başında tarım işlerinde ve aile işlerinde çalış- an kadınlar geliyor. Buna ek olarak, Türkiye'de sigorta- sız çalışan bir diğer grup da kadın ev işçileridir. Türki- ye'de pandemi sonrasında 700 bine yakın sigortasız çalışan kadının işsiz kalması bekleniyor.¹⁹² Bu kadınların bürokratik sisteme dahil olmaması, pandemi dönemin- de istihdama yardımcı olarak getirilen bazı sosyal yar- dım politikalarına dahil edilmemelerine sebep oldu. Ekonomik İstikrar Kalkanı Paketi dahilinde verilen Kısa Çalışma Ödeneği'nden bu kesimin faydalanması müm- kün olmadı. Ekonomik sistemin alt basamaklarında yer alan sigortasız çalışan kadınların yaşadıkları ekonomik sorunlar pandemi döneminde arttı.¹⁹³

Son dönemde sosyal medyanın aktif kullanılması ve ka- dın işletmecilere sağlanan ufak girişim desteklerinin ol- ması kendi işlerini kuran kadınların sayısını arttırmıştı. Fakat pandemi döneminde ekonomide aktif olarak yer alan ve kendi işlerini yöneten kadınlar da pandemi ko- şullarından olumsuz etkilendi. Pandemiye dolayı işle- rin azalmasıyla kendi işlerini kuran kadınların %82'si iş- lerini askıya almak zorunda kaldı veya çalışma saatlerini azaltmak zorunda kaldı.¹⁹⁴ Ekonomik destek paketleri kendi işini yöneten kadınların işletmelerini kurtarmaya

¹⁸⁹Taymaz, 24 Mart 2020.

¹⁹⁰European Institute for Gender Equality, Mart 2020.

¹⁹¹Yeniler, 22 Nisan 2020.

¹⁹²Memiş, Koyuncu & Özar, 3 Nisan 2020.

¹⁹³Memiş, Koyuncu & Özar, 3 Nisan 2020.

¹⁹⁴UN Women, 2020g.

yönelik önlemler içermiyordu. Pandemiden sonra küçük ve orta ölçekli işletmelere verilecek olan desteklerde kadın girişimcilerin önceliklendirilmesi de bu açıdan önemli görünüyor.

Kadınlar pandemi döneminde işsiz kalan tek grup değildi. LGBTİ+'lar da pandemi döneminde ayrımcılığa uğradı ve işsiz kaldı. Özellikle hizmet ve eğlence sektörü gibi güvencesiz ve istikrarsız işlerde çalışan LGBTİ+'lar, pandemi döneminde bu sektörlerin darbe almasıyla işlerini kaybetti. Sosyal güvenliği, birikimi ya da ailevi yardımı olmayan LGBTİ+'lar herhangi bir sosyal yardım almadıklarından zor koşullarda yaşamak zorunda bırakıldılar.¹⁹⁵ Seks işçiliği yapan LGBTİ+'lar ise pandemide temasta bulunmamak ve sosyal mesafeyi koruyabilmek adına işlerine ara verdiler.¹⁹⁶ Kırmızı Şemsiye Cinsel Sağlık ve İnsan Hakları Derneği'nin Ağustos'ta yayınladığı kamuoyu bilgilendirme notunda Türkiye'de kayıtlı olarak çalışan seks işçilerinin genelevlerin kapatılmasından sonra barınma ihtiyaçlarını karşılayamadığı ve devlet tarafından bu konuda herhangi bir önlem alınmadığı belirtildi.¹⁹⁷ The International Committee on the Rights of Sex Workers in Europe,¹⁹⁸ UNAIDS¹⁹⁹ ve The Global Network of Sex Work Projects²⁰⁰ gibi uluslararası kuruluşlar pandemide seks işçilerinin taciz, istismar ve evsizlik gibi tehlikelere maruz kalabilecekleri konusunda hükümetleri uyardı. Devlet politikaları geliştirilirken seks işçilerinin ihtiyaçları da değerlendirilmelidir. Bu bireylerin pandemi döneminde ekonomik, sağlık ve barınma gibi ihtiyaçlarını karşılamakta zorlandıkları göz ardı edilmemesi gereken bir husustur.²⁰¹

Hem sigortalı hem kayıt dışı çalışan kadınların hem de ayrımcılığa uğrayarak işlerini bırakmak zorunda kalan LGBTİ+'ların pandemi sonrasında başka kişilerin gelirlerine muhtaç bırakılmaması için konunun uygun bağlamda değerlendirilerek kapsayıcı şekilde politikalar oluşturulmasına ihtiyaç vardır. Bu durumda yukarıda raporlarını ve yazılarını sunduğumuz hak savunucuları tarafından dile getirilen talepleri ve çözüm önerilerini derlediğimizde aşağıdaki gibi bir özet sunabiliriz:

- Ulaşılabilir, ücretsiz bakım hizmetlerinin sağlanması,
- Toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimleri düzenlenerek cinsiyet rolü algısının dönüştürülmesi,
- İş yerlerinde uzaktan, esnek ve değiştirilebilir çalışma sistemlerinin çalışanlarla beraber çalışanların ihtiyaçlarına göre geliştirilmesi,

- Cinsiyet fark etmeksizin evden çalışma düzeninde ev işleri veya bakım için esnek çalışma politikası geliştirilmesi,
- Hükümet tarafından istihdamın sağlanabilmesi için ekonomik teşvikler ve kolaylıklar sağlanması,
- Toplumsal cinsiyete duyarlı verinin toplanarak pandemi süresi ve sonrası ile ilgili politikalarda bu verilerin kullanılması,
- Küçük ve orta ölçekli firmalara teknik ve ekonomik destek verilmesi,
- Çevrimiçi bankacılık, para transferi, çevrimiçi satış, sosyal medya pazarlaması gibi konularda kadınların gelişiminin sağlanması,
- Politikaların kayıt dışı, mevsimlik, geçici süreli çalışan kişilerin koşullarının da değerlendirilerek oluşturulması gereklidir.

¹⁹⁵ILGA EUROPE, Haziran 2020.

¹⁹⁶STGM, 26 Nisan 2020.

¹⁹⁷Kırmızı Şemsiye Cinsel Sağlık ve İnsan Hakları Derneği, 24 Ağustos 2020.

¹⁹⁸Sex Work Europe, 18 Mart 2020.

¹⁹⁹UNAIDS, Mart 2020.

²⁰⁰Global Network of Sex Work Projects Promoting Health and Human Rights, 6 Ağustos 2020.

²⁰¹Nobody Left Outside, Ağustos 2020.

SONUÇ YERİNE

Pandeminin ilk altı ayına baktığımızda toplumsal cinsiyet temelli eşitsizlikler ve hak ihlalleri pandemi öncesinde de olduğu gibi devam ediyor. Pandemiye özel koşullarla birleştiklerinde bu eşitsizlik ve hak ihlalleri daha derin ve yaygın şekilde karşımıza çıkıyor. Bu nedenle raporda sık sık vurguladığımız gibi, pandemi sürecinde toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliklere ve hak ihlallerine bakmak ve bunları görünür kılmak önem taşıyor. Aynı zamanda küresel bir kriz olan pandemi sürecinde farklı deneyimlerin çeşitli yöntemlerle görünür kılınmasının güçlendirici etkisi görmezden gelinemez. Toplumsal cinsiyet temelli çoğu eşitsizlikte olduğu gibi pandemi nedeniyle karşılaştığımız eşitsizliklerin de kesişimsel olduğunu unutmamak gerekiyor. Dünyanın farklı yerlerinde farklı bireyler bu süreci biricik yaşıyor, bu nedenle

olabildiğince çok deneyime kulak verebilmenin hepimiz için daha iyileştirici olacağına inanıyoruz. Bu bağlamda gerek bu raporda yer verebildiğimiz gerekse sadece internet sitemizde yer verdiğimiz bu deneyimleri görünür ve erişilebilir kılan her bir çalışma çok önemli. Her biri yaşamakta olduğumuz bu süreci anlamlandırmamız için kıymetli katkılarda bulunuyor. Bu raporun da var olmasını sağlayan tüm bu çalışmalara alana katkılarından dolayı bir kez daha teşekkür ediyoruz.

İzleme çalışmamız boyunca karşılaştığımız verileri bir arada okuduğumuzda bazı konular hakkında daha fazla düşünmemiz gerektiği inancındayız. Örneğin, üzerine sınırlı sayıda çalışma olan alanlara daha fazla yoğunlaşarak daha kapsayıcı çalışmalara da ihtiyacımız olduğunu söyleyebiliriz. Göçmenler gibi dezavantajlı ve/ya kırılğan grupların pandemiye toplumsal cinsiyet temelli eşitsizlikler ve hak ihlalleri açısından bu süreci nasıl yaşadıklarına dair daha çok çalışmaya ihtiyacımız var. Aynı şekilde, cis/heteronormatif bakış dışında perspektiflere sahip çalışmalara da ihtiyaç olduğunu söyleyebiliriz. Buna ek olarak, yapılan araştırmaların daha kapsayıcı bir perspektife sahip olması da büyük önem taşıyor. Örneğin, HIV sadece LGBTİ+'larda görülen bir virüs olmamasına rağmen, pandemi döneminde LGBTİ+ sağlığı dendiğinde en çok karşımıza çıkan konu HIV oluyor. Her ne kadar HIV'e yönelik sağlık hizmetleri LGBTİ+'lar için önemli olsa da LGBTİ+'ların diğer sağlık hizmetlerine erişimleri de gündeme getirilmesi önemli olan bir diğer konu. Transların hormonlara erişimi gibi birçok konuda mevcut çalışmaların taradığı alanı genişletecek yeni çalışmalara ihtiyacımız var. Benzer şekilde bu konu üzerinde toplanan verilerde olabildiğince çok kırılımın verilmesi önemli. Bölgesel/coğrafi, sınıfsal, sosyal çevre, yaş, sağlık durumu, engel durumu, cinsel yönelim-cinsiyet kimliği ve etnik kimlik temelli farklılıklar gibi olabildiğince çok kırılıma sahip çalışmalar bu süreci farklı grupların yaşadığı farklı deneyimleri anlamamız için önemli boşlukları dolduracaktır.

Taramamız sırasında ulaştığımız veriler gösteriyor ki toplumsal cinsiyet temelli eşitsizlikler ve hak ihlalleri pandemi sürecinde azalmak bir yana daha da derinleşip sayıca artmaya devam ediyor. Pandemi öncesi kadının istihdama katılımı gibi konularda yaşanan ilerlemeler, pandeminin yarattığı ekonomik tahribatın yine öncelikle kadınları ve LGBTİ+'ları etkilemesi sebebiyle tehlike altında. Güvenli alanlar olarak sığınılması beklenen evler birçok kişi için daha güvensiz. Eril şiddet yaşamları virüs kadar tehdit etmeye devam ediyor. Virüse karşı önlemler alırken kişilerin maruz kaldıkları eşitsizlikleri ve hak ihalelerini gündeme getirmek ve bu kişilerin haklarını savunma mücadelelerinde onlara destek olmak önem taşıyor. Bu nedenle savunuculuk faaliyetleri her zaman olduğu gibi eşitsizlikler ve ihalelere karşı tabandan gelen önemli bir dayanışma alanı.

Pandemi sonrası normalleşme senaryoları konuşulurken, bu senaryoların toplumsal cinsiyet perspektifi içermesi gerekiyor. Hem pandeminin getirdiği ekstra yükler hem de pandemi öncesinde de var olan eşitsizlikler ve ihallere karşı dönüşüm için bu perspektife ihtiyaç var. Eski normal olarak tanımlanan hayatlar, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin ve hak ihallerinin yaygın olduğu aslında çok da 'normal' olmayan hayatlardı. Bu nedenle eski normale dönmek yerine bu sürecin öğrettikleri ve toplumsal cinsiyet perspektifi ile yeni bir normalin üretimi sürecine öncülük edecek politika önerilerine ihtiyacımız var. Pandemi bu noktada toplumsal cinsiyet çalışmaları alanında uzun süredir hayalini kurduğumuz eşit ve adil bir dünyanın tahsisi için bir fırsat sunuyor olabilir. Mevcut normallerin sorgulandığı bu dönemde toplumsal cinsiyet normlarını daha güçlü sorgulamalı ve dayanışma-güçlenme ortamlarını sürdürmeliyiz.

Raporu kaleme aldığımız Ekim ayı itibariyle COVID-19 pandemisi tüm gücüyle devam ediyor. İkinci dalga ve nicesinin gelme ihtimalleri, pandemiden çıkış için umut bağlanan aşılardan deneme haberleri, pandeminin yarattığı ekonomik tahribat, pandemi sonrası olası normalleşme senaryoları hâlâ üzerinde bir uzlaşma olmadan küresel boyutta konuşulan gündem maddeleri olarak karşımıza çıkıyor. Gerek pandemi devam ederken gerekse pandemi sonrası iyileşme evresinde toplumsal cinsiyet üzerine hâlâ konuşmaya devam etmenin önemli olduğunu düşünüyoruz.

Tekrardan sizleri de bize katılmaya, umut ve dayanışmayı birlikte büyötmeye çağırıyoruz!

Kaynaklar

Aktaş Salman, U. (2020, 26 Ağustos). *Uzun Hikâye | Okula Dönüşün Zorlu Problemleri.* Eğitim Reformu Girişimi (ERG). <https://www.egitimreformugirisimi.org/uzun-hikaye-okula-donusun-zorlu-problemleri/>

Akyol Başar, Y. (2020, 20 Haziran). *Kendine Ait Bir Oda Var Mı?* bianet. <http://m.bianet.org/bianet/toplumsal-cinsiyet/225983-kendine-ait-bir-oda-var-mi>

Alıcı, N., Bor, G., & Daşlı, G. (2020, 28 Mayıs). *Turkey's missing WPS agenda and implications for the COVID-19 pandemic.* LSE Women, Peace and Security Blog. <https://blogs.lse.ac.uk/wps/2020/05/28/turkeys-missing-wps-agenda-and-implications-for-the-covid-19-pandemic/>

Amnesty International. (2020, 30 Haziran). *Amnesty International. Devletlere çağrı: LGBTİ+'ların pandemi döneminde yaşadığı dışlanma son bulsun.* <https://www.amnesty.org.tr/icerik/devletlere-cagri-lgbttilarin-pandemi-doneminde-de-yasadigi-dislanma-son-bulsun>

Ankara Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi. (2020). *Koronavirüs Günlerinde Toplumsal Cinsiyet Bakımından Problemler.* KASAUM. <http://kasaum.ankara.edu.tr/?p=8135>

Avrupa Feminist Çalışma Grubu. (Beşir-İletmiş, F., çev.) (2020, 19 Mayıs). *Avrupa Feminist Çalışma Grubu: "FEMİNİZM ŞİMDİ! Avrupa'da yaşanan korona krizine karşı koymak için feminist bir manifesto."* Univers Sosyal Araştırmalar Merkezi. <https://uni-versus.org/2020/05/19/avrupa-feminist-calisma-grubu-feminizm-simdi-avrupada-yasanan-korona-krizine-karsi-koymak-icin-feminist-bir-manifesto-ceviri-fethiye-besir-iletmis/?fbclid=IwAR004Se6nV47p-T2UNyz6KeCt6CMhRYB20DUGR4ntsXvgPVmNPiVs-Sepgsk>

Azcona, G., Bhatt, A., Davies, S., Harman, S., Smith, J., & Wenham, C. (2020). *Spotlight on gender, COVID-19 and the SDGs: Will the pandemic derail hard-won progress on gender equality?* UN Women. <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2020/07/spotlight-on-gender-covid-19-and-the-sdgs>

Azcona, G., Bhatt, A., Encarnacion, J., Plazaola-Castaño, J., Seck, P., Staab, S., & Turquet, L. (2020). *From Insight to Action: Gender Equality in the Wake of COVID-19.* UN Women. <https://www.unwomen.org/-/media/headquarters/attachments/sections/library/publications/2020/gender-equality-in-the-wake-of-covid-19-en.pdf?la=en&vs=5142>

Bag, M. (2020, 2 Eylül). *Covid-19 salgını çocuk gelinlerin sayısını artırdı: On binlerce kız çocuğu zorla evlendiriliyor.* Euronews. <https://tr.euronews.com/2020/09/01/covid-19-salg-n-cocuk-gelinlerin-say-s-n-art-rd-on-binlerce-k-z-cocugu-zorla-evlendiriliyo>

Başaran, E. (2020, 30 Nisan). *Deniz Kandiyoti: Salgın, modern kadının yaşadığı illüzyonu yıktı geçti.* Gazete Duvar. https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2020/04/30/deniz-kandiyoti-salgin-modern-kadinin-yasadigi-illuzyonu-yikti-gecti?fbclid=IwAR1pBAwEF4PceTDpvbd69UBBbJCVvWG_zhzIFHmbPW3ndmXxFe2I5Dmm5GQ

Bay Yılmaz, Ö. (2020, 21 Haziran). *Avon 'Evdessin Ama Yalnız Değilsin' diyor.* Ekonomist. <https://www.ekonomist.com.tr/ozlem-bay-yilmaz/avon-evdesin-ama-yalniz-degilsin-diyor.html>

BBC News Türkçe. (2020, 19 Haziran). *Koronavirüs: Kadın sağlık çalışanları erkekler için tasarlanmış koruyucu ekipman ile çalışırken hangi zorlukları yaşıyor?* <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-53105361>

BBC News Türkçe. (2020, 18 Ağustos). *İstanbul Sözleşmesi nedir: Kadın örgütleri neden sözleşmeden yana, karşı çıkanlar ne diyor?* <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-49473457>

bianet. (2020). *Erkek Şiddeti Çetelesi.* <http://bianet.org/kadin/bianet/133354-bianet-siddet-taciz-tecavuz-cetelesi-tuyor>

BirGün. (2020, 26 Haziran). *Pandemi Kadınların Ücretsiz Emeğini Vurdu.* <https://www.birgun.net/haber/pandemi-kadinlarin-ucretsiz-emeğini-vurdu-306033>

BİLGİSpor. (2020, 9 Temmuz). Covid-19, Spor ve Toplumsal Cinsiyet: Krizin Ortasındaki Fırsat. [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=BVVdW-zdnnk>

Boğaziçi Üniversitesi. (2020, 2 Haziran). Coronanın Gör Dediği: Yemek ve Toplumsal Cinsiyet - Zafer Yenal BU+ Corona Günlerinde Hayat Dersleri. [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=udw4eSFU4j0>

Boniol, M., Mclsaac, M., Xu, L., Diallo, K., & Campbell, J. (2019, Mart). Gender equity in the health workforce: Analysis of 104 countries. World Health Organization. <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/311314/WHO-HIS-HWF-Gender-WP1-2019.1-eng.pdf>

CARE International & International Rescue Committee. (2020, Nisan). Global Rapid Gender Analysis for COVID-19. https://insights.careinternational.org.uk/media/k2/attachments/CARE-IRC_Global-RGA-COVID-19_April-2020.pdf

Cattaneo, U. & Pozzan, E. (2020, 7 Nisan). Women health workers: Working relentlessly in hospitals and at home. International Labour Organization. https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_741060/lang--en/index.htm

Centre for Feminist Foreign Policy. (2020). Feminist Resources on the Pandemic. Centre for Feminist Foreign Policy. <https://centreforfeministforeignpolicy.org/feminist-resources-on-the-pandemic>

Chung, H., Seo, H., Forbes, S., & Birkett, H. (2020). Working from Home during COVID-19 Lockdown: Changing Preferences and the Future of Work. https://drive.google.com/file/d/1OoyxkO__fCKzMCnG2Ld14fVI8HI7xRGe/view

Columbia Global Centers. (2020, 11 Haziran). İpek İlkaraçan: COVID-19 Günlerinde Bakım Ekonomisi Krizi ve Kadın Emeği. [Video]. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=uJLZ8EK9Gzs>

Connolly, K., Kassam, A., Willsher, K., & Carroll, R. (2020, 1 Temmuz). "We are losers in this crisis": research finds lockdowns reinforcing gender inequality. The Guardian. <https://www.theguardian.com/global-development/2020/may/29/we-are-losers-in-this-crisis-research-finds-lockdowns-reinforcing-gender-inequality>

Çakmak, Ö. (2020, 13 Ağustos). Queer mülteciler: LGBT+ örgütleri koronavirüs sırasında destek sağlamakta güçlük çekiyor. KAOS GL. <https://kaosgl.org/haber/queer-multeciler-lgbt-orgutleri-koronavirus-sirasinda-destek-saglamak-ta-gucluk-cekiyor>

Çakmak, Ö. (2020, 11 Eylül). Koronavirüs: Lübnan'ın LGBT+ topluluğu karantinada ve korunmasız. KAOS GL. <https://kaosgl.org/haber/koronavirus-lubnan-in-lgbt-toplulugu-karantinada-ve-korunmasiz>

Deliklitaş, M., & Eren, Ö. (2020, 21 Temmuz). İstanbul'da Pinar Gültekin eylemi! DHA. <https://www.dha.com.tr/istanbul/istanbulda-pinar-gultekin-eylemi-/haber-1783293>

EŞİTİZ - Eşitlik İzleme Kadın Grubu. (2020). EŞİTİZ - Eşitlik İzleme Kadın Grubu. [Video]. Youtube. https://www.youtube.com/channel/UCYqvrzcVCQC_ybkunYhc_Jq

EŞİTİZ - Eşitlik İzleme Kadın Grubu. (2020, 22 Nisan). EŞİTİZ Söyleşileri 2: Kadın Örgütleri Kovid Sürecinde Kadına Karşı Şiddetle Mücadeleyi Konuşuyor. [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=Tb3-Y3u0ZSY>

EŞİTİZ - Eşitlik İzleme Kadın Grubu. (2020, 13 Mayıs). EŞİTİZ Söyleşileri 5: Hak Örgütlerinden Kadınlarla Kovid-19'un Etkilerini Konuşuyoruz. [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=ttYbEW-gbXg>

European Institute for Gender Equality. (2020, Mart). Beijing +25 policy brief: Area F - Women and the economy: care responsibilities and insecure jobs limit women's empowerment. EIGE. <https://eige.europa.eu/publications/beijing-25-policy-brief-area-f-women-and-economy>

Evrensel. (2020, 17 Nisan). 156 kadın ve LGBTİ+ örgütü: Devlet acil eylem planını oluşturmalı, tedbir almalı. <https://www.evrensel.net/haber/402489/156-kadin-ve-lgbti-orgutu-devlet-acil-eylem-planini-olusturmali-tedbir-almali>

Evrensel. (2020, 4 Ağustos). Kadınlar tüm yurttan alanlarda: İstanbul Sözleşmesi'nden vazgeçmiyoruz. <https://www.evrensel.net/haber/410925/kadinlar-tum-yurtta-alanlarda-istanbul-sozlesmesinden-vazgecmiyoruz>

Feminist Response to COVID-19. (t.y.). Feminist Response to COVID-19. <https://www.feministcovidresponse.com/>

Feminist Response to COVID-19. (Kadının İnsan Hakları Yeni Çözüm Derneği, çev.). (2020). COVID-19'la Mücadelede Feminist Politika. <https://www.kadinininsanhaklari.org/wp-content/uploads/2020/06/COVID19-Principles-Turkish-FINAL.pdf>

Gates, M. (2020, 30 Temmuz). Sexist and incomplete data hold back the world's Covid-19 response. STAT. <https://www.statnews.com/2020/07/30/sexist-and-incomplete-data-hold-back-the-worlds-covid-19-response/>

GenderSci Lab. (t.y.). US Gender/Sex COVID-19 Data Tracker. [Data Set]. <https://www.genderscilab.org/gender-and-sex-in-covid19>

Giannini, S. (2020, 31 Mart). Covid-19 school closures around the world will hit girls hardest. UNESCO. <https://en.unesco.org/news/covid-19-school-closures-around-world-will-hit-girls-hardest>

Girls Not Brides. (2020, Nisan). COVID-19 and Child, Early and Forced Marriage: An Agenda for Action. <https://ams3.digitaloceanspaces.com/girlsnotbrides-org/www/documents/COVID-19-and-child-early-and-forced-marriage.pdf>

Global Health 50/50. (t.y.). The Sex, Gender and COVID-19 Project. <https://globalhealth5050.org/the-sex-gender-and-covid-19-project/>

Global Network of Sex Work Projects Promoting Health and Human Rights. (2020, 6 Ağustos). COVID-19. Global Network of Sex Work Projects and UNAIDS joint statement. <https://www.nswp.org/page/covid-19>

Global Pride 2020. (2020, 27 Haziran). Global Pride 2020: Exist, Persist, Resist. <https://www.globalpride2020.org/>

Göğüş Tan, M. (2020, 7 Mayıs). COVID-19: Pandemi-Eğitim-Toplumsal Cinsiyet. KEİG. <http://www.keig.org/covid-19-pandemi-egitim-toplumsal-cinsiyet/>

Hankivsky, O., & Kapilashrami, A. (2020, Mart). Beyond sex and gender analysis: an intersectional view of the COVID-19 pandemic outbreak and response. <https://www.qmul.ac.uk/media/global-policy-institute/Policy-brief-COVID-19-and-intersectionality.pdf>

Hosta, S. (2020, 27 Ağustos). Dünyadaki çocukların en az üçte biri, Koronavirüs salgını nedeniyle okulların kapanmasının ardından uygulanan uzaktan eğitime erişim sağlayamıyor. UNICEF. <https://www.unicef.org/turkey/bas%C4%B1n-b%C3%BCtenleri/unicef-taraf%C4%B1ndan-yay%C4%B1nlanan-yeni-rapora-g%C3%B6re-d%C3%BCnyadaki-%C3%A7ocuklar%C4%B1n-en-az-%C3%BC%C3%A7te-biri>

İBB. (2020, 7 Ağustos). İstanbul Sözleşmesi Yaşatır. [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=G-4XblR-Jyk>

İlkaracan, İ. (2020, 7 Mayıs). Covid-19 Pandemisi Döneminde Bakım Ekonomisi, İstihdam ve Makroekonomik Politikalar Kesişiminde bir Değerlendirme. KEİG. <http://www.keig.org/covid-19-pandemisi-doneminde-bakim-ekonomisi-istihdam-ve-makroekonomik-politikalar-kesisiminde-bir-degerlendirme/>

İlkaracan, İ., & Memiş, E. (2020, Ağustos). COVID-19 Küresel Salgın Sürecinde Türkiye'de Bakım Ekonomisi ve Toplumsal Cinsiyet Temelli Eşitsizlikler. UNDP. <https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/corporate-ports/COVID-gender-survey-report.html>

İnsan Hakları Derneği. (2020, Mayıs). Pandemi Döneminde Kadın. https://www.ihd.org.tr/wp-content/uploads/2020/05/20200522_PandemiDonemindeKadin.pdf

İnsan Hakları Okulu. (2020, 20 Nisan). Şemsa Özar - Handan Çağlayan | Karantinada İnsan Hakları #3 [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=8mDWdcVxrFg>

İstanbul LGBTİ+ Onur Haftası. (2020, 28 Haziran). 28. İstanbul LGBTİ+ Onur Haftası ve 18. Onur Yürüyüşü Basın Açıklaması. <http://prideistanbul.org/>

İstanbul Sözleşmesi Profil Resmi Güncelle. (t.y.). İstanbul Sözleşmesi Profil Resmi Güncelle. İstanbul Sözleşmesi Yaşatır. <https://profilfotosu.istanbulsozlesmesiyasatir.com>

İşte kadınlar. (2020, 30 Temmuz). KAGİDER Başkanı Emine Erdem - İstanbul Sözleşmesi Nedir? Kadınlar İçin Neden Önemli? [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=ty4WqXepklo>

ILGA EUROPE. (2020, Haziran). COVID-19 and specific impact on LGBTI people and what authorities should be doing to mitigate impact. <https://www.ilga-europe.org/sites/default/files/COVID19%20Impact%20LGBTI%20people.pdf>

International Disability Alliance. (2020, 12 Mayıs). The missing millions from the gender lens discussion of COVID-19. <https://www.internationaldisabilityalliance.org/blog/gender-COVID19-follow-up>

Inter-Parliamentary Union. (2020, 29 Nisan). Gender and COVID-19: A guidance note for parliaments. IPU. <https://www.ipu.org/gender-and-covid-19-guidance-note-parliaments>

IPSOS. (2020, Temmuz). Koronavirüs Salgınıyla Mücadelede En Başarılı Ülke Türkiye. <https://www.ipsos.com/tr-tr/koronavirus-salginiyla-mucadelede-en-basarili-ulke-turkiye>

JCI Türkiye. (2020, 14 Mayıs). COVID-19 Döneminde ve Sonrasında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği/Eşitsizliği. [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=Q7olaeMmC_s

Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu. (2020). Veriler. Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu. <http://kadincinayetleriniurduracagiz.net/kategori/veriler>

Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu. (2020, Mart). Korona Günlerinde Kadınlar İçin Şiddetten Korunma Kılavuzu. http://kadincinayetleriniurduracagiz.net/uploads/file/siddetten_korunma_kilavuzu.pdf

Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu. (2020, Nisan). Korona Günlerinde Kadınlar İçin Sığınmaevleri Raporu. <http://kadincinayetleriniurduracagiz.net/aciklamalar/2906/korona-gunlerinde-kadinlar-icin-siginmaevleri-raporu>

Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu. (2020, 18 Mayıs). Gülsüm Kav ile Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Eğitimi | 1. [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=gkxWHzW-a3s&list=PL9SHy3h061uZuxUpB8ZP6xIB8JUBU7oUi>

Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu [@KadinCinayeti]. (2020, 9 Temmuz). Aşağıdaki linklere tıklayarak profil fotoğrafinıza İstanbul Sözleşmesi ve 6284 çerçevelerini ekleyebilirsiniz [Tweet]. Twitter. <https://twitter.com/KadinCinayeti/status/1286285809302343683>

Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu. (2020, Ağustos). Ağustos 2020 Başvuru Karşılama Raporu. <http://kadincinayetleriniurduracagiz.net/aciklamalar/2928/agustos-2020-basvuru-karsilama-raporu>

Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği. (2020). Destek Almak için Başvurulabilecek Kurumlar. <https://www.kadinininsanhaklari.org/destek-almak-icin-basvurulabilecek-kurumlar/>

Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği. (2020, 3 Haziran). Covid-19, Bakım Ekonomisi Krizi ve Kadın Emeği. [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?reload=9&v=leSAJKZuE_k&feature=youtu.be

Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği. (2020, 10 Ağustos). İstanbul Sözleşmesi Neyden Korur? [Video] YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=2x8gnTcBnac>

Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. (2020). Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü E-Bülten. https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/54915/ksgm_e-bulten_202008_sayi1.pdf

Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. (2020, 3 Nisan). Kadın Konukevlerinde Koronavirüse Karşı Ek Tedbirler Alındı. T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. <https://www.ailevecalisma.gov.tr/ksgm/haberler/kadin-konukevlerinde-koronaviruse-karsi-ek-tedbirler-alindi/>

Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. (2020, 7 Mayıs). COVID-19 Pandemisi Sürecinde Kadınlara Barınma Hizmeti. T.C.Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. <https://www.ailevecalisma.gov.tr/ksgm/haberler/covid-19-pandemisi-surecinde-kadinlara-barinma-hizmeti/>

Kalaylıoğlu, Y., Öztürk, A. M., & Bingüler Eker, G. (2020). The economic and social impact of COVID-19 on women and men: Rapid gender assessment of COVID-19 implications in Turkey. UN Women. <https://www2.unwomen.org/-/media/field%20office%20eca/attachments/publications/2020/06/rapid%20gender%20assessment%20report%20turkey.pdf?la=en&vs=438>

KAMER Vakfı. (t.y.). <https://www.kamer.org.tr/>

KAMER Vakfı. (2020, Haziran). *Küresel Salgın Dönemi Faaliyet Raporu.* https://kamer.org.tr/icerik_detay.php?id=412

KAOS GL. (2020, 22 Nisan). *BM: Devletler COVID-19'la mücadelede LGBTİ'lerin sesine kulak vermeli.* <https://kaosgl.org/haber/bm-devletler-covid-19-la-mucadelede-lgbti-lerin-sesine-kulak-vermeli>

KAOS GL. (2020, Haziran). *Karantina I. LGBT Kültür/Yaşam Dergisi, 172.* <http://www.kaosgldergi.com/sayi.php?id=172>

KAOS GL. (2020, 30 Haziran). *Af Örgütü'nden devletlere çağrı: "LGBTİ+'ların yaşadığı dışlanma son bulsun".* <https://kaosgl.org/haber/af-orgutu-nden-devletlere-cagri-lgbti-larin-yasadigi-dislanma-son-bulsun>

KAOS GL. (2020, Ağustos). *Karantina II. LGBT Kültür/Yaşam Dergisi, 173.* <http://www.kaosgldergi.com/sayi.php?id=173>

Kap, D. (2020, 26 Haziran). *"Ataerki Sonrası Cinsiyet Rejimini Hayata Geçirme Zamanı Geldi!"* Sivil Sayfalar. <https://www.sivilsayfalar.org/2020/06/26/ataerki-sonrasi-cinsiyet-rejimini-hayata-gecirme-zamani-geldi/>

Kırmızı Şemsiye Cinsel Sağlık ve İnsan Hakları Derneği. (2020, 24 Ağustos). *COVID-19 Sonrası Genelevlerde Yaşananlar Hakkında Bilgilendirme Notu.* Kırmızı Şemsiye. <http://www.kirmizisemsiye.org/TR/Detay/209/covid19-sonrasi-genelevlerde-yasananlar-hakkinda-bilgilendirme-notu-209>

Kızıllırmak, B., & Memiş, E. (t.y.). *Covid-19 Krizi ve Ev içi Emeğe Etkileri.* Kadın Emeği ve İstihdamı Girişimi (KEİG). <http://www.keig.org/covid-19-krizi-ve-ev-ici-emege-etkileri/>

K'nın Sesi. (2020). *K'nın Sesi. [Podcast].* Spotify. <https://open.spotify.com/show/OMKneITVib6WJeCCVurWmW>

Küçükçekmece Belediyesi. (2020, 8 Mayıs). *Sosyal İzolasyon Sonrası Şiddet ile İlgili Yaşanan Artış ve Alınması Gereken Tedbirler I Canan Güllü.* [Video]. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=EIZU0gUsbNU>

Küçükçekmece Belediyesi. (2020, 11 Mayıs). *Şiddete Maruz Kaldığımızda Ne Yapmamız Gerekliyor? I Gülsüm Kav.* [Video]. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=tzHOfgA1jlk>

Küçükçekmece Belediyesi. (2020, 15 Mayıs). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Rollerimiz ve Koronavirüs I Çiğdem Aydın.* [Video]. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=Q4WVhXJ5LEA>

Lewis, H. (2020, 19 Mart). *The Coronavirus Is a Disaster for Feminism.* The Atlantic. <https://www.theatlantic.com/international/archive/2020/03/feminism-womens-rights-coronavirus-covid19/608302/>

Lewis, H. (İnal, D., çev.) (2020, 26 Mart). *Koronavirüs feminizm adına bir felaket.* Çatlak Zemin. <https://www.catlakzemin.com/koronavirus-feminizm-adina-bir-felaket/>

MADRE, Media Matters for Women, MenEngage Alliance, Nobel Women's Initiative, OutRight Action International, & Women Enabled International. (2020, Nisan). *A Practical Approach to Prevent, Address and Document Domestic Violence under COVID-19 Briefing Paper.* <https://outrightinternational.org/sites/default/files/From%20Global%20Coordination%20to%20Local%20Strategies.pdf>

Malala Fund. (2020, Nisan). *Girls' education and COVID-19: What past shocks can teach us about mitigating the impact of pandemics.* https://downloads.ctfassets.net/0oan5gk9rgbh/6TMYLYAcUpjhQpXLDgmdla/3e1c12d-8d827985ef2b4e815a3a6da1f/COVID19_GirlsEducation_corrected_071420.pdf

McAulay, J. P. (2020, 6 Temmuz). *Covid-19 and L.G.B.T.+ Victims of Domestic Abuse: Suffering in Silence.* University of Oxford Faculty of Law. <https://www.law.ox.ac.uk/centres-institutes/centre-criminology/blog/2020/07/covid-19-and-lgbt-victims-domestic-abuse&sa=D&ust=1600614244999000&usq=AFQjCNFUJkfmfx9Q6m4h2Z7SpCJjKLT4A>

Medyascope. (2020, 26 Nisan). *Politik Akademi: Koronavirüsün cinsiyeti: Farklı kadınlık halleri salgından nasıl etkileniyor?* [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=wtjNr_t0eAl

Memiş, E., Koyuncu, M., & Özar, Ş. (2020, 3 Nisan). *İşçi/İşsiz Kadınlar Salgında Tam Kapasite Evin Hizmetinde.* bianet. <http://bianet.org/bianet/kadin/222389-isci-issiz-kadınlar-salgında-tam-kapasite-evin-hizmetinde>

- Milli Eğitim Bakanlığı. (2020, 23 Mart).** "Uzaktan Eğitim" Bakan Selçuk'un Verdiği Dersle Başladı. T.C. Milli Eğitim Bakanlığı. <http://www.meb.gov.tr/uzaktan-egitim-bakan-selcukun-verdigi-dersle-basladi/haber/20578/tr>
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2020, 1 Eylül).** Eğitim Ailesine 20 bin Yeni Öğretmen Daha Katıldı. T.C. Milli Eğitim Bakanlığı. <http://www.meb.gov.tr/egitim-ailesine-20-bin-yeni-ogretmen-daha-katildi/haber/21546/tr>
- Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı. (t.y.).** Şiddete Uğradığınızda Neler Yapabilirsiniz? <https://morcati.org.tr/siddete-ugradiginizda-neler-yapabilirsiniz/>
- Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı. (2020, 28 Mayıs).** Erkek Şiddeti Yeni Değil, Tedbirsizlik Normal Değil! <https://morcati.org.tr/basin-aciklamalari/erkek-siddeti-yeni-degil-tedbirsizlik-normal-degil/>
- Mülkiyeliler Birliği. (2020, 23 Mayıs).** Covid-19 Krizinden Çıkış Nerede? [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=n0VINvWDxto>
- Nobody Left Outside. (2020, Ağustos).** COVID-19 in marginalised groups: challenges, actions and voices. <https://nobodyleftoutside.eu/wp-content/uploads/NLO-COVID-19-Briefing-paper-Final-August-2020.pdf>
- OutRight Action International. (2020, Mayıs).** New Report Documents Amplified Impact of COVID-19 on LGBTIQ People. <https://outrightinternational.org/content/new-report-documents-amplified-impact-covid-19-lgbtqi-people>
- Oy ve Ötesi. (2020, 4 Haziran).** Oy ve Ötesi Podcast-19 (7): Salgın ve Kadına Yönelik Şiddet. [Podcast]. Spotify. <https://oyveotesi.org/oy-ve-otesi-podcast-19-7-salgin-ve-kadina-yonelik-siddet/>
- Oy ve Ötesi. (2020, 28 Temmuz).** Podcast - 19. [Podcast]. Spotify. <https://oyveotesi.org/podcast19/>
- Örgen, A., Yayla, D., & Yücel, Ş. Y. (2020, Ağustos).** COVID-19 Salgınında LGBTİ+ Topluluğunun Durumu Araştırma Raporu. <https://genclgbti.files.wordpress.com/2020/09/covid-19-salgininda-lgbti-toplulugunun-durumu.pdf>
- Özkazanç, A., Daniş, D., Öztan, E., Bilgin, G., Gorp, M., Sümbüloğlu, N. Y., Biçer, Ö., Şendeniz, Ö., Çubukçu, S. U., Erkmen, D., & Azak, U. (2020, 10 Temmuz).** Hadi gel hayatın seyir defterini birlikte tutalım. Çatlak Zemin. <https://www.catlakzemin.com/hadi-gel-hayatin-seyir-defterini-birlikte-tutalım/>
- Özsaygı, M. (2020, 7 Nisan).** Pandemi ve Engelliler. Engelliler Konfederasyonu. <https://www.engellilerkonfederasyonu.org.tr/pandemi-ve-engelliler/>
- Öztan, E. (2020, 6 Haziran).** Ece Öztan – Evler, İşler ve Güç(lük)ler. Sosyal Demokrat Dergi. <http://www.sosyaldemokratdergi.org/ece-oztan-evler-isler-ve-guclukler/>
- Öztürk, C., Aypar, G., Kır, H., Demir, H., Tuğcu, İ.E., Ateş, M., Tiftik, S., & Kara, Y. (2020, Haziran).** Pandemi Raporu. SPoD. <http://spod.org.tr/SourceFiles/pdf-2020623151720.pdf>
- Public Services International. (2020, 19 Mayıs).** A woman's healthcare worker experience during COVID-19. <https://publicservicesinternationalresourcesnews/a-womans-healthcare-worker-experience-during-covid-19?id=10809&lang=en>
- Reimers, F. M., & Schleicher, A. (2020).** A framework to guide an education response to the COVID-19 Pandemic of 2020. OECD. https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=126_126988-t63lxosohs&title=A-framework-to-guide-an-education-response-to-the-Covid-19-Pandemic-of-2020
- Rivera, C., Hsu, Y., Pavez Esbry, F., & Dugarova, E. (2020, 13 Temmuz).** What does coronavirus mean for women. UNDP. <https://www.undp.org/content/undp/en/home/blog/2020/what-does-coronavirus-mean-for-women.html>
- Rivera, C., Hsu, Y., Pavez Esbry, P., & Dugarova, E. (2020, Temmuz).** Gender Inequality and the COVID-19 Crisis: A Human Development Perspective. UNDP. <http://hdr.undp.org/en/content/gender-inequality-and-covid-19-crisis-human-development-perspective>
- Ross, J., & Taylor, K. (2020).** The impact of COVID-19 on women's and men's lives and livelihoods in Europe and Central Asia: Preliminary results from a Rapid Gender Assessment. UN Women. <https://www2.unwomen.org/-/media/field%20office%20eca/attachments/publications/2020/07/the%20impact%20of%20covid19%20on%20womens%20and%20mens%20lives%20and%20livelihoods%20in%20europe%20and%20central%20asia.pdf?la=en&vs=5703>

Sarı, A. (2020, 19 Haziran). COVID-19 Pandemisi Engellileri ve Ailelerini Nasıl Etkiledi. Engelliler Konfederasyonu. <https://www.engellilerkonfederasyonu.org.tr/covid-19-pandemisi-engellileri-ve-ailelerini-nasil-etkiledi/>

Save the Children. (2020, 6 Nisan). 8 Ways to Ensure Gender Equality is at the Center of Responses to COVID-19. https://www.savethechildren.net/blog/8-ways-ensure-gender-equality-centre-responses-covid-19?ds_e=GOOGLE&skwid=AL!9048!10!%7BAdId%7D!%7BOrderItemId%7D&ds_c=gg+-+Save+the+Children+-+Brand+-+Intl&ds_ag=g-g+-+gender+equality+covid+-+bmm&ds_k=%2Bgender+%2Bcovid&gclid=EAlaIqobChMkJbFqs2m6QIViazTChOD-bAU3EAAYASAAEgKFHPD_BwE&gclid=aw.ds

Save the Children. (2020). Global Response Plan to COVID-19: Protecting a Generation of Children. https://resource-centre.savethechildren.net/node/17543/pdf/stc_protect_a_generation_aw_final.pdf

Sex Work Europe. (2020, 18 Mart). COVID-19: Sex Workers Need Immediate Financial Support and Protection. <https://www.sexworkeurope.org/covid-19/covid-19-sex-workers-need-immediate-financial-support-and-protection>

Sınır Aşırı Feministler. (Altan, Ş., & Coşar, S., çev.) (2020, 9 Mayıs). Pandemi zamanında sınır-aşırı feminizm. Çatlak Zemin. <http://www.catlakzemin.com/pandemi-zamaninda-sinir-asiri-feminizm/>

STGM. (2020). Pandemide Sivil Toplum Dinliyoruz. [Video]. Youtube. https://www.youtube.com/playlist?list=PLN-NUSz3jzVL6EgkxpoqUHU-ghOE5_EtX

STGM. (2020, 30 Mart). Pandemi Günlerinde Kadınların Gündemi Şiddet ve Af. [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=M18tn3jHDAE&feature=share&fbclid=IwAR3xvcGP23e71gGHvT5WaSvAr9_wtc_5mSsdv-11E05rySDsTslmi_IPGQcg

STGM. (2020, 26 Nisan). Pandemide Aynı Gemide Değiliz, Kaos GL- Yıldız Tar. [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=zZ4P-kS494o&feature=youtu.be>

STGM. (2020, 9 Nisan). Prof. Dr. Serpil Sancar: Pandeminin Toplumsal Cinsiyet Boyutunu Tartışmalıyız. [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=ScXSK7Ct1gQ>

STGM. (2020, 17 Mayıs). Pandemide Engelliler ve Erişilebilirlik Görmezden Gelindi. STGM | Sivil Toplum Geliştirme Merkezi. <https://www.stgm.org.tr/pandemide-engelliler-erisilebilirlik-gormezen-gelindi>

SPoD. (t.y.a). Danışma Hattı. SPOD. <http://spod.org.tr/TR/sayfalar/2/danisma-hatti>

SPoD. (t.y.b). Pazar Sohbetleri 4 Yaşında. <http://www.spod.org.tr/TR/Detay/50130/4/pazar-sohbetleri-4-yasinda>

Sosyo Politik Saha Araştırmaları Merkezi. (2020, Nisan). COVID-19 Karantinasından Kadının Etkilenimi ile Kadın ve Çocuğa Yönelik Şiddete İlişkin Türkiye Araştırma Raporu. <https://sahamerkezi.org/covid-19-karantinasindan-kadin-etkilenimi-ile-kadin-ve-cocuga-yonelik-siddete-iliskin-turkiye-arastirma-raporu/>

SU Gender. (2020a). Cinsel Taciz, Cinsiyete Dayalı Şiddet ve Travma İle İlgili Bilgiler. <https://sugender.sabanciuniv.edu/tr/cinsel-taciz-cinsiyete-dayal%C4%B1-%C5%9Fiddet-ve-travma-ile-ilgili-bilgiler>

SU Gender. (2020b). Pandemi, Dayanışma ve Toplumsal Cinsiyet. <https://sugender.sabanciuniv.edu/tr/gelecek-etkinlikler/pandemi-dayani%C5%9Fma-ve-toplumsal-cinsiyet>

SU Gender. (2020, 22 Mayıs). Cinsel Taciz, Cinsiyete Dayalı Şiddet ve Ayrımcılık: Araştırma, Eylem, Yazma Deneyimleri. <https://sugender.sabanciuniv.edu/tr/gelecek-etkinlikler/cinsel-taciz-cinsiyete-dayali-siddet-ve-ayrimcilik-arastirma-eylem-yazma>

Şenol Çelik, S. (2020, 23 Temmuz). COVID-19 Pandemi Süreci: Kadın Sağlık Çalışanların Durumu. KOÇKAM. <https://kockam.ku.edu.tr/covid-19-pandemi-sureci-kadin-saglik-calisanlarin-durumu-sevilay-senol-celik/>

Tar, Y. (2020, 17 Nisan). Covid-19 Salgını Türkiye'deki LGBTİ+'ları Nasıl Etkiliyor? Heinrich-Böll-Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği. <https://tr.boell.org/tr/2020/04/17/covid-19-salgini-turkiyedeki-lgbtleri-nasil-etkiliyor>

Taymaz, E. (2020, 24 Mart). Covid-19 tedbirlerinin ekonomik etkileri ve politika önerileri. Sarkaç. <https://sarkac.org/2020/03/covid-19-tedbirlerinin-ekonomik-etkileri-ve-politika-onerileri/>

- Tele1. (2020, 6 Nisan).** Kadınlardan 'zorunlu' eylem: Ekonomik şiddete son verin, kadınları koruyun! <https://tele1.com.tr/kadinlardan-zorunlu-eylem-ekonomik-siddete-son-verin-kadinlari-koruyun-148943/>
- Tele1. (2020, 3 Temmuz).** Pandemi süreci kadınların yaşamını nasıl etkiledi? <https://tele1.com.tr/pandemi-sureci-kadin-larin-yasamini-nasil-etkiledi-184910/>
- The Committee for the Coordination of Statistical Activities. (2020, Eylül).** How COVID-19 is changing the world: A statistical perspective, Volume II. UNICEF. <https://data.unicef.org/resources/how-covid-19-is-changing-the-world-a-statistical-perspective-volume-2/>
- Turan, B. (2020, Haziran).** Korona Günlerinde Engelli Kadın Olmak. Engelli Kadın Derneği. <http://engellikadin.org.tr/wp-content/uploads/2020/06/Korona-G%C3%BCnlerinde-Engelli-Kad%C4%B1n-Olmak.pdf>
- TÜİK (2020),** Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması, 2011-2020. <https://data.tuik.gov.tr/tr/main-category-sub-categories-sub-components2/>. Erişim Tarihi: 11.10.2020
- TÜİK, (t.y.).** İşgücü İstatistikleri. <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=72&locale=tr>. Erişim Tarihi: 04.09.2020
- Türkiye Aile Sağlığı ve Planlaması Vakfı. (2020).** COVID-19 Sürecinde Cinsel Sağlık Danışma Hattı. <https://mailchi.mp/a2487920db7b/mart-nisan-blteni-tapv-2020>
- Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı. (2020, Mayıs).** Covid 19 Dönemi TEGV Çocukları Uzaktan Eğitim Durum Değerlendirme Raporu. <https://tegv.org/dosyalar/covid-19-donemi-uzaktan-egitim-durum-degerlendirme-raporu.pdf>
- Türkiye Kadın Girişimciler Derneği. (2020).** KAGİDER Dijital Sohbetler. YouTube. <https://www.youtube.com/playlist?list=PLiB6DYhZJOLWAIzPUE-aIMGg5ukoOaWBm>
- TÜSEV. (2020, Eylül).** COVID-19 Salgınının Türkiye'de Faaliyet Gösteren Sivil Toplum Kuruluşlarına Etkisi Anketi – II Raporu (No. 2). https://covid19vestklar.tusev.org.tr/wp-content/uploads/2020/10/Covid19AnketFazII_SonucRaporu_Final_.pdf
- UN Women. (2020a).** How COVID-19 impacts women and girls. UN Women Interactive. <https://interactive.unwomen.org/multimedia/explainer/covid19/en/index.html>
- UN Women. (2020b).** Progress of the Worlds Women 2019-2020: Families in a Changing World. <https://www.unwomen.org/-/media/headquarters/attachments/sections/library/publications/2019/progress-of-the-worlds-women-2019-2020-en.pdf?la=en&vs=3512>
- UN Women. (2020c).** Women with disabilities in a pandemic (COVID-19). <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2020/04/policy-brief-women-with-disabilities-in-a-pandemic-covid-19>
- UN Women. (2020d).** Policy Brief: The Impact of COVID-19 on Women. <https://www.unwomen.org/-/media/headquarters/attachments/sections/library/publications/2020/policy-brief-the-impact-of-covid-19-on-women-en.pdf?la=en&vs=1406>
- UN Women. (2020e).** COVID-19: Emerging gender data and why it matters. UN Women Data Hub. <https://data.unwomen.org/resources/covid-19-emerging-gender-data-and-why-it-matters#vaw>
- UN Women. (2020f).** COVID-19 and gender data resources | UN Women Data Hub. UN Women Data Hub. <https://data.unwomen.org/COVID19>
- UN Women. (2020g).** The Impact of COVID-19 on Women's and Men's Lives and Livelihoods in Europe and Central Asia: Preliminary Results from a Rapid Gender Assessment. <https://eca.unwomen.org/en/digital-library/publications/2020/07/the-impact-of-covid19-on-womens-and-mens-lives-and-livelihoods>
- UN Women, IDLO, UNDP, UNODC, World Bank, & The Pathfinders. (2020, Mayıs).** Justice for women amidst COVID-19. <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2020/05/justice-for-women-amidst-covid-19>
- UNAIDS. (2020, Mart).** Rights in the time of COVID-19 – Lessons from HIV for an effective, community-led response. <https://www.unaids.org/en/resources/documents/2020/human-rights-and-covid-19>

- UNAIDS. (2020, Haziran).** Six concrete measures to support women and girls in all their diversity in the context of the COVID-19 pandemic. <https://www.unaids.org/en/resources/documents/2020/women-girls-covid19>
- UNESCO. (2020).** COVID-19 Education Response Webinar Report. <https://en.unesco.org/sites/default/files/covid-19-ed-webinar-3-addressing-the-gender-dimensions-of-school-closures-report-en.pdf>
- UNESCO. (2020, 21 Nisan).** Mapping of online articles on Covid-19 and Gender. <https://en.unesco.org/news/mapping-online-articles-covid-19-and-gender>
- UNFPA. (2020, Mart).** Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden COVID-19 Cinsel Sağlık, Üreme Sağlığının ve Haklarının Korunması ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Teşvik Edilmesi. <https://www.unfpa.org/sites/default/files/resource-pdf/Turkish-COVID-19-A-Gender-Lens-Guidance-Note.pdf>
- UNFPA. (2020, 11 Temmuz).** Putting the brakes on COVID-19: Safeguarding the health and rights of women and girls. <https://www.unfpa.org/news/putting-brakes-covid-19-safeguarding-health-and-rights-women-and-girls>
- UNFPA Turkey. (2020, 6 Mayıs).** UNFPA Türkiye Sözcüsü Songül Öden sizin için sordu! YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=Z1RdeA9Cwns>
- UNICEF East Asia & Pacific. (2020, Ağustos).** Recover, Rebound, Reimagine: Building a better future for every child in East Asia and the Pacific, post COVID-19. <https://www.unicef.org/eap/media/6406/file/Recover,%20Rebound,%20Reimagine.pdf>
- United Nations Human Rights. (2020, Nisan).** COVID-19 and the Human Rights of LGBTI People. <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/LGBT/LGBTIpeople.pdf>
- United Nations Peacekeeping Force in Cyprus. (2020, 21 Mayıs).** Women Health Care Workers on the Frontline of the COVID-19 Response. <https://unficyp.unmissions.org/women-health-care-workers-frontline-covid-19-response>
- WEPs. (2020).** COVID-19 Resources. WEPs. <https://www.weps.org/resource-category/covid-19-resources>
- Women Enabled International. (2020, Mayıs).** COVID-19 at the Intersection of Gender and Disability: Findings of a Global Human Rights Survey, March to April 2020. <https://womenenabled.org/pdfs/Women%20Enabled%20International%20COVID-19%20at%20the%20Intersection%20of%20Gender%20and%20Disability%20May%202020%20Final.pdf>
- Yeniler, Y. (2020, 22 Nisan).** Salgın, kadın ve erkek arasındaki ekonomik uçurumu artırabilir. Boğaziçi Üniversitesi Haberler. <https://haberler.boun.edu.tr/tr/haber/salgın-kadın-ve-erkek-arasındaki-ekonomik-ucurumu-artirabilir?fbclid=IwAR1k0hZ6Qde2csDeOL6-x9bcDqnyUGOpdSPI82bEOQVXwtaOrlw8bKSWBLs>
- Younes, R. (2020, 16 Nisan).** In Lebanon's Covid-19, Aid the Vulnerable, Including LGBT People. Human Rights Watch. <https://www.hrw.org/news/2020/04/16/lebanons-covid-19-aid-vulnerable-including-lgbt-people>
- Yücel, Y. (2020, 7 Mayıs).** COVID 19 Salgını ve Türkiye'nin Maliye Politikaları. KEİG. <http://www.keig.org/covid-19-salgin-ve-turkiyenin-maliye-politikalari/>

